KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 916

ABDÜLKAADİR MERÂĞİ

Yılmaz ÖZTUNA

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 83

KÜLTÜR VE TURİZM BAK 916

ABDÜLKAADİR MERÂĞĪ

Yılmaz ÖZTUNA

TURK BUYUKLERI DIZISI : 83

Kapak Düzeni : Saim ONAN

ISBN 975 - 17 - 0251 - 8

©Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988.

Onay : 2.5.1988 tarih ve 928. 1 - 1680 sayı

Birinci baskı.

Baskı Sayısı : 15.000

Fon Matbaası - ANKARA

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5

I. Hayatı 7

II. Yaşadığı Çevre 23

III. Abdülkaadir'den önce Türk Musikisi: Safiyyüddîn 39

IV. Müzikolog Abdülkaadir 56

V. Bestekârlığı ve Şahsiyeti 67

VI. Kaynaklar 84

VII. Eserlerinden iki örnek (Prof. Dr. Nevzad Atlığ) 91

ÖNSÖZ

Hoca Abdülkaadir Merâğî (1353-1435), Türkiye ve Osmanlı toplumu dışında yetişmiş ve yaşamış bir müzisyendir. Âzerbaycan'da doğmuş, Âzerbaycan ve Türkistan'da yaşamış, o devir Türk dünyasının büyük kültür merkezleri olan Tebrîz, Bâğdâd, Semerkand, Herât gibi şehirlerde şöhret kazanmıştır. Buna rağmen Türk Musikisi'nin hem bestekârlık (composition), hem nazariyyât (müzikoloji) alanlarında gelişmesinde birinci derecede etki yapmıştır. 1400'lere kadar Anadolu Selçuklu musikisini devam ettiren Osmanlı Türkleri, bu tarihten sonra, Abdülkaadir Hoca'nm gösterdiği yönü takip ettiler. Denebilir ki, Osmanlı Kültüründe, Osmanlı dışı Türk âleminde yaşayıp da bu derecede radikal etkide bulunan nadir şahsiyetlerden biridir.

"Hoca" denip musikinin en büyük üstâdı kabûl edilen Abdülkaadir'in besteleri, XV. asır Türkiye'sinde okunup çalmdıktan sonra, klasik bestekârlarımızca örnek kabûl edilmiştir. Bestekârlık sahasında Abdülkaadir'i aşmak, belki ancak Itrî (1640-1712) ile mümkün olabilmiştir.

Merâga'lı Abdülkaadir'in Farsça yazdığı müzikoloji eserleri de, Osmanlı müzikolojisine örnek kitaplar oluşturmuştur. Zâten Abdülkaadir'in oğlu ve torunu, İstanbul'a gelerek, Osmanlı Sarayı'nda, Enderûn Akademisi'nde, onun musiki bilgisi üzerinde yazdıklarını yaymışlardır. Buna rağmen Türk Musikisi sistemini ortaya koyan Abdülkaadir değil, onun gibi Âzerî olan ve Abdülkaadir'den 137 yıl önce doğan, Bağdâd sarayında yaşayan Urmiyye'li Safiyyüddîn Abdülmü'min'dir. Hoca Abdülkaadir

Merâğî'yi, şahsiyetini, eserlerini, yaşadığı dönemi ve çevresini, bu küçük kitapla, geniş aydın ve okuyan kitleye tanıtıyorum. Onun için, yalnız müzikologlarca anlaşılabilecek teknik bilgilerden kaçınılmıştır.

Ankara, 30 Aralık 1987

Yılmaz ÖZTUNA

I

HAYATI

Abdülkaadir, 17 Aralık 1353 günü [1] Güney Âzerbaycan'da Merâga [2] şehrinde doğdu. "Merâğî" (Merâga'lı) nisbe'si, doğum yerini göstermektedir. Babası Gıyâsüddîn Gaybî, Merâga şehrinin tanınmış bilginlerindendi. Abdülkaadir'e verilen "İbnü Gaybî" (Gaybî Oğlu) adı, babasının lakabı dolayısıyledir. Gıyâsüddîn-i Gaybî'nin "Gaybî" lakabının menşei bilinmiyor. Merâga'nın ünlü müzisyeni ve Abdülkaadir'in musikide ilk hocasıdır, oğluna bir çok bilgiler öğretti [3].

Abdülkaadir'in daha Merâga'dan ayrılmadan önce, çeşitli ilimlerde mükemmel bir tahsil gördüğü, hüner kazandığı ve şehrin en büyük müzisyeni hâline geldiği anlaşılıyor. İlm-i kırâat, şiir, edebiyat, celî hat, Arapça, Farsça öğrendi. Anadili Türkçe olan Abdülkaadir'in, Farsça'yı aynı derecede öğrendiği muhakkaktır. Arapça'sının da diğer iki dile yakın derecede kuvvetli olduğu

---

1 Bu târihi sadece M. Ali Terbiyyet veriyor, kaynağını zikretmiyor.

2 Merâga, Tebrîz'in kuşuçuşu 70 km. kadar güneyinde, Urmiye Gölü'nün güneydoğu ucundan 50 km.'dir. Bugün İran'da kalıyor. Bugünkü Türkiye sınırına kuşuçusu 140 km.'dir. O dönemde olduğu gibi bugün de bir Türk şehridir, halk Türkçe'nin Âzerî şivesini konuşur.

3 Abdülkaadir, Mekaasıdü'l-Elhân'da bize bu bilgileri veriyor ve çocukluğuna, yetişmesine ait diğer bilgileri naklediyor. Hândmîr, daha sonra, aynı paralelde bilgi veriyor.

anlaşılıyor. Musiki dehâsı ile doğduğunu, eşsiz bir müzisyen olduğunu, genç yaşında bütün Merâga'ya kabûl ettirdi ve şöhreti bütün Âzerbaycan'a ve diğer civar ülkelere yayıldı. Musiki şöhreti, bestekâr, hânende, ûdî ve musiki bilgini olarak dört ayrı sahada ve hepsinde eşsizdi. Üstelik din dışı musikiden başka, dinî musikide ve Kur'ân okumakta da eşsizdi. 4 yaşında okumaya başladı ve 8 yaşında hâfız-ı Kur'ân olduğu söyleniyor ki, istisnâî kabiliyetlere göre bu yaşlar, imkânsız değildir. Timuroğulları'nın tanınmış tarihçisi Hândmîr, "ilm-i mûsikîde de, ilm-i edvâr'da da (yani hem musiki icrasında, hem musiki bilgisinde)" hiç bir devirde hiç bir kimsenin Abdülkaadir'le eşitlik iddia etmeyi hayâl bile edemeyeceğini yazıyor.(1)

Abdülkaadir'in Merâga'dan, daha büyük bir kültür merkezi ve taht şehri olan az kuzeydeki Tebrîz'e gidişi, babasının Merâga'da ölümü ve Celâyir sultanının daveti üzerine olabilir. Bu sultan Üveys'dir ve saltanatı 1356-1374 arasındadır. Abdülkaadir'in 1374' ten önce Tebrîz'e gittiği anlaşılır ki, 1374'de 21 yaşındadır ve zaten bu yıldan bir kaç yıl önce gitmiş bulunması daha akla yakındır. Musikide 20 yaşlar civarmda çok yüksek kudret gösterilebileceği, daha pek çok müzisyenin biyografisinden anlaşılır. Abdülkaadir, **Şerh-i Kitâbü'l- Edvar** eserine eklediği Farsça manzum

1 "Wü der-'ilm-i mûsîkıy wü edwar hîç kes ez-ebnây-i rûzgâr bâvî khayâl-i müsâwât...". Gıyâsüddîn Hândmîr (Khwândmîr) (Herât 1475 - Delhi 1535), gerçi Abdülkaadir'e yetişmemiştir. Ancak annesinin babası da, kendisi kadar ünlü tarihçi Mîrhând (Mîrkhwond) (Belh 1433 - Herât 1498) olup, bunun babası Buhârâh Burhânüddîn Hâvend-Şâh b.Mahmûd'un, Abdülkaadir'e yetişmek ihtimali vardır.

otobiyografisinde(ki 80 beyittir), Sultan Üveys'in ölümünden sonra, halefi Sultan Hüseyn'in hizmetine girdiğini, hânende, ûdî ve bestekâr olarak ondan da aynı derecede iltifat gördüğünü yazıyor [1].

1382'de Sultân Hüseyn'in yerine Sultân Ahmed Celâyir geçti. Abdülkaadir, onun da gözde müzisyeni ve nedîmi olarak Tebrîz sarayındaki hayatına devam etti. Tebrîz'de Abdülkaadir, ocak 1377'de yani 23 yaşında evlendi. Eşi, Hâce Razıyyüddîn Rıdvân-Şâh ibni Türkî-i Tebrîzî'nin kızı idi. Tebrîzli bir Türk olan Razıyyüddîn'in, Tebrîz'e geldiği andan itibaren Abdülkaadir'in hocası olduğu, ona yeni eserler meşk ettiği biliniyor. Abdülkaadir'in babasından sonra musikide başlıca hocası olarak bildiğimiz Razıyyüddîn, Abdülkaadir'in yıldızı parlayıncaya kadar devrin en büyük bestekârı ve Tebrîz sarayının musiki üstadı idi. Gerek Abdülkaadir'in babası Gıyâsüddîn b.Gaybî'nin, gerek

1 H. G. Farmer'ın, Abdülkaadir'in "1379'a doğru" Celâyir Sarayına ayak bastığı hakkındaki tahmini (El, nouvelle édition, I,68b) vârid değildir. En muhtemel tarih 1372'dir.

Razıyyüddîn'in, bunlar gibi Âzerî olan büyük üstâd Safiyyüddîn'in ya talebesi, ya talebesinin talebesi oldukları muhakkaktır. Zira Türk Musikisi'nde Orta Çağ' dan günümüze kadar gelenek, en istidatlıların, devrin en büyük üstatlarından meşk etmeleridir.

Bu arada Abdülkaadir, ocak 1378'de Erdebîl'e gidip Safevî şeyhini ziyaret etti [1]. Ünlü musiki yarışmasına ise bir yıl evvel, 11 Ocak 1377'de başlayan ramazân ayında (778 H.) girdi. Tahtta Sultan Hüseyn Celâyir bulunuyordu. Bu yarışmayı Abdülkaadir bize, **Câmi'ü'l-Elhân** ve **Mekaasıdü'l-Elhân** adlı eserlerinde şöyle anlatıyor:

Ramazân'ın girdiği gece (28 Şâbân) Tebrîz Sarayı'nda bir ilim ve san'at meclisi, hükümdarın başkanlığında sohbete başladı. Abdülkaadir'den başka Celâlüddîn Fazlillâhi'l-'Ubeydî [2], Şeyh Kücec-i Tebrîzî, Emîr Şemsüddîn Zekeriyyâ, Sâ'düddîn Kûçek,

---

1 Erdebîl, Tebrîz'in kuşuçuşu 190 km. doğu, kuzey-doğusunda, Hazar Denizi'nin güney-batı kıyısına 40 km, Aras'ın bir çayı üzerinde bir Âzerî şehridir. Bu gün Sovyetler (Kuzey Âzerbaycan, Âzerbaycan Sovyet Cumhuriyeti) sınırına 25 km'dir. Abdülkaadir'in ziyaret ettiği, Şeyh Musâ Sadrüddîn, Safevî tarikatının ikinci şeyhidir. 12.9.1334'te babası Şeyh Safiyyüddîn-i Erdebîlî'nin postuna oturarak 26.4.1393'e kadar 58 yıl, 7 ay, 14 gün postunu muhafaza etti. Yerine oğlu Alâüddîn şeyh oldu (1393-1429) ve onun yerine de oğlu Şeyh İbrâhîm geçti (1429-1447). Bunlar, Sünnî Türk (Türk asıllı veya Türk'leşmiş) şeyhleri olup Şîî olmaları İbrâhîm'in oğlu Şeyh Cüneyd (1447-1460) zamanındadır. Abdülkaadir, Şeyh Sadrüddîn'i ziyaretini bize Fevâid-i 'Aşere adlı eserinde anlatıyor ve Şeyh'in huzurunda icrâ ettiğini bildiriyor.

2 Abdülkaadir, bu zâtın, Safiyyüddîn'in Kitâbü'l-Edvâr ve Şerefiyye adlı her iki kapital müzikoloji eserine şerh yazdığını söylüyor ki, bu şerhler bugün bizim elimizde değildir. Tam bu yıllarda (1375'te) Mevlânâ Mübârek-Şâh, Şerefiyye'ye bir şerh yazmıştır, bu son derecede mühim şerh elimizdedir (aşağıda Safiyyüddîn'e ait bahse bk.).

Ömer Tâc-ı Horâsânî, Üstâd Ömer-Şâh, Hâce Razıyyüddîn, Rıdvân-Şâh meclise katılan seçkinler arasında idi. Bahis, bestekârlık'ta (composition musicale, Osm. tasnîfât-ı mûsikıyye) en zor şekl'in (forme musicale) hangisi olduğuna geldi. "Nevbet-i müretteb"[1] formunun en zoru olduğunda birleşildi ve bu formda bir eserin bir ayda bile bestelenmesinin büyük hüner olduğu söylendi. Abdülkaadir, itiraz etti. Her gün bir adet olmak üzere ayda 30 nevbet-i müretteb'in bestelenmesinin mümkün olduğunu söyledi. Bu iddiayı kimse kabûl etmeyince, kendisinin fiilen ispat edebileceğini, her gün bu formdan bir eser "te'lîf" edeceğini bildirdi. Ertesi gün başlayacak ramazân'ın her günü gecesinde bu formdan ayrı bir eseri o gün besteleyip okuyabileceğini söyledi. Sultân Hüseyn, kabûl etti ve jüri kurdu. Jürinin başkanı, Abdülkaadir'den önceki en büyük bestekâr Hoca Razıyyüddîn oldu. Razıyyüddîn, talebesi ve dâmâdı Abdülkaadir'in iddiasının insan kudreti dışmda bulunduğunu, ancak evvelden besteleyip de kimsece bilinmeyen aynı formdaki eserlerini okumak ihtimali olduğunu söyledi. Bunun üzerine Abdülkaadir, her gün için bes-telenecek her güfte'nin heyet'çe seçilmesini ve her güfte için ayrı makam ve ayrı usûl'ün yine hey'etçe belirlenmesini istedi. Öyle yapıldı. Güfteleri, meclisteki şairlerden Emîr Zekeriyyâ, Celâlüddîni'l-'Ubeydî, Şeyhulislâm Kücec, Hâce Selmân-ı Sâvecî [2] tarafından seçildi. Müzisyenler de, makam ve usûlleri her gün için ayrı ayrı belirttiler. İlk gün için seçilen güftelerin ilk kıt'ası Celâlüddîni'l-'Ubeydî'nin şiiri ve Arapça idi. Bu ve sonraki üç kıt'ayı Abdülkaadir, hey'etin isteği

---

1 Nevbet-i Müretteb (e) formu için, aşağıya bk.

2 Hâce Cemâlüddîn Muhammed Selmân-i Sâvecî (Sâve 1309- Tebrîz, 1.7. 1376) bu sırada hayatının son anlarını taşıyordu. İran şairlerinin en büyüklerindendir (Devlet-Şâh, Tezkire, 257-63).

üzerine Hüseynî'den besteledi ve son kıt'ayı bir çok makam geçkisi yaparak kompoze etti (oniki makam ve altı âvâze). Farsça kısmı, Selmân-i Sâvecî bir gazel'inden verdi. Usûl bakımından da serbest olmayıp, usûller de hey'etçe tayin ediliyordu. Bu şekilde bestekârlığın eskilerin vehleten ve irticâlen (Fr. par improvisation) dedikleri gördüğü güfteyi belirli bir makam ve usûl ile derhâl kompoze etmek çok yüksek kabiliyeti olduğu açıktır. Hacı Ârif ve Şevki Beyler'in böyle bir çok şarkı'sı vardır. "Improvisé" denen parçalardır. Bir taksim ve gazeli usûl ile okumak gibidir. Ramazân'ın daha ilk gecesi eserini okuyunca Abdülkaadir, başta hükümdar olmak üzere, meclisdeki üstatlar tarafmdan ayrı ayrı tebrik edildi. Bu iş, 30 ramazân gecesi devam etti. Güfte, makam ve usûl ancak bir gün öncesinden belirlenip kendisine veriliyordu.

Sultân Hüseyn, musikiye tamamen vâkıf ve çılgınca meraklı idi. Arife gecesi 30. nevbet'ini de okuyan Abdülkaadir'i 100.000 dînâr vererek mükâfatlandırdı. Müzisyen ve şairlerin böyle astronomik telif ücretleriyle teşvik edilmelerinin Doğu saraylarmda hükümdarlar ve vezirler için şeref meselesi olduğunu binlerce örneği ile biliyoruz [1]. Bu nevbet-i müretteb anekdotunu bize Abdülkaadir, **Câmi'ü'l-Elhân** ve **Mekaasıdü'l-Elhân**'ında anlatıyor. Bu olay üzerine şöhretinin bütün Doğu İslâm âlemine yayıldığı ve Osmanlı topraklarına da geldiği ve bestelerinin Bursa Sarayı'nda da okunmaya başlandığı muhakkaktır.

---

1 1 dînâr = 12.9 gr. gümüş paradır. XIV. asrın iştirâ (satınalma) değeriyle bugün için 5 milyon Amerikan Doları ettiğini söylemek mümkündür (yani bugün 5 milyon dolarla ne satm alınabiliyorsa, XIV. asırda 100.000 dînâr ile onu satın almak aşağı yukarı kabildi). Altın dînâr olması mümkün değildir (bu taktirde bugünkü değeri 100 milyon doları bulur).

Sultân Ahmed Celâyir, 23.6.1377 tarihli berât [1] ile Hoca Abdülkaadir'i taltîf etti. Bu takdîr-nâme'de bestekârımızın musikideki en büyük üstâd olması yanında, hâfızlıktaki kudreti, ûdî'likteki mahareti ve hattatlığı belirtiliyor, nesh, süls, reyhânî, muhakkık, rik'a, tevkı' gibi yazı çeşitlerinde hünerini gösterdiği belirtiliyor. Ancak bahis konusu berât'm verildiği tarih, Sultân Hüseyn'in saltanatına tesadüf eder. Sonradan Sultân Ahmed de aynı mealde bir berât vermiş olabilir. Yahut Sultân Ahmed bu berâtı, prens iken vermiştir. Zira Abdülkaadir'in, büyük bir müzisyen olan Sultân Ahmed'den de meşk ettiği, yani musiki ve eser (beste) öğrendiğini, hocası olduğunu biliyoruz. Münasebetlerinin Sultân Ahmed tahta çıkmadan önce prens iken başladığı muhakkaktır. Ancak Hoca Abdülkaadir, Sultân Ahmed'in 1382'de tahta oturmasından sonra, şöhretinin zirvesine çıktı. Abdülkaadir, **Mekaasıdü'l-Elhân**'ında Sultân Ahmed'in bestekâr ve ûdî, ayrıca başka san'atlarda maharetli ve bilgin bir adam olduğunu belirtir ve kendisine Safiyyüddîn'in Arapça ünlü **Şerefiyye** adlı Türk Musikisi bilgisinin kapital kitabını okuttuğunu yazar. Herhalde bu kitabı, Abdülkaadir'e şerh ve tefsir ederek, açıklayarak okutmuştur.

Bu yıllarda Büyük Timur'un Orta (Yakın) Doğu'ya müdahaleye başlaması, Hoca'mızın biyografisinde de derin tesirler yaptı. Büyük Cihangir, 1386'da Âzerbaycân'ı Celâyirliler'den aldı, 1386 yazını Tebrîz Sarayı'nda geçirdi. Sultân Ahmed, Hoca Abdülkaadir dahil, bütün adamları ve ordusuyla Bağdâd'a çekildi

1 Dânişmendân-ı Âzerbâycân, 259.

(1). Bu suretle Abdülkaadir'in 19 yıllık Merâga ve 14 yıllık Tebrîz hayatı olmak üzere ikiye ayrılan Âzerbaycân hayatı sona erdi. 33 yaşında, Bağdâd Sarayı'na geldi. Celâyirli'nin yeni taht şehri burası idi. Gene bir Türk sarayında idi. Fakat Türk değil, Arap ülkesinde idi.

Ancak Sultân Ahmed, Timur istîlâsı karşısında Bağdâd'ı da savunamadı. Cihangir, Irâk-ı Acem ve Âzerbaycân'dan sonra Irâk-ı Arab'ı ve tarihî taht şehri Bağdâd'ı almaya ve Celâyir Devleti'ni bütünüyle ortadan kaldırmaya kararlı idi. 1386 kışında Kars'ı alarak, bugünkü Anadolu topraklarına girdi. Sonra Tiflis'i alıp Gürcistan kralını ele geçirdi. Kendisine devletini arzusuyla teslim etmeyen Sultân Ahmed Celâyir'i, büyük düşmanı ilân etti. Altınordu (Doğu Avrupa Türk) hâkanlığı tahtına bizzat yerleştirdiği Toktamış Hân'ın kendisine kafa tuttuğunu hayretle gördü. Kura nehri kuzeyinde Altınordu ordusunu yok etti. Toktamış, kaçıp kurtuldu. Anadolu'ya girdi. Bir günde Erzurum'u aldı, Erzincan beyinin itaatini kabûl etti. Sonra Isfahân ve Şîrâz'a girdi. Anadolu'ya dönüp Muş, Mardin, Diyarbekir, Van'ı aldı. Bu harekât, Sultân Ahmed'in bir kaç yıl Bağdâd'da tutunmasını sağladı.

Ancak Timur, Bağdâd üzerine yürüdü. 10.8.1393'te Sultân Ahmed, Bağdâd'ı bırakarak, Mısır Türk Memlûk Sultânı Barkuk'a sığındı. Hoca Abdülkaadir'in 7 yıllık Bağdâd hayâtı sona erdi. Tam 40 yaşında idi. Abdülkaadir, Timur'un önünden, Bağdad'ın güneybatısında Kerbelâ'ya, çöle doğru kaçtı. Belki Mısır'a gidecekti.

---

1 Zafer-nâme, I, 388-411 ve İbnü 'Areb-Şâh, 55-8'de Timur'un Âzerbaycan seferi ve fethinin bütün tafsîlâtı birinci elden kaynak olarak mevcuttur. Celâyir devleti üzerine yapılan bu sefer ve Sultân Ahmed'in Sultâniyye'den Tebrîz'e ve oradan Bağdâd'a kaçması anlatılır.

Ancak içinde bulunduğu kafile, Kerbelâ'da, Timur'un oğlu Mîrân-Şâh Mîrzâ'ya esir düştü. Bağdâd'a gönderilen büyük bestekâr, Timur'un huzuruna çıkarıldı. Güftesi ve bestesi kendisine ait şu Türkçe kıt'ayı okuyarak, büyük cihangiri memnun etti :

Meşrik-û Mağrib musahhardır sana

Devlet-û nusret mukarrerdir sana

Feth-ü nusret dâimâ bilgindedir

Devletin Hak'dan mukarrerdir sana[1]

Hoca Abdülkaadir, bundan sonra Timur'un taht şehri Semerkand Sarayı'na gönderildi. İlk defa olarak Doğu Türk âlemine, Türkistân'a ayak bastı. 40 yaşından sonraki Türkistân hayatı başladı. Ancak Âzerbeycan'daki hayatında Celâyirliler'den Sultan Bâyezîd ile ilgisi olduğu, **Mekaasıdü'l-Elhân**'da Bâyezîd'in Abdülkaadir'e verdiği berât'tan anlaşılıyor. Celâyirli Şeyh-Alî de onu himaye etmiştir, bu prense 2 yıl nedimlik yaptı. Bir ara Hoca'mızın Şîrâz'a gidip Muzafferîler'den Şâh Sücâ'nın[2] huzurunda okuduğu, aynı kaynaktan anlaşılıyor. Bursa'ya gidip Yıldırım Sultân Bâyezîd'in (1389-1402) ve Kaahire'ye gidip Sultân Barkuk'un [3] saraylarında bulunduğu rivayetleri üzerinde fazla söz

1 Bir tuyuğ'dur : Dânişmendân-ı Âzerbâycân, 261.

2 Celâlüddîn Şâh Şücâ Fârs, Kirmân, Isfahân'da saltanat süren Muzafferî hânedânından bir hükümdardır. Muzafferîler, 1393'te Timur tarafından tarih sahnesinden silindi.

3 Melikü'z-Zâhir Sultân Seyfüddîn Barkuk, 1382-1389 ve 1390-1399'da Mısır, Suriye, Filistin ve civar ülkelerde saltanat süren Türk Memlûk sultânıdır (Türkleşmiş Çerkes sultanlarının ilki). Sonunda Timur'a ismen tâbî olmayı kabûl ederek yakasını kurtardı, Mısır'ı istilâ ettirmedi. Aynı şeyi Yıldırım Bâyezîd yapabilse idi, Anadolu, Timur istilâsından kurtulabilirdi.

söyleyecek bilgimiz yoktur.

Timur'un Semerkand'da fazla oturmayıp dünyayı dolaştığı malûmdur. Hoca Abdülkaadir, Timur'un oğullarından Mîrân-Şâh Mîrzâ'ya nedîm ve sarayına baş müzisyen oldu. Ancak dengesiz olan Mîrân-Şâh, mükemmmel müzisyen olan Ahmed Celâyir derecesinde Abdülkaadir'i memnûn edemedi. Ahmed Celâyir, Timur'un uzaklaştığını haber alınca, Mısır'dan Bağdâd'a döndü (1394). Abdülkaadir, Semerkand'da Timur'un torunu Gıyâsüddîn Muhammed Mîrzâ ve diğer imparatorluk hânedânı üyeleri ile dost oldu. Hattâ Muhammed Mîrzâ'nın isteği üzerine, musikimizin (ve belki bütün dünya musikilerinin) en uzun büyük usûlü olan Devr-i Mieteyn'i yaptı. Buna rağmen Semerkand'dan ayrılıp Tebrîz'e, Mîrân-Şâh Mîrzâ'nın sarayına niçin geldiğini iyi bilmiyoruz. Mîrân-Şâh'ın bu ünlü müzisyenin sarayını şereflendirmek için ısrarh olduğunu tahmin ediyorum. Zira Timur, ekseriyâ Semerkand'da değildi ve Mîrân-Şâh, Abdülkaadir'i Celâyirliler'den bizzat koparıp alan prensti. Buna rağmen Abdülkaadir, Tebrîz Sarayı'ndan, Mîrân-Şâh'ın yanından kaçtı. Bağdâd'a, eski efendisi, musiki hocası ve dostu Sultân Ahmed Celâyir'in sarayına gitmek istedi. Bu, Timurlular'a ihanet demekti ve o çağda cezası, idamdı. Tabîî tekrar Timurlular'ın eline geçtiği taktirde...

Ancak Abdülkaadir'in Tebrîz'den firarının mazeret oluşturacak sebebleri de vardır. Mîrân-Şâh'm üç nedîminin Tebrîz'de asılmaları için, Tebrîz'e fermân yollamıştı. Rivayete göre, asılmasını emrettiği üç kişi arasında Mevlânâ Kutbüddîn-i Nâyî adlı müzisyenden başka Abdülkaadir de vardı. Hoca'mız bunun üzerine sıvışmıştır. Ancak rivayetin şüpheli tarafı, bu çeşit idam fermânlarının gizli olması dolayısıyla, Abdülkaadir'in nasıl evvelden

haber alıp kaçtığıdır. Mîrân-Şâh'm sefîhce yaşayışı, babası Timur'u sert tedbirlere sevketmişti. Diğer taraftan, Abdülkaadir'in Tebrîz'den Sultân Ahmed'in yanına geldiği ve Bağdâd 10 Temmuz 1401'de Timur tarafından ikinci defa zaptedilip Sultân Ahmed, Bursa'ya Yıldırım Bâyezîd'in sarayına sığındığı zaman oradan kalkıp tekrar Timur'un eline düşmüş olduğu ihtimali de vardır. Bu ihtimallerin hangisi gerçek olursa olsun, firar halindeki Abdülkaadir, yakalanıp Timur'un huzuruna getirilir. Daha doğrusu, kendisi Timur geçerken, onun dikkat nazarını istiyerek çekmiş olacaktır. Hândmîr'in yazdıklarmdan böyle anlaşılıyor. **Kur'ân**'dan fevkalâde bir okuyuşla bir kaç âyet tilâvet etmesi üzerine Timur, kendisini affetti ve Semerkand Sarayı'nda baş müzisyenlik makamma iade etti. Bu olayın 1401'de Timur'un Bağdâd'ı tekrar zaptından önce geçtiği ihtimali kuvvetlidir. Timur'un Abdülkaadir'e verdiği 800 (1398) tarihli **nişân** (berât), bu tarihte bestekârımızın Semerkand'da bulunduğunu gösteriyor. 20.3.1398 günü Semerkand'da verilen bu berât, Farsça'dır ve Timur'un ağzından çıktığı gibi yazıldığı tasrîh ve tavzîh edilmiştir. Abdülkaadir'in **Mekaasıdü'l-Elhân** adlı kitabında sureti vardır.Bes- tekârımıza hâkan'm sevgisini, bağlılığını göstermek ve onu imtiyazlı kılmak için verilmiş bir çeşit takdir-nâme'dir. **Mekaasıd**'ın bes-tekârımızın elyazısıyle ve tashihlerini de içeren aslî nüshâsı, Raûf Yektâ Bey nüshası olup, "nişân", eserin sonundadır. "Sûret-i nişân-ı Emîr-i cihângîr Emîr Timûr Gûrkân" başlığını taşımakta, Abdülkaadir'den "Hazret-i Hâce" diye bahsedilmekte ve nişân'm Timur'un ağzından Mevlânâ Şemsüddîn-i Münşî tarafından kaleme alındığı belirtilmektedir.

Nişân'ın mart 1398 tarihi, Timur'un Hindistan seferi için Semerkand'dan ayrıldığı tarihtir. Timur'un bazı seferlerinde Abdülkaadir'i yanına aldığı anlaşılıyor. Raûf Yektâ Bey, bes-

tekârımızın, Hindistan seferine gitmekten afvedilmesini istediğini, Timur'un nişân'ı bunun üzerine Abdülkaadir'e verdiğini yazıyor. Nişân'da bestekârımızın "Safiyyüddîn"den üstün olduğu belirtiliyor, hakkında "üstâdü'l-beşer, mahsûdü'l-efâzıl, mahmûdü'l-hasâil Mevlânâ Kemâlü'l-Mülk ve'd-dîn" deniyor. "İnsanlığın üstâdı" denen Abdülkaadir'e Büyük Timur tarafından "Kemâlüddîn" şeref lakabının verildiği görülüyor. Bu lakab, bestekârımıza, bu nişândan önce de verilmiş olabilir. Şu halde tam ismi Kemâlüddîn Abdülkaadir ve **neseb** ismi İbni Gaybî oluyor.

Hoca Abdülkaadir, Semerkand Sarayı'nda Hoca İmâdüddîn Abdülmelik, Hoca Kâmilüddîn Abdülevvel, Emîr Seyyid Şerîf, Mevlânâ Nûmânüddîn-i Hârezmî gibi bilginlerle bir mecliste iken, ünlü müzisyenlerden Nasrullâh Kaaânî içeri girdi. Elindeki kitabı Abdülkaadir'e göstererek, Safiyyüddîn'in **Kitâbü'l-Edvâr**'ma yazdığı şerh olduğunu söyledi, düzeltmesini istedi. Abdülkaadir' düzelttiği **Şerh** bu gün elimizde değildir (yahut Osmanh kültür çevresinde meçhuldür).

düzelttiği **Şerh** bu gün elimizde değildir (yahut Osmanlı kültür çevresinde meçhuldür).

10.4.1404 Semerkand tarihli bir yazısıyla büyük bilgin Seyyidü'ş-Şerîf Aliyyi'l-Cürcânî [1], Arapça-Farsça bir **takrîz** ile

---

1 Tâcu/Esterâbâd, 1339 - Şîrâz 1413. Safiyyüddîn'in Edvâr'ına büyük bir şerh yazan Mübârek-Şâh, Cürcânî gibi, Herât'lı Kutbüddîn Muhammedi'r-Râziyyi't-Tahtânî'nin talebesidir. Hatta Farmer, Mübârek-Şâh'ı, Cürcânî ile aynı kişi ve ünlü şerhin müellifi sanmıştır (Cürcânî'nin Semerkand Timurlu Sarayı'ndaki durumu: Habîbü's-Siyer. III-3, 89, 147; 1377-1405'te Semerkand'da yaşadı) (Farmer'ın yanılgısı : d'Erlanger, La Musique Arabe. III'e yazdığı önsöz, s. XIII, Paris 1938).

Abdülkaadir'i övdü ki, bestekârımızca **Mekaasıdü'l-Elhân**'da nakledilmektedir. Cürcânî, Abdülkaadir'in Semerkand'daki bilgin ve san'atkâr dostlarından biri idi.

Büyük Timur, Çin seferi için Semerkand'da Abdülkaadir'e veda ettikten az sonra, 10 şubat 1405'te Otrar'da öldü. 71 yaşında ve Abdülkaadir'den 17-18 yaş büyüktü. Bu sırada bestekârımız, 51 yaşındadır ve hayatının bir dönemi daha sona ermiştir.

Timur'un yerine torunu Sultân Halîl Mîrzâ geçti. Abdülkaadir, genç hükümdara da Semerkand Sarayı'nda musâhib, nedîm ve baş müzisyen oldu. Nitekim **Fevâid-i 'Aşere** adh eserinde, genç hükümdar ile çok yakın olduğunu, Kumriyye usûlünü onun şerefine yaptığını yazar.

Sultân Halîl'in saltanatı 4 yıl, 2 ay, 25 gün sürdü. 13 Mayıs 1409'da amcası Sultân Şâhruh tarafından tahttan indirildi. Timur'un 4. ve en büyük oğlu olan Şâhruh, bu 4 yıl içinde Herât'ta

saltanat sürmüştü, gûyâ yeğeni büyük-hâkan Halîl'e tâbî idi. Semerkand'ı ele geçirerek büyük-hâkan oldu. Ancak Semerkand'ı, büyük oğlu ve velîahdi Sultân Uluğ-Bey Mîrzâ'ya bırakarak, babası Timur'un taht şehri Semerkand yerine Herât'ı başkent seçti [1]. Abdülkaadir, aynı görevlerle Şâhruh'un yanında Herât Sarayı'na gitti. 56 yaşına gelmişti. Hayatının son ve Herât dönemi başladı. Şâhruh, Abdülkaadir'den 24 yaş gençtir.

Abdülkaadir, Sultân Şâhruh'un da gözdesi oldu, ondan da büyük saygı gördü. Devr-i Adl adlı usûlü, Şâhruh'un şerefine yaptı. Bestekârımız, Sultân Şâhruh'un saltanatı içinde Herât'ta vebâ salgınında öldü. Ölüm tarihini Hândmîr ve ondan naklen Münecimbaşı 838 olarak veriyorlar. Bu veba (tâ'ûn) salgınının en büyük ölüme sebeb olduğu ay, mart 1435'tir. Bestekârımız da çok büyük ihtimalle Mart 1435'te Herât'ta öldü. 81 yaşını 3 ay geçiyordu ki, bu yaş hicrî hesapla 84 yıl eder.

---

1 Semerkand bugün Özbekistan Sovyet Cumhuriyetinde bir şehirdir. Zerefşân ırmağının az güneyindedir. Herât, Semerkand'ın kuşuçuşu 700 km. güneybatısındadır. Herî-rûd ırmağının az kuzeyindedir. Bu gün Afganistanda kalıyor. İran sınırından 100 km. dir. Semerkand, bugün de bir Türk (Özbek) şehridir. Herât ise, çoktan Türk şehri hüviyyetini kaybetmiştir. Halkı Farsça konuşur. Afganistan'ın Kâbil'den sonra gelen şehridir. Semerkand, Batı Türkistan'ın Mâverâünnehr denen ülkesinde kalır. Herât ise, Horasan denen büyük ülkenin Doğu Horasan kesiminin merkezidir. Herât, Timuroğulları'nın taht şehri olduktan sonra , XV. asırda, Dünya'nın en büyük (kalabalık) şehri hâline geldi. Abdülkaadir Merâğî, Herât'ın doruğa ulaştığı asrın sonlarında değil, beldenin gelişmeye başladığı asrın başlarında burada yaşadı. "Timurlu Rönesansı" denen Doğu Türkleri'nin büyük medeniyet hamlesinin merkezi, Herât idi. Abdülkaadir de çeşitli Türk kültür merkezlerinden getirdiği, taşıdığı emsalsiz san'at, ilim ve fikir hamûlesi ile, bu rönesansın oluşmasına taş koyanlardandır.

Hoca Abdülkaadir Merâğî, Herât'ta gömülüdür. Mezarı bu gün bilinmiyor. Kızı olup olmadığını bilmiyoruz. Büyük bestekâr Razıyyüddîn'in kızı ile evlenmiş ve muhtemelen bu izdivaçtan 3 oğlu olmuştur: 1394 doğumlu Nûrüddîn Abdurrahmân, 1398 doğumlu Nizâmüddîn Abdürrahîm ve 1412 doğumlu olabilecek Abdülazîz. Hocamız 813 H. (1411) tarihli **Câmi'ü'l-Elhân** nüshasında, ilk iki oğlundan bahseder, üçüncüsünü anmaz. Bunun sebebi, Abdülazîz'in bu tarihten sonra doğduğu olabileceği gibi, o sırada küçük yaşta bulunması dolayısıyle de zikredilmemiş bulunabilir.

Hoca'nın 3 oğlu da üstad müzisyenlerdir. Başlıca hocaları da babalarıdır. Hoca Abdülkaadir'in Yıldırım Bâyezîd devrinde, Fetret Devri'nde, nihayet İkinci Murâd'ın tahta geçmesinden (1421) pek az sonra Bursa'ya, Osmanlı ülkesine geldiği rivâyetlerinin en kuvvetlisi sonuncusudur. **Mekaasıdü'l-Elhân**'ın Raûf Yektâ Bey kütüphanesinde bulunan 11.2.1423'te yazılması tamamlanmış nüshası, İkinci Sultan Murâd'a sunulmuştur. R. Yektâ Bey, bundan, Hoca'nın bizzat Bursa'ya gelip eserini sunduğu neticesini çıkartıyor (s.110). Bu hükme hemen itiraz edilmez. XIX. asır Türk müzisyenleri arasında, Hoca'nın İstanbul'a gelip Fâtih'i ziyaret ettiği rivâyeti yaygındı. Tabiî Hoca, Fâtih'in tahta geçmesinden çok önce ölmüştür. İstanbul'a gelip Fâtih'e eser sunan, Hoca Abdülkaadir değil, onun oğlu Abdülazîz Çelebî'dir.

Mekaasıd nüshasının İkinci Murad adına yazılarak Herât'tan mı Osmanh ülkesine yollandığı, bizzât yazarı Abdülkaadir Merâğî'nin mi Osmanh ülkesine gelip eserini sunduğu üzerine kesin bir şey söylenemez. Bu gibi ithaf taşıyan kitapların o çağda müellifi tarafından hükümdara bizzat sunulması âdetti. Hükümdar da eseri beğendiği nisbette, yazarın şahsiyetini de göz önüne alarak,

zamanın telif ücreti karşılığı bir "câize" öderdi.

Bestekârımızın hayatı sırasıyle Merâga, Tebrîz, Bağdâd, Semerkand ve Herât şehirlerinde geçti. Bu şehirler bugün İran, Irak, Sovyetler ve Afganistan'da kalıyor. Bunların dışında epey seyahat etti.Meselâ Şîrâz'da bulunduğu muhakkaktır. Türkiye'ye ve Mısır'a gittiği rivayetleri de var. Seyahatleri dışmda uzun hayatını şu şehirlerde ve şu tarihler arasında geçirdiğini söylemek mümkündür : Merâga 17.12.1353'den 1372'ye kadar 19 yıl, Tebrîz 1372'den 1386'ya kadar 14 yıl, Bağdâd 1386'dan 10.8.1393'e kadar 7 yıl, Semerkand 1393-1394 arasında, tekrar Tebrîz yaklaşık 1394-1397 yıllarında (toplam 17 yıl kadar), tekrar Semerkand 1397-1409 arasında 12 yıl kadar, Herât 13.5.1409- 3.1435 arasmda 25 yıl 10 ay kadar.

II

YAŞADIĞI ÇEVRE

Hoca Abdülkaadir Merâğî'nin yaşadığı dünyaya girebilmek için, saraylarında baş müzisyen olarak bulunduğu hükümdarları, onların hanedan ve devletlerini yakından görmek faydalı olur. Celâyir devletinin uyruğu olarak doğdu ve bu devletin hükümdarları tarafından himaye edilerek şöhret yaptı. Onun için önce Celâyirliler hakkmda bilgilerimizi tazelemek doğru olur.

C e l â y i r l i l e r (1336-1431) : Celâyirliler, İlkânîler de denen Türkleşmiş, fakat Moğol asıllı, Sünnî-Hanefî mezhebinden bir hanedandır. Dilleri Türkçe'dir. Ancak kültür dili olarak Farsça'yı çok kullanmışlardır. Irak, Âzerbaycan, Diyâr-ı Bekr ve Musul'da hüküm sürmüşler, 1345'e kadar İlhanlılar'a tâbî , sonra müstakil olmuşlardır. Taht şehirleri Bağdâd, bâzan Tebrîz'dir. 24.6.1336'da İlhanhlar'dan Bağdâd'ı alarak başlayan Celâyir hanedanı, 11.10.1431'de ellerindeki son toprak olan Hille'yi kaybederek 95 yıl, 3 ay, 17 gün devam eder. Ama esas bakımından Celâyir krallığı, Timur istilâsma uğradıktan sonra, 1411'de Karakoyunlular'a geçmiştir. 1431'e kadar Hille'de bir Celâyir emîrliği, Karakoyunlular'a tâbî olarak devam etmiştir. Bağdâd Timur tarafından ikinci defa Celâyirliler'den alınmış, uzunca bir müddet Timurlular'da kalmıştır. Gerek Celâyirliler, gerek halefleri Karakoyunlular, Timurlular'm dehşetli düşmanı, bir ölçüde Osmanh'ya yakındırlar. Akkoyunlular ise Timur dostu ve Osmanlı düşmanı oldular.

Osmanlı (Türkiye) ve Memlûk (Mısır) Türk imparatorlukları, Celâyirliler'i ve Karakoyunlular'ı Timur'a karşı savunmuşlarsa da, buna muvaffak olamadıktan başka, kendileri (Osmanlı ve Memlûk) ismen de olsa neticede Timur'a tâbî olduklarını bildirmeye mecbur kalmışlardır. Celâyirliler'in ikinci taht şehri olan Tebrîz, 1385 aralığında Altmordu hâkanı Toktamış'ın, 1386'da Timur'un, 1387'de Karakoyunlu Kara Mehmed'in, sonra gene Timur'un işgallerini görmüştür. İlhanlılar ve Çobanlılar'dan sonra, Âzerbaycan ve Irak'ın Türkleşmesine hizmet etmişler, bu misyonu sonra Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler, Osmanlılar devam ettirmişlerdir.

"Celâyir", Moğolca "Calayır" kelimesinin İslâm kültür çevresinde Fars zevkine göre talâffuzudur. Ailenin atası Kutula, Cengiz Han'ın babasının amcası olduğu için, Moğol'laşmış Göktürk olduğu ortaya çıkar. Kutula'nın 3 oğlundan Coçı (Cuci) Cengiz'in kumandanlarındandır. Coçı'nın oğlu İlken Calayır (İlkân Celâyir), hanedana adını verdi. Calayır Noyan, tümen kumandanı idi. İki oğlu, Togu Noyan ve Ak-Buğa, ihtidâ ettiler (şaman'lıktan çıkıp Müslüman oldular). İlhanlar'ın beyleri olan bu kardeşlerle Moğolca unutulup yerine Türkçe geçti. Togu Noyan'ın kızı Ayşe Hâtun, Keyhatu İlhan (1291-5) ile evlenip çocuk doğurunca , Celâyirliler'in, İlhanlı imparatorluğunda itibarları arttı. Ak-Buğa'nın oğlu Emîr Hüseyn ise, Argun Ilhan'a damad olup gürkân (Moğ. küregen) unvanını aldı (ünlü Büyük Timur da bir küregen = gürkân idi, yani Cengiz hanedanından bir prenses almıştı).

İlk Celâyir hükümdarı büyük Şeyh-Hasan (1336-1356), işte bu Hüseyn Gürkân Celâyir ile Argun İlhan'ın kızının oğludur. Ana

tarafından İlhanlı (Cengizli) olması hanedan kurmasını çok kolaylaştırmıştır. Esasen ataları, Cengiz'in büyük amcasından inmektedir. Çobanlı Şeyh-Hasan'dan ayrılmak için "Büyük" denen Şeyh-Hasan, 1333-36'da İlhanlılar'm Anadolu genel valisi oldu (burada "Anadolu" tabiri ile Orta Anadolu'nun bazı kesimleri kasdedilmektedir). 1336'da Tebrîz'i işgal ederek melik (kral) oldu ve 1345'te İlhanlılar dağılınca, tamamen müstakil bir hükümdar hâline geldi. İşte bestekârımız Abdülkaadir, bu ilk Celâyir şehri olan ve başkent Tebrîz'e yakın olan Merâga'da doğdu.

"Dünya güzeli" olduğu söylenen Bağdâd Hâtûn, Hasan Celâyir'in eşi idi. İlhan Ebu-Saîd, tesadüfen bu hanımı görünce, güzelliğiyle başı döndü. Emîr Hasan'ı, karısını boşaması için zorladı ve kendi evlendi. Bundan sonra Hasan Celâyir, İlhanlılar'a düşman oldu. İlhanh saltanatının yıkılmasına çalıştı ve yıkılınca, en büyük kısmı olan Irak, Âzerbaycan ve Doğu Anadolu'yu eline geçirdi. Hasan Celâyir'in Şîî olması muhtemeldir. İlhan Ebû-Saîd ölünce Hasan Celâyir, 1336'da, Bağdâd Hâtûn'un yeğeni (ağabeyinin kızı) Dilşâd Hâtûn ile evlendi ki, onun da dünya güzeli olduğunu zamanın tarihçileri yazıyorlar. Hasan Celâyir'in yerine geçen Sultân Üveys, bu Dilşâd Hâtûn'dan doğan 4 çocuğun büyüğüdür.

İlk Celâyir hükümdarı Şeyh-Hasan öldüğü zaman bestekârımız Abdülkaadir, 3 yaşında idi. Şeyh-Hasan'ın yerine, 19 yaşındaki oğlu Sultân Şeyh-Üveys(I) tahta oturdu ve 8.11.1374'e kadar 18 yıl tahtta kaldı. Abdülkaadir Merâğî, onun son yıllarında , dâvetiyle, Merâga'dan Tebrîz'e geldi ve parladı. Sultân Üveys'e nedîm ve müzisyen oldu. Üveys, ressam ve müzisyendi. Ağrı ilimizin Doğu Beyazıt ilçesine adını veren Bâyezîd Bey, Sultân Üveys'in oğullarından biridir, 1383-84'te o tarafların valisi idi. Gene Sultân

Üveys'in oğullarından Şâh-zâde Şeyh-Alî'ye Hoca Abdülkaadir Merâğî, 2 yıl nedîmlik ve müzisyenlik yapmıştır. Şeyh-Alî Bey, 1374'te Celâyir tahtında hak iddia etti ise de tahta geçemedi.

Sultân Üveys Hân 37 yaşında öldüğü zaman Abdülkaadir, 21 yaşında idi. Yerine kardeşi Sultân Hüseyn Hân geçti. Abdülkaadir de onun nedîmi ve müzisyeni oldu. Hüseyn Hân, 1381 eylûlüne kadar 6 yıl, 10 ay tahtta kaldı. Kızı Tandu (Döndü) Hâtûn, Mısır Memlûk sultânı Barkuk'la 1394'te evlendi, 1399'da dul kalarak baba yurduna döndü.

Hüseyn Hân'ın yerine geçen 4. Celâyir hükümdârı Gıyâsüddîn Sultân Ahmed Hân Bahâdır, Sultân Üveys Hân'ın oğludur. 30.8.1410'a kadar 29 yıl, fırtınalı bir saltanat sürdü. Abdülkaadir'in Celâyirliler'den son hâmîsidir ve şöhreti bu hükümdârın zamanında bütün İslâm dünyasını tuttu. Türkçe, Farsça, Arapça'da dîvân sahibi şair, bestekâr, ressam, bilgindi. Abdülkaadir'e musiki hocalığı yaptı ve beste meşk etti. Tahta geçtiği zaman Abdülkaadir, 28 yaşında idi. Sultân Ahmed'in de o yaşlarda olması lâzımdır, Abdülkaadir'den büyük olması pek muhtemel değildir. Şu hâlde Sultân Ahmed, 57 yaşlarında öldü (Tebrîz yakınlarında Esed meydan muhâberesinde Karakoyunlu meliki Kara Yusuf Bey'e yenildi ve muhaberede öldü). 7 yıl Basra valiliği yaptıktan sonra tahta çıkmıştı. Celâyir ülkeleri olan Batı İran, Irak ve Doğu Anadolu'nun Timur tarafmdan istilâsı onun zamanındadır. 1394'te Bağdâd'ı Timur'a kaptırınca Kahire'de Memlûkler'e , az sonra Bağdâd'ı geri alıp gene bırakınca bu defa Bursa'da Yıldırım Bâyezîd'e iltica etti. Ankara muhaberesinde Timur'un eline düşmemek için, Bursa'dan kaçıp tekrar Memlûkler'e sığınmaya muvaffak oldu. Ankara muhaberesinin sebeblerinden biri, Yıldırım

Bâyezîd'in, Osmanlı'ya sığınan Ahmed Celâyir'le, Karakoyunlu Kara Yusuf'u Timur'a vermeyi veya ülkesinden kovmayı reddetmesidir. Sultân Ahmed, Timur'un ölümünü öğrenince 3.6.1405'te Bağdâd'ı ve Tebrîz'i, Timurlular'dan geri aldı. Ancak 29.7.1410'da Tebrîz'i Karakoyunlular'a kaptırdı ve bir ay sonra Tebrîz'i geri almaya çalışırken Karakoyunlular'a yenilip öldü. Bir kızı, Yıldırım Bâyezîd'in oğullarmdan Mustafa Çelebî'ye nişanlı idi. Celâyir toprakları, Karakoyunlu Türkmen devletinin eline geçti. Sultân Ahmed Celâyir'in şiir dîvânı elimizdedir. Bestelerinden bir örnek, günümüze kadar gelmemiştir.

O s m a n l ı l a r : Abdülkaadir'in doğumunda Osmanoğulları'nın Bursa tahtında Sultân Orhan (1324-1362) bulunuyordu. Oğlu Birinci Sultân Murad (1362-1389) tahta geçtiği zaman Abdülkaadir 9 ve onun Kosova'da şehâdetinde 37 yaşında idi. Binâenaleyh Abdülkaadir'in şöhreti ve şüphesiz eserleri Osmanlı topraklarına, Kuzey-batı Anadolu ve Rûmeli'ne, Sultân Murad zamanında gelmiştir. Bu hükümdârın yerine oğlu Yıldırım Birinci Sultân Bâyezîd geçti (1389-1402). Yıldırım'm tahtını kaybettiği tarihte Abdülkaadir, 49 yaşındadır.

Yıldırım devrinde Anadolu'nun en büyük kısmı, Osmanlı Türkiyesi'nin eline geçti. Gene aynı devirde Timur, Doğu Anadolu'ya ayak bastı. Anadolu'nun bir kaç güney ili, Memlûkler'in (Mısır) elindeydi.

28 temmuz 1402'de Ankara meydan muhaberesinde Yıldırım Bâyezîd'in kumandasındaki Osmanlı ve Timur'un kumandasındaki Timurlu (Çağatay) orduları, yani Batı (Türkiye), ve Doğu (Türkistan) Türkleri arasında, bütün Orta Çağ'ın (476-1453) en büyük meydan muhaberesi oldu. Yıldırım, yenildi, esir düştü, ertesi yıl

Anadolu'da öldü. Oğulları şehzâdeler arasmda taht mücadelesi başladı ki, 1413'te Birinci Mehmed'in tek başına kalmasına kadar devam eden bu Osmanlı dönemine "Fetret Devri" deniyor. Yıldırım'ın yerine sırasıyla oğulları Birinci Süleyman (1402-1410), Mûsâ Çelebî (1410-1413), Birinci Mehmed Çelebî (1413-1421) tahta geçti. Bu arada kardeşlerden İsâ Çelebî ile Mustafa Çelebî de taht mücadelelerine katıldılar. Yıldırım'ın Anadolu fütuhatının esaslı bir kısmı kaybedildi. Anadolu Türkmen Beylikleri'nin çoğu yeniden kuruldu. 1402'den îtibâren Osmanh taht şehri artık Bursa değil, 1453'e kadar Edirne'dir. Fakat Bursa, Anadolu'daki büyük Osmanlı kültür ve ticaret merkezi, ikinci taht şehri olarak mevkiini muhafaza etti.

Birinci Mehmed'in yerine oğlu İkinci Sultân Murad (1421-1451) geçti. Binâenaleyh Hoca Abdülkaadir, Sultân Orhan Gazi'den, İkinci Murâd'a kadar 7 Osmanlı hükümdârı ile çağdaştır. Abdülkaadir'in Yıldırım, İsâ Çelebî, İkinci Murâd zamanlarında Osmanlı Anadolusu'nu ve Bursa'yı ziyaret ettiğine dair yoğun Osmanh rivâyetleri vardır. İsâ Çelebî ile İkinci Murâd'a eser sunmuştur. İsâ Çelebî (1378?-1405), bir ara Bursa'ya bile hâkim olup, az sonra öldürüldü. Ağabeyi Birinci Süleymân ile kardeşi Musâ Çelebî de öldürülmüşlerdir.

Hoca Abdülkaadir, Birinci Sultân Murâd'dan 27 yaş küçüktür. Yıldırım Bâyezîd'den ise 7 yaş büyüktür. Birinci Süleymân'dan 22, Birinci Mehmed'den 29, İkinci Murad'dan keza 50 buçuk yaş büyüktür. Abdülkaadir öldüğü zaman, müstakbel Fâtih Sultân Mehmed (1451-1481) 3 yaşında idi.

Hoca Abdülkaadir Merâğî, daha hayatında, hattâ gençlik yıllarından başlayarak, yalnız Doğu Türkleri'nin değil, Osmanlı

Türkiyesi'nin de en büyük ve en gözde bestekârı oldu. Zaten bütün İslâm âlemi için böyle idi.

M u z a f f e r î l e r (1314-1393) : Hoca Abdülkaadir'in Muzafferî hanedanı ile de ilgisi vardır. Bu hanedan, 79 yıl, 1 ay, 25 gün müddetle, İran'ın Fârs, Kirmân, Lâristân, Kürdistân, Isfahân, Yezd eyaletlerinde, Basra Körfezi'nin doğu kıyılarında saltanat sürdü. Hepsi 4 melik (kral)'dır. Dilleri Farsça, mezhepleri Sünnî-Hanefî'dir. Hanedan Arap ve bir rivayete göre Arap'laşmış Karluk Türkü'dür. Taht şehirleri 1353'ten itibaren Şîrâz'dır ki, İran (Fars) kültürünün seçkin merkezi idi. İlhanlılar'ın hizmetinden yetişen ve 1344'e kadar İlhanlılar'a tâbî olan Muzafferîler, 1387'ye kadar müstakil kalmışlar, 1387 ekiminden itibaren son beş buçuk yıllarmda Timur'a tâbî olmuş, sonunda Timur İmparotorluğu'na katılmışlardır. Ancak müstakil oldukları 1344-1387 arasında Celâyir devletinin nüfuzu altına idiler.

Muzafferîler'in üçüncüsü Şâh-Şücâ, çeyrek asır tahta kaldı (25.8.1358 - 9.10.1384). Hoca Abdülkaadir, bu hükümdârı Şîrâz'da ziyâret etti. Şâh-Şücâ 51 yaşında öldü, Abdülkaadir'den 20 yaş büyüktür. Abdülkaadir'den başka, Fârs dilinin ve belki bütün İslâm dillerinin en büyük gazel şairi olan Hâfız-ı Şîrâzî'yi de himaye etmekle şeref kazanmış, derinlemesine kültürlü bir hükümdardır. Bununla beraber bu hanedan, zulmü ve saray entirikaları ile tarihe geçmiştir.

M e m l û k l e r (1250-1517) : Bu dönemde Mısır'dan başka Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün, Hicaz, Yemen ve çevre Arap ülkeleri ile Anadolu'da Çukurova, Anteb, Urfa, Mardin, Malatya, Siirt, Maraş, Adıyaman, Hatay tarafları, Timur ve Osmanlı'dan sonra en kudretli İslâm imparatorluğunu oluşturan Türk Memlûk

devleti'nin elindedir. Abdülkaadir'in bu devletle bazı ilgileri olmuş olsa da, Abdülkaadir'in yaşadığı ülkelere uzak düşüyordu.

T i m u r l u l a r : Osmanlı'nın ve bugün bizim "Timur" şeklinde söylediğimiz ismin Farsça telâffuzu "Tîmûr", Arapça'sı "Teymûr" şeklindedir. Doğu Türkçesi'ndeki doğru söylenişi "Temür"dür ki, bizim "demir" kelimesidir. Batı dillerinde kullanılan Tamerlan ise, Tîmûr-leng = Aksak Timur'dan bozmadır.

Timur, İslâmî Türk hânedanları içinde, Osmanoğulları ve Selçukoğulları'ndan sonra, en büyük tarihî önem taşıyan hanedanın kurucusudur. Bu hanedan, Türkistan ve Hindistan'da hükümrân olarak, Hindistan imparatorluk tahtını 4.12.1858'e kadar muhafaza edebilmiştir.

Timur, 9 mart 1336'da Türkistan'da Keş (Şehr-i Sebz = Yeşilşehir) yakınlarında Hoca-Ilgar köyünde doğdu. Çin seferine giderken ordugâhında Türkistan'daki Otrar şehrinde 18 şubat 1405 günü 69 yaşında öldü (Keş bugün Özbekistan ve Otrar ise Kazakıstan Sovyet Cumhuriyetleri'nde kalmıştır.)

Bir Türk soylusu olan Timur, İmparotorluğunu, askerî dehâsı ile kurdu. 10 nisan 1370'de Güney Türkistan'da Belh şehrinde hâkan ilân edildi. 35 yıllık hükümdarlığına fetih seferleri olarak 1372'de 1. Harzem seferi ile başladı. 18. seferi olan Çin seferinin başlangıcında 1405'in başında öldü. Konumuzu ilgilendiren sefelerinin ilki, 1. Âzerbaycan veya Sultâniye seferi 10. seferidir. 2. Âzerbaycan veya Tebrîz seferi öncekinden 2 yıl sonra 1386-87'de yapıldı. Celâyirliler'den Tebrîz'i alan Timur, Doğu Anadolu'ya girdi. 1392-96'da yaptığı Önasya seferi, seferlerinin 15.'sidir. Bağdâd'ı aldı (29.8.1393). 1398-99 Hindistan seferi 16. seferidir. 17.

seferi (1399-1404) Önasya seferi olup seferlerinin en ünlüsüdür. Bu seferle Anadolu'yu alt üst edip Osmanlı gücüne fevkalâde darbe indirdi. Ankara, Bursa, İzmir (şehrin Rodos Şövalyeleri elindeki kale kesimini de fethetti) gibi Osmanh şehirlerine girdi. Bu seferde Türkiye (Osmanlı), Mısır (Memlûk), Bizans ve Trabzon imparatorlukları, Timur'a tâbî oldularını bildirdiler. Bu suretle Tuna-Moskova-Sibirya-Çin-Tibet-Orta Hindistan-Hind Okyanusu-Kızıldeniz arasında muazzam bir imparatorluk kurdu. Bu imparatorluk, ölümünden hemen sonra, dış ülkelerden başlamak üzere, daraldı. Türkistan, Afganistan, İran, Hindistan'da devam etti. 1390'dan önce Dünya'nın 1. devleti hâline gelen Timur imparatorluğu, 1447'de Sultân Şâhruh'un ölümüyle bu vasfını, Osmanlı Türkiyesi lehine kaybetti.

Bu suretle Timuroğulları 10.4.1370'ten 4.12.1858'e kadar 488 yıl, 7 ay, 24 gün müddetle imparatorluk tahtı sahibi oldular. Ancak Türkistan'ı 1512 mayısında kesin olarak kaybettiler (Cengizoğulları'nın Cuci Ulusu'ndan Şeybânî hânedânına bıraktılar). Hindistan ve Afganistan'da hakimiyete devam ettiler. XV. asırda Türkistan, Horasan, Afganistan ve çevre ülkelerdeki saltanatları da, iki ayrı imparatorluk hâlinde yaşadı: birinin taht şehri Semerkand, diğerinin Herât idi. Bu bölünme , 1450 yılında oldu.

Hoca Abdülkaadir Merâğî'ye fevkalâde değer veren ve itibar eden Timur, ondan 18 yaş büyüktü. Hoca'nın saraylarında yaşayıp bizzat ilgi kurduğu Timurlu hükümdar ve prensleri üzerine bir kaç söz söyleyeceğiz.

Mîrân-Şâh Mîrzâ (Keş 1366 - Tebrîz, 21.4.1408), Timur'un 4 oğlunun 3.'südür. Abdülkaadir'den 13 yaş küçüktür. Timuroğulları'nın nesli zamanımıza kadar, 4 oğlu içinde, yalnız bu

prensten iner ve 1526'da Bâbur Şâh ile başlayan Hindistan Timuroğulları'nın atası Mîrân-Şâh'tır (Bâbur'un dedesinin dedesi). Karakoyunlu Kara Yusuf Bey'le yaptığı muhaberede Tebrîz yakınlarında ölen Mîrân-Şâh, bir kaza neticesinde bir dereceye kadar dengesini kaybetmiş ve sefâhata dalmıştır. Musikiyc çok meraklı idi. Babası Timur, Abdülkaadir ve Mîrân-Şâh sarayındaki diğer musiki üstadlarını, oğlunu devlet işlerinden alıkoymakla itham etti. Abdülkaadir Hoca'nın başı belâya girdi, kellesi tehlikeye düştü. Timur tarafından Mîrân-Şâh'ın Tebrîz Sarayı'ndan alınarak (daha doğrusu kaçarken yolda tevkif edilerek) yeniden Semerkand Sarayı'na götürüldü.

Timur'un yerine geçen Sultân Muhammed Halîl-Sultân Mîrzâ (Margav 1384-Reyy (Tahran), 6.11.1411), Mîrân-Şâh'ın 7 oğlunun 3.'südür. Dedesi Timur ölünce o tahta çıkarıldı ki bu sırada hem babası, hem iki ağabeyi hayatta idiler. Osmanh'ya karşı Ankara Meydan Muharebesi'nde (28.7.1402) Mîrân-Şâh, Timur ordusunun sağ kanat kumandanı, oğlu Halîl Mîrzâ da sol kanat kumandan yardımcısı idi (sol kanat kumandam amcası Şâhruh idi). 1403'te Timur, torunu Halîl Mîrzâ'ya batıda Trabzon'a kadar bütün Güney Kafkasya'yı vermişti. Dedesinin yerine tahtta geçerek 4 yıldan fazla (18.2.1405 - 13.5.1409) Semerkand'da Timurlu Devleti'nin 2. hâkanı oldu. Amcası Şâhruh, onu tahttan indirerek yerine geçti. Yeğeni Halîl Mîrzâ'ya Reyy'i (Tahran) verdi. Ölümüne kadar orada melik-lik (kralhk) yaptı. 27 yaşında intihar ederek öldü. Türkçe ve Farsça şiirlerini dîvân halinde toplamıştı. Müzisyendi. Hoca Abdülkaadir'i Semerkand'daki 4 yıllık hâkanlığı sırasında çok himaye etti. Hoca'dan 31 yaş küçüktür. Bir kızı ve çocukken ölen bir oğlundan başka çocuğu olmadı.

Timur'un 4 oğlunun büyüğü Cihângîr Mîrzâ'dır (1356-1376). 14 yaşında iken babasının hâkan olması üzerine velîahdlığa yükseldi. Fakat 20 yaşında öldü. 2. oğlundan nesli, XVI. asra kadar devam etti. Büyük oğlu Sultân Muhammed Mîrzâ'dır (Semerkand 1374?-Sivrihisar/Eskişehir/Anadolu, 1.4.1403). Babası ölünce 2 yaşında iken, dedesi tarafından velîahd ilân edildi. Fakat dedesinin hayatında 29 yaşlarında Anadolu seferinde öldü (Ankara muhaberesinde sağ kanat kumandan yardımcısı idi). Yıldırım Bâyezîd'i esir alan ve Bursa'ya giren Timurlu birliğinin kumandanı bu Sultân-Muhammed Mîrzâ'dır, Bursa'yı yağmalamış ve Osmanlı arşivini yakmıştır. Timur, Semerkand'da yokken, seferde iken, saltanat nâibi olarak bu torununu Semerkand'da bırakmıştır. Sultân Muhammed, Hoca Abdülkaadir'le yakın oldu ve onu himâye etti. Abdülkadir'den 21 yaş küçüktür. Sultân Muhammed'in ölümü üzerine kardeşi Pîr- Muhammed Mîrzâ (Semerkand 1376- Belh, 18.5.1409), velîahd oldu ise de, dedesi Timur'un ölümünde ordugâhta bulunmadığı ve hâkanlık tahtının açık bırakılması âdet olmadığı için, amca oğlu Sultân-Halîl'e tahtı kaptırdı, hâkan olamadı. Pîr-Muhammed'in de Abdülkaadir'le münasebeti olması tabiîdir. Abdülkaadir'in koruyucularından Muzafferîler'den Şîrâz meliki Şâh-Şücâ'nın damadı idi.

Sultân Şâhruh Mîrzâ (Semerkand, 21.8.1377 - Feşâverd/Reyy (Tahran), 12.3.1447) Timur'un 4 oğlunun en küçüğüdür. Ölümünde 69 yaşını 7 ay geçiyordu. Yeğeni Sultân Halîl'i tahtan indirerek Timuroğulları'nın 3. hakanı olarak 37 yıl, 10 ay saltanat sürdü (13.5.1409 - 12.3.1447). Yeğeninin saltanatında, o da Herât'ta hakan idi. Herât'taki saltanatı bu bakımdan 42 yıldır. Babasının ölümünde 28 yaşında idi. Yeğenini Semerkand tahtından uzaklaştırınca, oraya yerleşmedi, büyük oğlu ve velîahd Uluğ-Bey Mîrzâ'yı

Mâverâünnehr valisi yaparak Semerkand'da bıraktı. Herât'ta oturmaya devam etti. Bu suretle imparotorluk taht şehri Semerkand'dan Herât'a geçmiş oldu (1450'de Semerkand, Herât'tan ayrı Timuroğulları'nın diğer bir hakanlık taht şehri olacaktır). Şâhruh Mîrzâ 1409'da Hoca Abdülkaadir Merâğî'yi Semerkand'dan alarak Herât'a götürdü. Bu suretle Hoca son 26 yılını Herât'ta geçirdi. Şâhruh'tan 24 yaş büyüktür. Şâhruh sarayının baş müzisyeni ve hâkanın nedîmi oldu. Musâhiplik yaptığı son hükümdardır. Herât Sarayı, Şâhruh saltanatında, dünyamn en muhteşem ve en zengin sarayı idi. "Timuroğulları Rönesansı" denen Doğu Türkleri'nin büyük kültür hareketi, Şâhruh devrinde Herât'ta başladı ve Hüseyn Baykara devrinde olgunluk devrine erişti.

Şâhruh daha 1397'de babası Timur tarafından 20 yaşında iken Herât merkez olmak üzere Horasan eyaleti valisi olmuştu. Bu sûretle seferler dışında 50 yılını Herât'ta geçirdiği anlaşılır. Herât'ı dünyanın en kalabalık şehri haline getirdi. Türk kültür merkezi olarak Bursa ve Edirne'den ileri idi. Şâhruh babası gibi, dünyanın en kudretli hükümdarı olmakta devam etti. Şâhrulı'un ölümüne kadar Osmanh Devleti, askerî kudret bakımından dünyada hemen ondan sonra gelmesine rağmen, Timuroğulları'nın Osmanh Türkiyesi üzerindeki metbûluk iddialarını açıkça reddetmedi. İkinci Sultân Murâd, dedesi Yıldırım Bâyezîd'in Timurlular'a karşı çıkmak politikasından dikkatle ders aldı, böyle bir şeye lüzum görmeyerek, Timur'un dağıttığı Anadolu birliğini yeniden kurmak, Balkanlar'da fetihler ve Edirne'de Osmanlı rönesans kültür hareketini başlatmakla uğraştı.

Hoca Abdülkaadir Merâğî, 26 yıl Herât'taki Timuroğulları hanedanı üyeleri ile içli dışlı yaşadı. Onlardan çok büyük itibar ve

saygı gördü. Şâhruh'un çok enerjik eşi imparatoriçe Gevher-şâd Hâtûn-Ağa (1378-1457) ile de iyi münâsebetleri olduğu muhakkaktır. Şâhruh devrinde Herât'taki Timurlu Rönesansı'nın ruhu ve lideri Şâhruh'un 3. oğlu Baysungur Mîrzâ'dır (Herât 15.9.1397-Bağ-ı Saîd Sarayı / Herât, 20.12.1433). Babasının hayâtında 36 yaşında öldü. Abdülkaadir'le şahsî ilgilerini biliyoruz, ondan 44 yaş küçüktür. Abdülkaadir, Baysungur'dan bir buçuk yıl sonra ölmüştür. Timurlu Rönesansı'nın musiki ve müzikoloji sahası şüphesiz Hoca Abdülkaadir'in otoritesi altında oluştu. Türkçe, Farsça, Arapça'da şair, bilgin, ressam, çok büyük san'at koruyucusu, bilhassa en büyük hattatlardan biri olan Baysungur, iki ağabeyi Herât dışında eyalet valisi oldukları için, babası ile beraber taht şehri Herât'ta yaşadı. Eyalet valiliğine gitmek istemedi. Tamamen kültür, ilim ve san'atla uğraştı. Topladığı devamlı bilgin ve san'atkârlar meclisine "Baysungur Akademisi" denmektedir. Baysungur'un nesli XVI. asır başlarına kadar devam etti ve bunlardan bazıları hâkanlık tahtına da yükseldiler. Baysungur, Akkoyunlu hükümdârı Kara-Yülük Osman Bey'in damadı idi. Baysungur Mîrzâ , Herât'ta babasının sadrâzamı idi. Babası Sultân Şâhruh'un hayatında öldü. Büyük oğlu Alâüddevle Mîrzâ (Herât, 17.6.1417 - 1461), babası Baysungur ölünce, onun yerine dedesi Şâhruh'un sadrâzamı oldu. Abdülkaadir'in ölümünde 18 yaşında idi. Abdülkaadir'le münasebette bulunan belki en genç Timuroğlu budur, Abdülkaadir'den 64 yaş küçüktü (bunun oğlu Sultân İbrâhîm Mîrzâ hakanlık tahtına çıkmıştır). 7 yıl hâkan olan Sultân Ebü'l-Kaasım Bâbur Mîrzâ (Herât 7.7.1422 - Herât 22.3.1457), Baysungur'un 2. oğludur, oğlu Sultân Şâh-Mahmûd Mîrzâ da Herât'ta hâkanlık tahtına oturdu. Bâbur Mîrzâ, Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır. Abdülkaadir'in ölümünde 13 yaşını tamamlamıştı.

Büyük bestekârı yakından gören son Timuroğlu bu prens olsa gerektir. Abdülkaadir'den 69 yaş küçüktür.

Şâhruh'un büyük oğlu ve hâkan olarak halefi Sultân Uluğ-Bey Mîrzâ'dır (Sultâniye / Âzerbaycan, 22.3.1394 - Semerkand, 25.11. 1449). 56 yaşında öldü. Dünyanın en büyük astronomi ve matematik bilginlerinden biridir. Babasının bütün saltanatı boyunca imparatorluk velîahdi idi. Mâverâünnehr'i, merkez Semerkand olmak üzere, babasının adına 38 yıl, hükümdar yetkileriyle idare etti. Bu bilgin hükümdârın Abdülkaadir'le münâsebeti olduğu, hiç olmazsa tanıştığı muhakkaktır. Abdülkaadir'den 40 yaş küçüktür.

Bu suretle Hoca Abdülkaadir Merâğî'nin Celâyir ve Timurlu hanedanlarının himayesinde bulunduğu, diğer hanedan ve devletlerle ilgisinin az olduğu anlaşılır. Bununla beraber Şîrâz'daki Muzafferîler'den Bursa'daki Osmanoğulları'na kadar, tab'ası bulunmadığı hükümdarlara da eserler ithâf etmiştir.

Kültür ve san'at hayatının hükümdar saraylarında merkezleştiği Orta Çağ sonu Türk âleminde Abdülkaadir, sonsuz sevgi ve saygı görerek ve son derecede zengin ve müreffeh hayat yaşayarak, uzun bir ömrün bütün nimetlerini tattı. Allah vergisi dehâsının meyvelerinden çağdaşlarını ve kendisinden sonrakileri faydalandırmak için de geniş bir faaliyet gösterdi.

Orta Çağ, Abdülkaadir'in ölümünden 18 yıl sonra gerçekleşen İstanbul'un Fethi ile sona erer. "Türk Asrı" denen XVI. asrı hazırlayan kültür adamlarından biri ve musiki sahasında en ileri gideni de muhakkak ki Abdülkaadir Merâğî'dir.

Abdülkaadir'in yaşadığı asırda (1353-1435) dünya tarihini değiştiren büyük olay, Osmanlılar'ın Rumeli'ne çıkması, Balkan-

lar'ın fethi, Avrupa'da bir Türk İslâm sahasının açılması idi. Anadolu ise, Osmanlı Türkiyesi'ni oluşturmak ve birleştirmek hamlesindeydi. Abdülkaadir, bu büyük oluşumun az doğusunda kaldı. Onun yaşadığı asrın fenomeni ise Timur'du. Dünyayı alt üst etti. Fırtına gibi gelip geçti. İran'ı, Türkistan'ı birleştirdi. Moğol istilâsının izleri artık silinmişti. Timur, Fars kültürünün ağırlıklı olduğu bir Doğu Türk (Çağatay) kültürünün oluşmasında ve çok gelişmesinde, birinci derecede etkili oldu.

Türkiye'de Osmanlılar, Türkistan'da Timurlular, Batı ve Doğu Türk âlemini temsil ettiler. Ancak Timur'un ölümünden sonra, Celâyirliler'in yerini alan Karakoyunlular, İran'ın bir kısmını ele geçirdiler, Timurlular'ı daha doğuya attılar. Şâhruh'tan sonra da hemen hemen birleşmiş bir İran imparatorluğuna Türkmen Karakoyunlular hakim oldu. Bu suretle Türkiye ile Türkistan arasında bir İran Türkmen imparatorluğu girdi. Bir bakıma XVI. asrın hemen ilk yıllarında başlayacak Safevî saltanatının temelleri atıldı.

Doğu Avrupa Türklüğü'nü Altınordu hanedanı temsil ediyordu. Karadeniz'in bütün kuzeyine, Volga'nın bütün batısına hakimdi. Altınordu hâkanları, Cengizoğulları'nın Türk'leşmiş bir dalıdır. Timur, Osmanlı'dan önce ve mecburen Altınordu'ya çarptı, Moskova'ya bile girdi. Binaenaleyh Abdülkaadir Hoca'mızın ölümünde Altınordu hâkanlığı Türk hanlıklarına ayrışmak üzereydi.

Mısır-Suriye Memlûk Türk Sultanlığı, Türkistan ve Türkiye'den sonra en kudretli devlet olarak, büyük çoğunluğu Arapça konuşan kavimler üzerinde hüküm sürüyordu. Diğer Türk imparatorlukları, Altınordu, Osmanlı, Timuroğulları gibi Sünnî-Hanefî idi. Taht şehirleri Kahire olan Memlûkler'de Arap kültürü

tesirleri ağırdı. Memlûk hakimiyeti, Anadolu içlerine kadar yayılıyordu.

Kuzey Hindistan Türk İmparotorluğu (Delhi Sultanlığı), Timur ve Şâhruh'un yüksek hakimiyetinde idi. Abdülkaadir'in eserlerinin Delhi Sarayı'nda ve Hindistan'da okunup çalındığı muhakkaktır.

Mısır'ın doğusunda kalan ve Mağrib denen Arap devletleri (batıya doğru Tunus'ta Hafsîler, Tlemsen'de Abdülvâdîler, Fas'ta Merînîler, Endülüs'te Nasrîler), Doğu İslâm âlemi (Maşrık) ile kültür münasebetlerinden kopuk değillerdi.

Hristiyan Avrupa henüz cılızdı. Rönesans başlamamış, Amerika keşfedilmemiş, okyanuslara açılmak mümkün olmamıştı.

III

ABDÜLKAADİR'DEN ÖNCE TÜRK MUSİKİSİ

SAFİYYÜDDİN

Abdülkaadir'in Türk Musikisi'ne ne getirdiğini anlamak için, kendisinden önceki musiki hakkında bir kaç söz söylemek gerekir. Zira Abdülkaadir'den önce Safiyyüddîn vardır. Safiyyüddîn olmasa idi, müzikolog Abdülkaadir olmazdı bile denebilir. Zaten muzikolojide Abdülkaadir, Safiyyüddîn'i geçmiş değildir. Bestekârlıkta Safiyyüddîn'i ve kendisinden önceki bütün Türk ve bütün İslâm bestekârlarını geçmiştir. Bu bakımdan, müzikolog Abdülkaadir Merâğî'yi incelemeden önce, Safiyyüddîn'i tanımak şarttır.

Safiyyüddîn Abdülmü'min Urmevî, 1217 martmda doğdu. Doğum yerinin Bağdâd veya Urmiyye olduğu muhakkaktır, ikisinden hangisi olduğu bilinmiyor. Kaynaklarda daima "Urmevî = Urmiyye'li", bazan "Bağdâdî = Bağdad'h" diye geçiyor. Urmiyye kendi doğum yeri değilse, babasmın doğum yeridir. Zira Safiyyüddîn Abdülmü'min b.Yûsuf b.Fâhıri'l-Urmevî diye kitaplarına adını yazmıştır. Doğum yılı için 613 yıh "hudûdu" yani son ayı veriliyor. Urmiyye bir ara Rızâiyye adını taşıyan İran'da, Güney Âzerbaycan'da, bugün de bir Türk şehridir. Urmiyye Gölü'nün batı kıyısına çok yakın, Türk sınırından (Hakkâri ili) 50 km'dir. Merâga'nın 100 km. kadar kuzey-batısında kalıyor. Bu suretle Türk

musikisinin kurucuları sayılan Safiyyüddîn ile Abdülkaadir'in 133 yıl, 9 ay ara ile Güney Âzerbaycan'nın batı kesiminin iki şehrinde doğmaları, güzel bir tesadüftür.

Safiyyüddîn'in babasının adı Yûsuf, onun babasının adı da Fâhir'dir. Safiyyüddîn, Bağdâd'da 77 yaşını bitirmesine 1 ay kala, 28 ocak 1294'te öldü. Abdülkaadir ondan 4 yıl, 4 ay fazla yaşamıştır. İkisinin de uzun ömürlü olduğu, ikisinin de gençliklerinde şöhret ve servete kavuştukları görülüyor. Ancak Abdülkaadir servet, Safiyyüddîn ise yoksulluk içinde öldü. Safiyyüddîn'in bilinen biyografisini özetlemeden evvel, yaşadığı çağ ve çevresi üzerine bir kaç söz söylemek istiyorum. Bu çağ 1217-1294 arası, XIII. asırdır. Abdülkaadir'in doğumundan 59 yıl, 10 ay, 20 gün önce öldü. Abdülkaadir, Safiyyüddîn'in öğrencilerine yetişmiş olabilir. Safiyyüddîn'in talebesinin talebesidir.

XIII. asır, Türk tarihinde bir buhran asrıdır. İslâm tarihi için de öyledir. Sebebi 1220'de başlayan Moğol istilâsıdır. Anadolu'da Selçuklu Türkiyesi vardır.Selçuklular asrın başlarında fevkalâde kudretli ve müreffeh bir devlettir. Fakat Büyük Alâeddin Keykubâd'ın ölümüyle (1237) gerilemeye başlar. Gittikçe artan Moğol müdâhalesi, Anadolu'yu perişan eder. Asrın sonlarında Anadolu'da bir çok Türkmen beyliği ortaya çıkar. Bunlar Selçukoğulları'na, Selçukoğulları İlhanlılar'a tâbîdir. Cengiz'in torunu Hulâgû Han, 1258'de Bağdâd'ı alır, Abbâsî halîfeliğine son verir (Abbâsî halîfeliği, Kahire'de sadece rûhânî reis durumunda devam eder), İlhanlı devletini kurar. Safiyyüddîn'in öldüğü 1294 yılında İlhanlı devleti çok kudretlidir. İran, Irak ve metbûluk yoluyle Anadolu'yu elinde tutar. 1258'e kadar Bağdâd'da Abbâsî tab'ası olarak yaşayan Safiyyüddîn, bu tarihten ölünceye kadar

geçen 36 yılını İlhanlı tab'ası olarak geçirir. Safiyyüddîn'in yaşadığı Bağdâd ve Irak'ta, Selçuklular'dan o yana Türk te'sirleri ve nüfûzu fevkalâde büyüktür. Gerçi Bağdâd hâlâ Arapça kültürünün büyük merkezlerinden biri ise de, Safiyyüddîn'den çok evvel **Dîvânü Luğâtit-Türk**'ün bu merkezde yazıldığını, Safiyyüddîn ve Abdülkaadir'den çok sonra Fuzûlî'nin de bu merkezde şiir söylediğini, unutmamak gerekir. Bu, Bağdâd'ın, Türk kültürünün de merkezlerinden biri olduğunu gösterir. Nitekim Safiyyüddîn gibi bir Oğuz-Türkmen san'atkâr ve bilgini, burada yeşermiştir (Safiyyüddîn, hattâ kısmen Abdülkaadir devrinde Batı Türkleri'nin hepsi Türkmen sayılmaktadır ve XV. asırdaki Âzerî Türkçesi, ayrı bir lehçe oluşturacak şekilde Anadolu Türkçesi'nden ayrı değildir, aynı lehçedir ve Âzerî diye ayrı bir Türk boyu yoktur).

Safiyyüddîn, mükemmel bir tahsil gördü. Şüphesiz Türkçe, Arapça ve Farsça'yı aynı mükemmellikte biliyordu. Bağdâd'daki son Abbâsî halîfesi el-Müstâ'sım'm (halîfeliği 1242-1258) hizmetine girdi. Onun müzisyeni, nedîmi, saray kütüphanesinin müdürü oldu. el-Müstâ'sım'm tahta geçtiği yılda Safiyyüddîn, 25 yaşında, tahtını kaybettiğinde 41 yaşındadır. Musiki bilgini ve bestekâr olarak genç yaşta, bütün İslâm âleminde adını duyuracak bir şöhret yaptı. Osmanlılar'dan Ertuğrul Bey (1231-1281) ve oğlu Osman Bey (1281-1324) Safiyyüddîn ile çağdaşdılar. Safiyyüddîn'in son 13 yılı, Osman Bey'in ilk 13 yılına tesadüf eder, birbirlerinin isimlerini duyup duymadıkları üzerine bir şey söylenemez. Ancak Safiyyüddîn'in eserlerinin bütün Anadolu'ya yayıldığı ve bütün Anadolu'da okunduğu, çalınıp söylendiği muhakkaktır. Esasen Safiyyüddîn, İlhanlı tab'ası ve Osman Bey de İlhanlılar'ın tâbii Selçukoğulları'nm tâbiidir.

Hulâgû, 1258'de Bağdâd'ı alıp Halîfe'yi öldürdü. Hulâgû, zulmü yanında büyük ilim ve san'at koruyucusu idi (Budist'tir). 41 yaşındaki Safiyyüddîn, Hulâgû'nun huzûruna en büyük musiki üstadı şeklinde takdim edilerek çıkarıldı. Ud çaldı. İlhanlı hizmetine alındı. Konağını ve servetini yağma edilmekten kurtardı. Zira Abbâsî döneminde büyük servet sahibi olmuştu. Halîfe'den - ihsan ve câize'ler dışmda- yılda 5.000 dînâr maaş alıyordu. Hulâgû, Hâlîfe'den çok daha zengindi, bu maaşı yılda 10.000 dînâra yükseltti [1] Bundan sonra Safiyyüddîn, gene 10.000 dînâr maaşla Cüveynî ailesinin [2] himayesine girdi. Zira Cüveynî kardeşlerden biri Hulâgû tarafmdan Irak (Bağdâd) eyâlet valiliğine, diğeri ise sâhib-i dîvân'lığına yani vezirliğe (sadrâzam, başbakan) getirildi. Safiyyüddîn'in 1258'den sonraki hayâtının bir kısmının Bağdâd'da, bir kısmının Güney Âzebaycan'da, yani bestekârımızın mem-

---

1 5.000 dînâr gümüş ise bugünki satınalma değeri 250.000 dolar ve 10.000 dînâr 500.000 dolar'dır. Altın ise bu rakamları 20 ile çarpmak gerekir (altın olduğunu sanmıyorum).

2 Cüveynî ailesi, Fars'laşmış, Horasan'a yerleşmiş Arap asıllıdır. Şîî'dir (tafsilât için bk. F. Köprülü, İA, III, 249b-59b). Bahâüddîn Muhammed b.Alî Cüveynî (ölm. Isfahân 1253), İlhanlılar'ın Irak valisi tayin edilmiş giderken yolda ölmüştü. Küçük oğlu Alâüddîn Ata Melik Cüveynî (1226-5.3.1283=57), Horasan'da Nîşâpûr (Meşhed) yakınlarında Cüveyn kasabasının Âzâtvâr köyünde doğdu, Bağdâd'da öldü. Hulâgû tarafından Irâk-ı Arab (Bağdâd) eyâlet valiliğine melik (kral) pâyesiyle tâyin edildi (1258) ve idamına kadar tam 24 yıl bu çok mühim görevi yürüttü. Dünya tarihçiliğinin en büyük eserlerinden olan Farsça kaleme aldığı Târîh-i Cihân-güsây'ın yazarıdır. Bağdâd'da saltanat süren ve Hulâgû tarafmdan şehit edilen son Abbâsî halîfesi el-Müstâ'sım'ın oğlu Ebü'l-Abbâs Ahmed'in dul zevcesi ile evlendi (aş. bk.). Oğulları Mansûr (idamı 1291) ve Muzafferüddîn Alî olan Melik Alâüddîn Cüveynî'nin 1272'de damadı olan Şeyh Sadrüddîn Hammûye, 1295'te Gazan İlhân'ı ihtidâ ettirdiği için, büyük şöhret kazanmıştır. Melik Alâüddîn Cüveynî'nin ağabeyi Şemsüddîn Muhammed Cüveynî (1224?-16.10.1284),

leketinde geçtiği anlaşılır. Zira İlhanlı devletinin taht şehri buradadır (Tebrîz ve Merâga). Sâhib-i dîvân denen başbakan da taht şehrinde İlhan'la beraberdir. Binâenaleyh Safiyyüddîn, herhalde Merâga'da epey bulunmuştur. Ancak Safiyyüddîn çağı, Moğol İlhanlılar'ın Türkleşme ve İslâmlaşma çağıdır. Onun için siyasî ve sosyal kriz büyüktür. Âzerbaycan'da Türk muhiti içine yerleşen ve esasen yüz binlerce yeni Türk'ün Âzerbaycan ve çevre ülkelere yeniden Türkistan'dan gelip yerleşmesini sağlayan İlhanlılar, Moğol âdetlerini zor bırakmakla beraber, Türkçe konuşmaya ve yavaş yavaş Müslüman'laşmaya başlayan bir oligarşi durumunda idiler. Ancak İlhan'ın resmen müslüman ve devletin tek resmî dininin İslâm olması Safiyyüddîn'in ölümünden bir yıl sonradır, 1295'te Gazan İlhan'ın tahta geçip Mahmûd adını alması iledir. Safiyyüddîn, bu devre yetişemedi. Ancak İlhanlar'dan Hulâgû

1295'te Gazan İlhân'ı ihtidâ, büyük şöhret kazanmıştır. Melik Alâüddîn Cüveynî'nin ağabeyi Şemsüddîn Muhammed Cüveynî (1224?- 16.10.1284), Cüveyn'de doğup Güney Âzerbaycan'da Eher'de 60 yaşlarında idam edildi. Arapça ve Farsça'da münşî ve şairdir. 1263'te Hulâgû tarafından sâhib-i dîvân yani vezir (sadrâzam, başbakan) atandı ve bu görevini idamına kadar 21 yıl muhâfaza etti. 1268'de Anadolu'ya teftişe memur oldu, teftişini yaptı ve Anadolu'da nâib olarak küçük oğlunu bırakıp döndü. 1289'da idam edilen Lur atabeyi Yusuf-Şâh, damadı idi. Oğullarından Yahyâ, Ferecullâh, Mes'ûd, Atabey küçük yaşta oldukları hâlde babalarından sonra Tebrîz'de idam edildiler (1290). Diğer oğulları Zekeriyyâ ve Nevrûz olup sonuncusu Anadolu'da saltanat nâibi iken 1291'de idam edildi. Sâhib-i dîvân Cüveynî'nin büyük oğlu Bahâüddîn Muhammed Cüveynî (1250-12.1279) , 29 yaşında babasının hayatında öldü, Isfahân eyalet valisi idi ; oğulları 1289' da Kâşân'da idam edilen Alî Cüveynî ve 1294'te Kâşân'da ölen Mahmûd'dur. Sâhib-i Dîvân Şemsüddîn Cüveynî'nin 2. oğlu Şerefüddîn Hârûn Cüveynî (1252?-7.1286), 34 yaşlarında, 1283'te amcasının yerine atandığı Irak (Bağdâd) eyalet valisi iken idam edildi. Safiyyüddîn'in ünlü Serefiyye'si bu zatın adına yazılmıştır ve onun adını taşır. 1268'de babasına niyâbeten Anadolu müfettişliği de yaptı (yani

(1258-1265), Abaka (1265-1282), Ahmed Teküder (1282-1284), Argun (1284-1291), Keyhatu (1291-1295) dönemlerini yaşadı ki, bunlardan yalnız Ahmed İlhan, Müslüman idi.

Safiyyüddîn, Bağdâd'daki Halîfeler sarayına yerleşen Cüveynîler'in baş müzisyeni, nedîmi oldu. Refâhı, serveti, itibarı arttı. Şemmsüddîn Cüveynî'nin oğullarının iki büyüğü, Bahâüddîn Muhammed ve Şerefüddîn Hârûn Cüveynî kardeşlere de mürebbî ve başmuallim oldu. Onları mükemmel şekilde yetiştirdi. **Şerefiyye** adlı, Türk müzikolojisinin şâheseri ve Orta Çağ Türk-İslâm ilminin yüzakı olan hacimce küçük, muhtevâca akıl almaz eserini, Şerefüddîn Hârûn'a musiki öğretmek için ve onun adına yazdı ki, Abdülkaadir'in **Câmi'ü'l-Elhân**'ı iki oğluna musiki öğretmek için yazması gibidir. O dönemde musiki eğitiminin seviyesini göstermek bakımından doğrusu bugün için bile örnek ve ibret oluşturacak şeylerdir. 1265'te Safiyyüddîn, Irâk-ı Acem eyaletinin merkezi olan

---

idam edildi. Safiyyüddîn'in ünlü Şerefiyye'si bu zâtın adına yazılmıştır ve onun adını taşır. 1268'de babasına niyâbeten Anadolu müfettişliği de yaptı (yani İlhanlı devleti adına Selçuklu Türkiyesi'ni teftiş etti). Halîfe el-Müstâ'sım'm oğlunun kızı (aynı zamanda amcasının karısının yani yengesinin kızıdır) Rabî'a Hâtun ile 1271'de evlendi; bu prenses 1286'da (kocasının öldüğü yıl) Bağdâd'da öldü ve Ismetiyye medresesi'ndeki türbesinde annesinin yanına gömüldü. Şerefüddîn Hârûn Cüveynî'nin kızı Zübeyde ve oğulları Abdullâhi'l-Me'mûn ve Ahmedü'l-Emîn'dir. Bu suretle,

Cüveynî ailesinin XIII. asrın son yarısında İlhanlı devletinde çok mühim rol oynadığı, 1258-1286 arasında, hattâ 1291'e kadar hükümdarca yetkiler taşıdığı, Irak'a hükmettiği, İran'da yaşadığı, Anadolu'da görev yaptığı anlaşılır.

Isfahân'a Bahâüddîn Cüveynî ile birlikte gitti. Bir müddet orada oturdu.[1] Talebesi Bahaüddîn'e Isfahân'da dîvân-ı inşâ reisliği yani bakanlık da yaptı (aynı görevi diğer talebesi Hârûn'un Bağdâd valiliğinde de yapmış olması muhtemeldir).

Ancak 16 ekim 1284'te Cüveynî ailesi, İlhan'ın gözünden düştü, felâkete uğradı. Safiyyüddîn'in hayatı da bozuldu. Son 9 yılını ızdırap içinde geçirdi. Onun servetinin de devletçe müsadere edilip edilmediğini bilmiyoruz. Fakat eski hayat çizgisini devam ettirmekle beraber eski gelirinden mahrum olduğu için gittikçe sıkıntıya düştüğü muhakkaktır. O derece ki 300 dînâr [2] tutarında bir borcunu ödeyemedi. 77 (Hicrî 79) yaşına gelen Orta Çağlar'ın bu müstesnâ bilgin ve san'atkârı hapse atıldı. Dostlarına bir tek ziyafet için 4.000 gümüş dirhem [3] harcıyan Safiyyüddîn hapiste öldü. 1 ay sonra 77 yaşını tamamlayacaktı (18 safer 693 = 18 ocak 1294).

Safiyyüddîn'in ünlü öğrencileri 2 kardeş Cüveynî, Şeyh Şemsüddîn Ahmed-i Sühreverdî, Doğu Türkistanh Alî Hatâî, Hasan Zamrî, Hüsâmüddîn Kutlubuğa'dır. Bunların öğrencileri, Abdülkaadir'in babası Merâgah Gıyâsüddîn-i Gaybî, Abdülkaadir'in kayınpederi Tebrîzli Hoca Razıyyüddîn Rıdvân-Şâh-ı Türkî'dir. Bunlar da Abdülkaadir, Ahmed Celâyir gibi müzisyenleri yetiştirdiler. Abdülkaadir de 3 oğlu başta olmak üzere Gulâm Şâdî başta, pek çok müzisyen yetiştirdi. Bunlar Osmanlı Türkiyesi'ndeki müzisyenlerin (Şeyh Abdülalî vs.) de hocaları ol-

1 Isfahân, aynı adlı eyaletin merkezi ve büyük İran şehri ve Fars kültürünün merkezlerindendir. İran'ın ortasında, batıya doğrudur.

2 300 altın dînâr'ın bugünkü iştirâ (satınalma) gücü yaklaşık 300.000 dolardır.

3 Bugünkü râyic ile 2 milyon dolar. Çok büyük şenliklerde altın ve mücevher saçılır, yoksullara ve davetlilere para ve hediyeler verilirdi. Şenliğe katılan san'atkârlara, çok büyük ücret ödenirdi.

dular. Bu suretle Orta Çağın sonunda, İstanbul'un Fethi'nin eşiğinde, Türk musikisi ve müzikoloji, ana çizgileriyle oluştu. Safiyyüddîn'in eserleri şunlardır:

1) **Risâletü's-Şerefiyye fi'n-Nisâbi't-Te'lîfiyye** ki kısaca **eş-Şerefiyye** ve Osmanlı'da **Şerefiyye** denir. Orta Çağ İslâm aleminin ortak ilim dili olan Arapça ile yazılmıştır. Bazı nüshalarda adı **"Kitâbü's-Şerefiyye fi 'İlmi'n-Nesebi't-te'lîfiyye we'l-Ewzâni'l-Ikaa'iyye"** şeklindedir [1]. Yaklaşık te'lif tarihi 1260 ilâ 1270 arasmdadır. Talebesi Şerefüddîn Hârûn Cüveynî adına yazılmış ve bunun için şüphesiz Hârûn'un babası Vezîr Cüveynî'den te'lif ücreti almıştır. Paris, Bibliothèque Nationale, Fonds Arabe, 2.479 numaralı yazmada adı **er-Risâle'ş-Şerefiyye fi'n-Nisebi't-Te'lîfiyye** şeklindedir. Baron d'Erlanger'nin Fransızca'ya çevirdiği nüsha budur. **Şerefiyye**'nin bir nüshası Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesindedir (İsmail Sâib Sencer Yazmaları, no.3.410). d'Erlanger'nin Fransızca'ya çevirdiği Paris nüshası 1492'de yazılmıştır. **Şerefiyye**, Raûf Yektâ Bey tarafından 70 yıl kadar önce Türkçe'ye tercüme edilmişse de basılamamıştır, bu tercümenin basılması gerekir (torunlarının elindedir). **Şerefiyye**'nin bir yazma kopyası S. Arel'in el yazısı ile istinsâh edilerek onun kütüphanesinde idi. İlk defa bu kopyayı incelemiş (1949), sonra d'Erlanger tercümesini okumuştum. **Şerefiyye**'de tesadüf edilen makam isimlerinin bazıları şunlardır : Uşşâk, Nevâ, Ebû-Selik (Mübârek-Şâh "Bûselik" şeklinde yazıyor), Râst, Nevrûz, Irâk, Isfahân, Büzürg, Zîrefkend, Râhevî, Hicâz, Zengûle, Muhayyerü'l-

1 Keşfü'z-Zünûn. I, 874, İstanbul baskısı II, 1.903; Hediyyetü'l-Â'rifîn. I,630; Mû'cemü'l-Müellifîn. 6, 1988; Dânişmendân-ı Âzerbâycân. Tahrân, 1314 Şemsî, s.236; Brockelmann. Suppl.. I, 907; Düstûrü'l-Wüzerâ. 230.

Hüseynî, Nühüft, Geveşt, Gerdâniye, Hüseynî... Sakıyl, Hafîf, Remel, Hezec, Fâhte gibi usûllerin de adı geçiyor. Bu makam ve usûller Türk Musikisi'nde Osmanlı çağında kullanılmıştır, çoğu hâlâ kullanılıyor. Fakat terkipleri, bugün kullandığımız gibi değildir. Bazıları az, bazıları çok, bazıları tamamen değişmiştir. Bazılarma biz bugün başka isimler veriyoruz. Zira her makam Türk Musikisi'nde asırlar boyunca değişiklik göstermiştir. Ancak XVII. asırdan başlayarak makamlar bugünkü şekillerini almıştır diyebilirim. Ancak pek çok makam da XVII. asırdan sonra yapılmıştır. Her makamın Safiyyüddîn'den itibaren **edvâr** denen Türk Musikisi bilgisi kitaplarında nasıl tarif edildiği ve ne gibi değişiklikler geçirdiği , musiki tarihinin bir konusudur. Elimizde notaları bulunan eserler de bu bakımdan kaynak oluşturur. Fakat bu eserler, asırlar boyunca ağızdan ağıza nakledilirken değişikliklere uğramış, her usta, çırağına, kendi zevkine göre okuyarak ezberletmiştir. Makamlar üzerindeki bu bilgiyi Safiyyüddîn verir. Fârâbî, İbnü Sînâ ve emsâli Safiyyüddîn'den önceki musiki yazarlarında makam bilgisi diye bir şey yoktur. Türk Musikisi makam demek olduğu için, bu husus, son derece ehemmiyet taşıyor.

2) Kitâbü'l-Edvâr fî Mâ'rifeti'n-Negam we Nesebi Eb'âdühâ we Edwâri'l-Ikaa' adlı eseri Safiyyüddîn, Şerefiyye'den önce yazmıştır. 1252'de Halîfe el-Müstâ'sım'a sunulmuştur. O tarihte Safiyyüddîn, 35 yaşında idi. Faksimile halinde Dr. Hüseyn Alî Mahfûz tarafmdan Bağdâd'da 1961'de **Kitâbü'l-Edwâr fî Mâ'rifeti'n-Negam we'l-Edwâr** adıyle yayınlandı. Sonra el-Hâcc Hâşim Muhammedi'r-Receb, 1980'de gene Bağdâd'da yayınlandı ki başmda Safiyyüddîn'in biyografisi vardır (s. 7-14). Eser 15 fasl'a ayrılmıştır. Bugünkü Türk Musikisi üzerinde bilgi veren ilk kitap budur. Makamlar burada da vardır. Nûrosmâniye Kütüphanesi,

3.153'te bir nüshası mevcuttur. Raûf Yektâ Bey bu eseri de tercüme etmiş, basılmamıştır. Arel Kütüphânesi'nde kezâ bir kopyası mevcuttur. Baron Carra de Vaux, kısaltarak Fransızca'ya çevirmiştir. Baron d'Erlanger'nin Fransızca tercümesi de, bu eserin çok genişletilmişi olan Mübârek-Şâh'ın kitabıdır (aş.bk.). Literatürde "Edvâr" denince , mutlak mânâda Safiyyüddîn'in bu eseri anlaşılır. Meselâ **"Şerhü'l-Edvâr"** denince, Safiyyüddîn'in bu eserin şerhidir. Başka edvâr tipinde eserler, ayrıca kimin eseri olduğu belirtilerek anılır. **Edvâr** da **Şerefiyye** gibi Arapça yazılmıştır. Türk Musikisinin iki klasik kitabını oluşturur. XX. asra kadar Türk Musikisi üzerinde bu değerde iki eser yazılmamıştır. Bu hükmüme, Abdülkaadir Merâğî'nin kitapları dahildir.Zira o da eserlerinde geniş ölçüde bu iki kitaba dayanmıştır. XX. asırda Türk Musikisi esaslarını Batı müzikolojisine parelel olarak kaleme alan bilginler de Safiyyüddîn'i birinci derecede ve temel kaynak olarak kullanmış, tabiî kendi devirlerinde mevcut musikiye uygulamak suretiyle eserlerini kaleme almışlardır. Son olarak Kaahire'de basıldı: 1986, 340s., Gattâs 'Abdilmelik ve Ahmedü'l-Hifnî neşri.

3) **Fî 'Ulûmi'l-'Arûz we'l-Kawâfî we'l-Bedî'**, şiir teknik ve estetiğinden bahseden Arapça bir eserdir [1].

4) **el-Kâfî mini'ş-Şâfî** kezâ Arapça'dır [2].

5) **el-Ikaaa'**, Fasça'dır. **Edvâr** ve **Şerefiyye**'nin usûl'e ait kısımlarının Farsça'sı gibi görünüyor [3].

---

1 Brockelman, Suppl., I, 907.

2 Brockelmann, Suppl., I, 907.

3 Dânişmendân, 236; İran'daki nüshası: Fihrist-i Kitâb-hâne-i İhdâî-i Akay Seyyid Muh. Meşkwet, 1332 Ş.

Safiyyüddîn, bu eserlerinde ebced notası ile bize bir kaç melodi verir. Kendi Nevrûz Remel Beste'sinin Arapça güfteli notası da vardır ki, Türk Musikisi'nde bugün elimizde bulunan en eski eserdir ve Ertuğrul Gazi ile çağdaştır. 1250'ye doğru yapılmıştır. Daha Osmanlı Devleti yoktur (küçük bir uç beyliğidir).

Safiyyüddîn'in eserlerine, "şerh" denen ve bâzıları çok mühim geniş açıklamalar yapan kitaplar yazılmış, bahsettiği unsurlar teker teker ele almarak genişletilmiştir. Zira gerek **Edvâr**, gerek **Şerefiyye** hacim bakımından büyük eserler değildir. Her bahis çok kısa, fazlasıyla öz şekilde, kunt ve metin bir ifadeyle kaleme alınmıştır. Hacmen küçük kitaplardır. Anlaşılıyor ki, bu derece öz kaleme alınan ve o zamâna kadar asla kaleme alınmamış esaslar getiren bu iki kitap, daha çağdaşlardan başlayarak, öğretici metinler olarak, zor kabûl edilmiştir. Onun için, yazılıp yayıldıklarından itibaren Doğu İslâm âleminde (Meşrık) açıklamaları yapılmaya ihtiyaç görülmüş, değerli Türk ve İslâm müzikologları, değerli açıklamalar ve aydınlıklar getiren kitaplar kaleme almışlardır.

Safiyyüddîn'e yazılmış bu tip şerh'lerin en ehemmiyetlisi Mübârek-Şâh'ın 1375'te Arapça olarak kaleme alındığı **Şerh-i Mewlânâ Mübârek-Şâh ber-Edwâr'** dır. Londra, British Museum, Ms. no.2.361 Or., folio 69-163'teki nüshayı Baron d'Erlanger, itinalı şekilde Fransızca'ya çevirmiştir. Türk müzikolojisinin en yüksek ilmî çizgisindeki eserlerden biri olan bu kitap, Muzafferîler'den Fârs (Şîrâz) hükümdarı Şâh Şücâ'a (saltanatı 1358-1384) ithâf edilmiştir. Yukarıda açıkladığımız üzere bu hükümdar, Abdülkaadir Merâğî'nin hâmîlerindendir. Musiki ile çok ilgili olduğu açıktır. Eser, Safiyyüddîn'in ölümünden 81 yıl sonra kaleme almmıştır. Kaleme alındığı 1375'te Abdülkaadir 22 yaşında idi. Bu eseri

şüphesiz görmüş ve sonradan yazdığı kitaplarda faydalanmıştır. Mübârek-Şâh'ın eseri, Safiyyüddîn'in **Kitâbü'l-Edvâr**'ındaki bilgileri çok genişletmektedir. 1) Dizi, 2) Makam, 3) Usûl, 4) Estetik bahislerini içine alır. Mürsel, Çehâr-Darb gibi usûl adları vardır. Safiyyüddîn'in eserlerinde adları geçen makamlar dışında şu makamların adları bulunuyor : Selmek, Gülistân, Mihrecân, Mâ'şûk, Nesîm (Sabâ'nın çeşidi diyor), Cânfezâ, Zenderûd, Bûstân, Meclis-efrûz, Dâmak, Mezdekânî, Geveşt = Isfahânek, Beyzâ, Mâhûrî, Mâye, Şehnâz, Visâl, Dilküşâ, Hoşserâ, 'Azrâ, Hazân, Nevbahâr, Hadrâ, Gazâl... Bu makamlardan bir kısmının Safiyyüddîn'in eserlerini yazdıktan sonra geçen 100-120 yıl içinde yapıldıkları ve bir kısmının az kullanıldığı tahmin edilebilir. Bu şerhin Kaahire'de kaleme alındığı sanılır. Kaleme alındıktan bir kaç yıl sonra Abdülkaadir de, Tebrîz'de Farsça olarak Safiyyüddîn'in **Edvâr**'ına şerh yazmış, kendi görüşlerini açıklamıştır.

Mevlânâ Mübârek-Şâh'm eseri 7 safer 777 (8.7.1375) günü tamamlanmıştır. British Museum nüshası 23 cumâdelâhıre 822 (17.7.1419) tarihli nüshadan 8 muharrem 1074 (12.8.1663) günü Keşmir'de kopyası bitirilmiş bir nüshadır. 1419'da Abdülkaadir hayattadır. 1663 ise Hindistan'da Timuroğlu Evrengzîb Âlemgîr Şâh'ın saltanatınm başıdır. Eserin yayıldığı zaman ve mekân hakkında mânâlı işaretlerdir

Mübârek-Şâh, ebced notası ile bazı kısa notalar da verir: bir Nevruz Tarîka'nın esas nağmesi, Arapça güfteli bir Hicâzî Savt'ın tamamı, Arapça güfteli bir Geveşt Savt'ın tamamı, bir Mücennebü'r-Remel tarîka'nm esas nağmesi (bunun eski ve artık kullanılmayan bir makam olduğunu söylüyor), sonra 9 adet nağme notası.

Safiyyüddîn'in münşî, şair, tarih, ahlâk ve Arap edebiyatı gibi sahalarda otorite olduğu da belirtilmektedir. Hattattır.

Safiyyüddîn'in **Kitâbü'l-Edvâr'ı, Terceme-i Kitâbü'l-Edvâr** adıyla açık Türkçe 'ye çevrilmiştir. İkinci Murad'a sunulan müellif nüshası, Raûf Yektâ Bey'in kütüphanesindedir. Tercemeye bazı ilâveler yapan Şükrullâh (1388-1470?), Osmanlı müzikolog, tarihçi bilgin ve devlet adamıdır [1]. Bu Türkçe tercüme, Abdülkaadir'in hayatının sonuna doğru Edirne'de yapılmıştır.

Safiyyüddîn, muğnî ve nüzhe [2] adlı ikisi de bir çeşit kaanun olan iki çalgı ihtirâ etmiştir.

Henry George Farmer şöyle diyor [3] : "Safiyyüddîn'den sonra gelen bütün Müslüman musiki yazarları, Arapça yazanlar gibi Farsça ve Türkçe yazanlar da, Safiyyüddîn'in teorilerini tekrarlamışlardır". İskoç musiki müşteşrikının bu hükmü, ilmî gerçeklere tamamen uygundur. Nedir Safiyyüddîn'in teorileri ?

Safiyyüddîn bize, önce Türk Musikisi dizisini hediye etmiştir: Bugün kullandığımız bir sekizli'de 24 aralık (veya 25 perde) sisteminin esası. Bu dizi, Safiyyüddîn'den önce görülmez. Onun icadı değilse de, onun sistemleştirdiği dizidir. Gerçi 25 perde eksiktir. Fakat bugünkü sistem, tamâmiyle ortaya çıkıyor. Bu dizi, bütün Türk Musikisi'nin esasıdır. Ve hârikulâde bir dizidir.Tabiatm verdiği seslerin en güzel dizisidir. Nitekim Safiyyüddîn'in dizisi

---

1 Türk Musiki Ans. (= TMA). II, 292b-3a.

2 TMA. II. 33b-4a ve 110b.

3 d'Erlanger, La Musique Arabe. c.III'e yazdığı önsöz, s.V.

hakkında büyük İngiliz müzikolog ve bestekârı Sir Hubert Parry [1] şöyle diyor: "Safiyyüddîn'in dizisi, tahayyül edilmeyecek derecede en mükemmel musiki dizisidir." [2]

Helmholtz ve Kiesewetter gibi en büyük müzikolog ve akustikçiler, Safiyyüddîn'in eserini inceledikten sonra aynı hükme varmışlardır. Bu dizi, Türk Musikisi'nin makamlarını doğurmuştur. Safiyyüddîn'in ortaya koyduğu diziye itiraz eden, yeni bir dizi teklif eden hiç bir aklı başında müzikolog , günümüze kadar Türk Musikisi'nde çıkmamıştır. Raûf Yektâ Bey, Subhi Ezgi, S. M. Uzdilek ve Sâdeddin Arel, müşterek çalışmalarında bu diziyi esas kabûl edip tamamlamışlar, her biri Safiyyüddîn hakkında hayranlıklarını dile getirmişlerdir.

Safiyyüddîn, çağının münakaşasız şekilde en büyük bestekârı, hânendesi, ûdîsi, kaanûnîsi idi. Ama onu bugün bestekâr olarak incelemek maalesef mümkün değildir. Elimizde Nevrûz Beste'sinden başka bir parçası yoktur. Bir tek eksik parça ile de hiç bir bestekâr hakkında hüküm vermek mümkün değildir.Ancak Abdülkaadir'e kadar ortaya çıkan Türk ve Müslüman bestekârlarının en büyüğü kabûl edildiğini biliyoruz. Onun talebesinin talebesinin talebesi olan Abdülkaadir'in, bestekârlıkta, Safiyyüddîn'den istifade ettiği, onu klasik bir örnek kabûl edip geliştirdiği muhakkaktır.

Safiyyüddîn'in dizisinin, daha Fârâbî (870-950) zamanında tanbûr-i horâsânî (tanbûr-i türkî) adlı çalgının sapına bağlanan perdelere dayandığı anlaşılıyor [3]. Nitekim Fârâbî'nin eserinde ebced

---

1 Londra 1848 - Londra 1918 (Riemann, Paris 1931 baskısı, s.973b).

2 The Evolution of the Art of Music, Londra 1896, s.29.

3 Baron d'Erlanger, III, göst. yerl.

notasına ait bazı bilgiler, bize bu fikri veriyor. Ama Fârâbî'nin, İbnü Sînâ'nın musiki kitaplarında bu sistemi açıklanmamış, Yunanca'dan tercüme musiki fiziğine ait bahisler tekrarlanmıştır.

Şerefiyye'nin [1] ve **Edvâr**'ın [2] yazma nüshalarına Avrupa kütüphanelerinde de tesadüf edilir. Aşağıdaki kitaplarda, Safiyyüddîn hakkında bilgi ve kayıtlar mevcuttur :

Baron d'Erlanger, **La Musique Arabe**, III, Paris 1938 adh eser, 640 sahife hâlinde **Şerefiyye** ile Mübârek-Şâh'm **Şerhü'l-Edvâr**'ının Fransızca tercümelerini verir, Farmer'ın önsözü vardır (s.V-XIV), s.XXIV-V; Baron Carra de Vaux, **Serefiyye**'yi daha önce özet olarak Fransızca'ya çevirmiştir: **Le Traité des Rapports Musicaux ou L'Epître à Scharaf ed-Dîn par Safi ed-Dîn 'Abd el-Mumin al-Baghdâdi**, Paris 1891, **Journal Asiatique**'den ayrı baskı, II, 279-355; **Kenzü't-Tuhaf, Şerhü'l-Edvâr, Câmi'ü'l-Elhân, Mukaddimetü'l-'Usûl** ve bütün Safiyyüddîn sonrası klasik edvâr kitaplarında, R. Yektâ, Ezgi ve Arel'e kadar, Safiyyüddîn'e atıflar vardır ve kaynak olarak kullanılmıştır; eserlerinin yazmaları: Brockelmann, I, 496, no.3 ve **Suppl.**, I, 907; 'Alâüddîn 'Atâ Melik Cüveynî, **Târîh-ı Cihân-güşây**, I, s.LI (Mîrzâ Muh. Kazvînî'nin önsözü) ; Vassâf, s.43, 55, 61, 65; İbnü Şâkiri'l-Kütübî, **Fewâtü'l-Wefeyât**, II, 40, Kahire 1941; **Habîbü's-Siyer**, III/I, 61; İbnü Tagrıbirdi, **el-Menhali's-Sâfî**, sâd harfi; **Keşfü'z-Zünûn**, I, 844, 874, II, 1903, III, 413, VI, 255; Bağdâdlı İsmâ'îl Paşa, **Hediyyetü'l-Â'rifîn**, İst. 1951, I, 630; 'Ömer Rıza Kehhâle, **Mûcemü'l-Müellifîn**, Şâm 1378, VI, 198; Fürgel, de Slane, Ahlwardt vs Arapça yazmalar

1 Berlin 5.506; Viyana 1.515, 1.516; Paris 2.479; British Museum 136, 2.361; Kahire, VI/320 (Arapça Yazmalar).

2 Biritish Museum, 136, 1.660; Bodleiana, I, 1.026 (Arapça yazmalar)

katalogları; Browne, **Persian Literature unter Tatar Dominion**, 21; d'Ohsson, **Histoire des Mongols**, IV, 11-2; Y.Öztuna, **TMA**, II, 196a-7a; A.Y. , **Türk Ans.**, XXVIII, 34b-5a; A.Y., **Yeni Türk Ans.**, IX, 3.335b-6a; A.Y., **Türkiye Tarihi**, VI, 257; A.Y., **Türk Tarihinden Yapraklar**, ilk baskı, 272; A.Y. **Hayat Tarih Mecm.**, 4.1972, s.10; A.Y. , **Büyük Türkiye Tarihi**, XI, 12, 236-7; Safiyyüddîn'in musiki sistemi: H.G. Farmer, **History of Arabian Music**, 1929, 202-6 ve 202-3 arasında Nevrûz Beste'nin ebced notasını veren planş; A.Y., **The Legacy of Islam**, 361-8; A.M., **EI, Supp.** ; A.Y., **İslâm Ans.**, X, 63a-4b; O. Wright, **NG**, XVI, 381-2; L. Manik, **Zwei Fassungen einer von Safi al-Din Notierten Melodie, Baesler-Arch., N.F.**, XXIII, 145-51; J.F. Rowbothan, **A History of Music**, Londra 1887, 535, 542; Fétis, **Biographie Universelle des Musiciens**, Paris 1870, VIII,182; A.Y., **Histoire Générale de la Musique**, Paris 1869, 368; 'Abbâsü'l-Azzâwî, **el-Musikıyyi'l-'Irâkıyye**, Bağdâd 1370; Riemann, 1.276b; C.de Vaux, **Les Penseurs de l'Islam**, IV, 342, 362-73; Sarton, **Introduction to the History of Science**, II/II, 1.034-5; Owen Wright, **The Modal System of Arab and Persian Music**, Oxford Un., 1978; Collangettes, **Journal Asiatique**, Paris 1904, 383; Sir George Grove, **Dictionary of Music and Musiciens**, 3: Londra 1928, IV, 494 ve 1952 baskısı, 498a; Sir Hubert Parry, yukarıda adı geçen eseri; R. G. Kiesewetter, **Die Musik der Araber**, Leipzig 1842, 13-5, 21-3; H.L.F. Helmholtz, İng. trc. A. -J.Ellis, **On the Sensations of Tone** , Londra 1895, 282; J.P.N. Land, **Recherches sur L'Histoire de la Gamme Arabe**, Leiden 1885, 72-5, 78-84 (Alm. ve İng. trc. leri de var); **Kitâbü'l-Fakhrî**, Derenbourg nş., 74, 449, 451.

Safiyyüddîn ile Abdülkaadir arasındaki en mühim müzikolog

Mübârek-Şâh sayılabilir. Kutbüddîn Şîrâzî [1], Safiyyüddîn'in genç bir çağdaşıdır. Ondan 20 yıl sonra doğdu ve gene Safiyyüddîn'den 17 yıl sonra 74 yaşını 4 ay geçe öldü. Kâzerûn'lu ve İran asıllı bir ailedendir. Aslen hekim iken sonra hukuk ve dinî ilimlere geçen bir ansiklopedisttir. Aynı zamanda rebâb çalan bir müzisyendi, 1281-84'te Sivas, sonra Malatya gibi iki Anadolu şehrinde kadılık yaptı. İlhanlı devletinin adamlarındandır. Abdülkaadir'in doğumundan 43 yıl önce Âzerbaycan'da öldü. **Dürretü't-Tâc** adlı Farsça ansiklopedisinin musikiye ait kısmı gerçi ehemmiyetli sayılabilir. Sonradan çok itibar da görmüştür. Fakat Safiyyüddîn ve Abdülkaadir'in eserleri yanında ikinci derecede kalır. 1945'te (1324 Şemsî) Tahrân'da basılan bu ilimler ansiklopedisinin musiki kısmını Raûf Yektâ Bey, Türkçe'ye çevirmişse de basılamamıştır. Yazma nüshaları çoktur (biri Köprülü Küt., no. 867).

1 Şîrâz, 10. 1236 - Tebrîz, 7.12.1311 (TMA. I, 356b-7a).

IV

MÜZİKOLOG OLARAK ABDÜLKAADİR MERÂĞÎ

Abdülkaadir Merâğî, XX. asra kadar yetişen Türk müzikologlarının (musiki bilginlerinin), Safiyyüddîn'den sonra en büyüğüdür. Müzikoloji üzerine yazdıkları, Safiyyüddîn'in iki eserinin toplam hacimlerinin çok üzerindedir. Ancak bâzı eserlerinin bazı bahisleri tekrardır, kendi kendini tekrarlamıştır. Aynı adı taşıyan eserlerini de zaman içinde yeniden kaleme almış yahut az veyâ çok ilâve ve düzeltmeler yapmıştır. Yeni eserler gibi ünlü ve zengin hükümdarlara sunarak telif ücreti mahiyetinde büyük câize'ler almıştır. XX. asırda Türk Musikisi sistemini kuran bilgin ve müzikologların Safiyyüddîn'den sonra en çok dayandıkları kaynaklar, Abdülkaadir'in eserleridir. Safiyyüddîn Arapça yazdığı halde Abdülkaadir'in eserleri Farsça kaleme alınmıştır. Zira İlhanlı-Celâyirli-Timurlu kültür dairelerinde Farsça, ilim ve san'at dili olarak, Arapça'nın yerine geçmişti. Türkçe ise bu sahalarda henüz filizleniyordu. Daha Âzerî Türkçesi, Anadolu Türkçesi'nden ayrılmamıştı. Yani Edirne'de İkinci Sutan Murad'ın konuştuğu şive, Tebrîz'de Abdülkaadir'in konuştuğu şiveye çok yakındı. Türkistan'da ise Türkçe'nin sonradan "Çağatay" denen klasik lehçesi konuşuluyordu ve bu lehçede kuvvetli bir Türk edebiyatı, oluşma dönemindeydi. Türkçe'ye en ağırlık veren Türk devleti olan Osmanh İmparatorluğu'nda bile, İstanbul'un Fethi'nden az önceki Orta Çağ'm bu son döneminde, Farsça yazan Osmanlı yazarlarına

tesadüf ediliyordu, ilmî, bilhassa dinî eserlerini Arapça yazmayı tercih eden Osmanlı yazarları, henüz Türkçe yazanlardan fazla idi. Avrupa'da millî diller yerine ortak ilim dili olarak Latince'nin kullanıldığı dönemdir. Hoca Abdülkaadir Merâğî'nin eserleri şunlardır:

1) **Câmi'ü'l - Elhân** : "Nağmeleri Toplayan (Kitap)" mânâsındadır.[1] Abdülkaadir'in en büyük ve ehemniyetli müzikoloji kitabıdır. Nisan 1405'te yazılmıştır [2]. Bu tarihte tamamlanan eser, oğlu Nûrüddîn Abdurrahmân'a ithâf edilmiştir. Nisan 1413'te yeniden gözden geçirerek kaleme aldığı şeklini, Sultân Şâhruh'a ithâf etmiştir [3]. Diğer bir nüsha 3 safer 818 (14.4.1415) tarihli Sultân Şâhruh'a ithaflıdır [4]. Oxford nüshası, Sultân Şâhruh'un oğlu Baysungur Mîrzâ için yazılmıştır. İki oğluna musiki öğretmek için yazdığını, mukaddime'de anlatıyor. 1 mukaddime, 12 bâb, 1 hâtime'ye ayrılmıştır. Musiki nazariyyâtı (sesler, diziler, makamlar, usûller), sazlar, hânendelik ve eski müzisyenler anlatılmaktadır (eski müzisyenlerin çok defa sadece isimleri geçiyor, biyografi yoktur). Verilen güfteler ekseriyâ Farsça, bazan Arapça'dır, Türkçe güftelere de tesadüf ediliyor. Gerek bu eserinde, gerek aşağıda anılacak **Mekaasıdü'l-Elhân'ında** Abdülkaadir, başlıca makamları şu şekilde tasnif ediyor: 12 makam (Düwâzdeh Mekaam) : Uşşâk, Nevâ, Bûselik, Râst, Hüseynî, Rehâvî, Zengûle, Irâk, Isfahân, Zîrefkend, Büzürg; 6 Âvâze

---

1 Müslüman yazarlar eserlerine, konularını belirten başlıklardan fazla, fantezi, bazan az duyulmuş, seçili, âhenkli adlar vermeyi tercîh ederlerdi.

2 Müellif (Abdülkaadir) elyazısı nüsha: Bodlian, Marsh, no.282.

3 Müellif elyazısı: Nûrosmâniye Küt., no.3.644 ve 3.365, 118 yaprak, bu nüshanın bir kopyası Arel Kütüphanesi'nde (ben ilk defa 1949'da bu nüshayı okumuş ve notlarımı almıştım). Ayrıca : İstanbul Belediye Küt.

4 R. Yektâ Bey Kütüphanesi.

(Âvâzât-ı Sitte) : Nevrûz, Selmek, Gerdâniye, Geveşt, Mâye, Şehnâz; 24 Şûbe: Dügâh, Segâh, Çârgâh, Pençgâh, Aşîrân, Nevrûz-i Arab, Mâhûr, Nevrûz-i Hârâ, Beyâtî, Hisâr, Nühüft, Uzzâl, Evc, Nîkrîzî, Müberkaa, Rekb, Sabâ, Hümâyûn, Zâvilî, Isfahânek, Hûzî, Nihâvend, Muhayyer, Bestenigâr. Bu makamların çoğu, bugün de Türk Musikisi'nde kullanılıyor. Fakat terkipleri çok defa eskisinden farklıdır. Ebced notası ile bir kaç nağme de vardır.

2) **Mekaasıdü'l-Elhân:** "Nağmelerin Maksatları" mânâsındadır. **Câmi'ü'l-Elhân** gibi bu kitabın da yalnız adı Arapça'dır, her ikisi de Farsça'dır. **Câmi'ü'l-Elhân**'dan sonra Abdülkaadir'in elimizde bulunan en mühim müzikoloji kitabı budur. Bu da Timurlular devrinde telif edilmiştir. Bazı bahisleri **Câmi'ü'l-Elhân** ile hemen hemen aynıdır. Fakat ondan sonra telif edilmiştir. Oxford'daki 2 nüshadan [1] biri 21.11.1418 tarihli olduğu için, eserin bu tarihte bitirilmiş olduğu tahmin edilebilir. Abdülkaadir bu eserini 29 safer 826 (11.2.1423)'te yeniden gözden geçirerek tamamlamış, bu yeni telif edilmiş şeklini, henüz tahta çıkan Osmanlı padişahı İkinci Sultan Murâd'a (Fâtih'in babası) sunmuştur ki Sultan Murad bu tarihte 19 yaşını tamamlamamıştı (4 ay eksik). 1418 tarihli nüsha Baysungur Mîrzâ namına olduğu için, gerçekte bu Timurlu şehzâdesi adına telif edildiği, ancak Abdülkaadir'in henüz tahta çıkan Osmanlı hükümdarından da câize almak istediği anlaşılır. Müellif el yazısı ile olan bu nüshanın mukaddimesinde eserini İkinci Murâd'a ithâf ettiğini bildiren Abdülkaadir'in bu eserinin padişah (İkinci Murâd) nüshası, Raûf Yektâ Bey kütüphanesinde idi (ben de bu yazmalar âriyeten ve incelenmek için bir kaç yıl

1 No.1.843 ve 1.844 (Bodleian, Ouseley, 385, no. 264). Diğer nüsha 5.7.1666'da istinsâh edilmiş.

İsmail Bahâ Sürelsan'a verildiği zaman görmüştüm), 1985 nisanında Londra'da açık müzayede ile 11.000 sterline satılmıştır. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde Doğu yazmaları (Or. 270-71, 1061) arasında bulunan nüsha, İkinci Murad'a ithaf edilmiş şeklidir ve **Kitâbü Mekaasıdi-l-Elhân fî 'İlmi Te'lîfi'n-Negam we'l-Ewzân** adını taşıyor. Oxford nüshasının ise Abdülkaadir'in İstanbul'da yaşıyan 3. oğlu Abdülazîz Çelebî'nin mülkiyetinde bulunduğu, yazmanın son sahifesinde Abdülazîz Çelebî'nin elyazısı ve imzasından anlaşılıyor ve İstanbul'dan İngiltere'ye götürüldüğü ortaya çıkıyor [1]. Bu eserde de ebced'le yazılmış bazı nota parçaları var [2]. İkinci Murad nüshasında Kâseler sazının resmi, Abdülkaadir'in icadı bu saz için Şeref-i Rûmî'nin rubâî'si, kaanûn-i murassâ'-i müdevver ve sâz-ı elhân adh çalgılar üzerinde Abdülkaadir'in yaptığı değişikliklerin resimleri bulunuyor. **Mekaasıdü'l-Elhân**'ın bir nüshası da Topkapı Sarayı'ndadır ve bu eser İran'da iki defa basılmıştır [3].

3) **Kenzü'l-Elhân** : "Nağmeler Hazinesi" demektir. Başında bir nazariyyât kısmı olan nota dergisi, Abdülkaadir'in bestelediği bir çok Kâr, Nakış ve başka eserlerle diğer bestekârların seçme eser-

---

1 Câmi'ü'l-Elhân'ın ve Mekaasıd'ın muhteviyatı: Ethé ve Sachau, Catalogue of Persian Mss.in the Bodleian Library, s.1.057-63.

2 Bodleian, Marsh, no.282, v.94b-5a ve Leiden, Or. 271-2, v.51a-b'deki ebced notaları ile yazılmış bestelerden ikincisinin Batı notası: Kiesewetter, 56; Fétis, II, 68-9 ve R.Yektâ, Encycl. de Mus., V, 2.977; ilk bestenin kısmen Batı notasına tercümesi: J.P.N. Land, Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft, II 354.

3 Topkapı Sarayı, Revân Köşkü, no.1.726 (79 yaprak, 1434'te yazılmış nüsha). Meşhed (İran) nüshası (Razawî, 539) 1419 tarihlidir. İran'da daha 4 yazma nüshası, Konya Mevlânâ Müzesi nüshası, Nûrosmâniye Küt., 3.656'da 1497'de yazılmış nüshası (Arel Kütüphanesi'ndeki bundan istinsâh edilmiştir) bilinmektedir. Mekaasıdü'l-Elhân, Takıyy Bîneş nş., Tahrân, 1344 Ş = 1966. Bazı nüshalarda adı Mekaasıdü'l-Elhân fî 'İlmi'n Negam we'l-Ewzân şeklindedir.

lerinin ebced ile yazılmış notaları ihtivâ eden bu kitâbın bugüne kadar hiç bir nüshasına tesadüf edilmedi. Raûf Yektâ Bey'in "Abdülkaadir'in en mühim eserinin **Kenzü'l-Elhân** olduğundan şüphe yoktur"(s.110) ifâdesine katılıyorum. Başındaki nazarî bilgilerin diğer eserlerinin özeti olduğunu samyorum. Belki ebced notası hakkında açıklamalar vardı. Ancak nota kısmı, elimizde bulunsa idi, bizim için bir hazine oluşturacaktı. XIV. asra ve daha önceki asırlara ait yüzlerce bestenin notası ile, Eski Türk Musikisi hakkındaki bilgilerimiz, defalarca artacaktı. Kâtib Çelebî, 1650'lerde bu eseri zikrediyor, bizzat görmüş olması ihtimali vardır. Abdülkaadir, **Mekaasıd**'ın sondan önceki faslının sonunda, **Kenzü'l-Elhân** adh telifinde, 100 müfredât (çeşitli besteler) ile 30 nevbet-i mürettebe'nin (fasıl) notasını yazdığını söylüyor. Bilhassa kendi eserleri olduğu tahmin edilebilir. Eserin günümüze gelmemesinin sebebi de açıktır; Türk Musikisi'nde gerek öğretimde, gerek icrada asla nota kullanılmamıştır. Ebced notası, ancak musiki bilgisi eserlerinde bazı örnekler vermek için kullanılmıştır. Onun için Abdülkaadir'in nota mecmuasının belki ikinci bir nüshası bile istinsâh edilmeden, müellif nüshası, bir sürü harf yığını mahiyetinde olan dergi anlaşılamadığından, kayba uğramış olmalıdır. Elimizde bugün mevcut bu çeşit nota mecmualarının ilki ve ikincisi XVII. asır ortalarmda ve sonlarında yazmış olan Ali Ufkî Bey'le Kantemiroğlu'nun eserleridir ki, onların da mühtedî ve Hıristiyan oldukları dikkati çekiyor (ilki eski Batı notası, ikincisi ebced notasıdır). İkincisi ile çağdaş Kutb-ı Kutb-ı Nâyî Osmân Dede'nin nota mecmuası kaybolmuştur.

4) **Şerhü'l-Edvâr** da Farsça'dır. Safiyyüddîn'in ünlü eserinin açıklamasıdır. **Şerh-i Kitâbü'l-Edvâr, Şerhü'l-Edvâr, Şerhü'l-Kitâbi'l-Edvâr** hep aynı eserin çeşitli nüshalarmda görülen

başlıklardır. Bu eserde **Câmi'ü'l-Elhân** ve **Mekaasıdü'l-Edvâr**'ın adları geçtiğine göre, onlardan sonra tabiî gene Timurlular döneminde telif edilmiştir. Gerek Nûrosmâniye (no.3.651, bunun kopyası Arel Kütüphanesi'nde), gerek Topkapı Sarayı (III. Ahmed 3.470) nüshaları XV. asra aittir. Şîrâz (1547'de istinsâh edilmiş) ve Tahrân'da nüshaları vardır. Safiyyüddîn'in eseri gibi 15 fasıldır. Bir nüshası da Raûf Yektâ Bey kütüphanesindedir (**Esâtîz**,II,95,st.1-2).

5) **Zübdetü'l-Edvâr** yani "Edvâr'ın özeti" adını taşıyan Farsça eser, yukarıdaki **Şerhü'l-Edvâr**'ın az değiştirilmiş bir şeklidir. Abdülkaadir'in aynı eserin şurasını burasını değiştirip çeşitli hükümdarlara sunduğunu biliyoruz. O zaman Tahrân'da Osmanlı büyükelçiliği müsteşarı bulunan Münîf Bey tarafından Tahrân'da satın alınmış, İstanbul'a getirilip Raûf Yektâ Bey'e hediye edilmiştir [1]. Raûf Yektâ Bey, İstanbul'da başka nüshasının olmadığını söylüyorsa da, yukarıda anılan **Şerhü'l-Edvâr**'ın değişik bir şeklidir. Bu eserde Abdülkaadir Merâğî, Uşşâk, Nevâ, Bûselik, Segâh, Irâk, Pençgâh gibi makamların Türkler'in şecâat duygularına ve mizaçlarına (yiğitlik ve karakterlerine) uygun düştüğünü, bu makamları Türkler'in çok sevdiğini söylüyor.

6) **Kitâbü'l-Edvâr** adlı bir Türkçe edvâr, Abdülkaadir'in Farsça değil Türkçe yazdığı tek eserdir. Tek nüshası Leiden Üniversitesi (Holanda) Kütüphanesi Doğu Yazmaları arasında 1.175 numarada kayıtlıdır. Maamâfih bu yazmanın incelenmesi gerekiyor. Abdülkaadir'in bizzât görmediğimiz tek eseri budur.

---

1 R. Yektâ, Millî Tetebbûlar Mecmûası, I-3, 460-3.

7) **Fevâid-i 'Aşere** "(Musikide) On Faydalı Şey" mânâsındadır. Müellif hattı ile olan nüshası İstanbul'da Nûrosmâniye Câmii Kütüphânesi'nde (no.3.651/2) ve kopyaları İstanbul Belediye ve İstanbul Türkoloji Enstitüsü'ndeki Arel kütüphânelerindedir. Bu da Farsça bir edvâr'dır. Diğer eserlerinde söylemediği bazı bilgiler vardır.

8) **Telhîs-ı Câmi'ü'l-Elhân**, Abdülkaadir'in ünlü eserinin bizzat kendisi tarafından kısaltılmış şeklidir. Birkaç yazma nüshası vardır.

9) **Zikrü'n-Negam ve Usûlhâ**, Viyana Farsça yazmaları içinde (no.829/2) bulunan ve Abdülkaadir'in eserlerinden derlenmiş parçalar ihtiva eden bir kitaptır. Bizzat Abdülkaadir tarafından düzenlendiği de, kitaba bu ismin kendisi tarafından verildiği de çok şüphelidir. Berlin (1.738) ve Gotha (1.350/3) Farsça yazmalarında da Abdülkaadir'in eserleri ve almtıları var. Sonraki bir çok edvâr da, Abdülkaadir'den aynen, değiştirilerek, kısaltılarak, Türkçe'ye çevrilerek alınmış parçalar ihtivâ etmektedir.

Abdülkaadir Merâğî'nin arz-ı hâli, Topkapı Sarayı, Üçüncü Ahmed Kütüphanesi, no.3.470'teki **Şerhü'l-Kitâbi'l-Edvâr** adını taşıyan **Şerhü'l-Edvâr** (yukarıda no.4) nüshasında 40b-41b yapraklarındadır. Aynı nüshada 40b-41b yaprakları, Abdülkaadir'in Farsça manzum otobiyografisini de ihtivâ ediyor ki metin ve Türkçe tercümesi Latîf Kerîmov ve Süreyyâ Agayena taraflarından yayınlanmıştır [1].

1 Autobiografiya v Stihah Abdulgadira Maragi, Azarbaycan SSR Elmler Akademyası'nın Haberleri, Bakû 1975, n.4, s.119-27 ve 1974, no.3, s.90-6.

Abdülkaadir'in musiki üzerine verdiği çok önemli bilgiler, XIX. asırda Batı bilginlerinin de dikkatini çekmiş, Safiyyüddîn kadar olmasa bile onun anlattığı sistemi de incelemişlerdir. Bunların arasında von Kiesewetter [1], von Helmholtz [2], gibi musiki fiziğinin kurucuları, François-Joseph Fétis [3] gibi çok büyük bir musiki tarihçisi, J.P.N. Land [1 s.65] gibi müzikolog müsteşrikler vardır (diğer eserler için bibliyografya'ya bk.)

Hoca Abdülkaadir Merâğî'nin üçüncü oğlu Abdülazîz Çelebî, herhalde 1410'a doğru doğmuş olacaktır. Annesi herhalde, Abdülkaadir'in üstadı Hoca Razıyyüddîn Rıdvân-Şâh'ın kızıdır. Hayatının sonlarını İstanbul'da geçirdiği kuvvetle tahmîn ediliyor. Babasının ölüm yılı olan 1435'te veya Sultân Şâhruh'un ölüm yılı olan 1447'de Türkistan'dan Türkiye'ye geldiği, Osmanlı Sarayı'nda müzisyen olarak görev aldığı tahmin edilebilir. Tervîh adıyla bir

---

1 Die Music der Araber nach Originalquellen. Leipzig 1842, s.13,21,32-7,56,88' de Hammer'in Kiesewetter için Abdülkaadir'den tercüme ettiği pasajlar var (von Kiesewetter: Holleschau/Moravya 1773-Baden/Viyana 1850, krş. Riemann, Dictionnaire de Musique. Paris 1931 baskısı, s.657b). Bu pasajların tahlil ve tenkıydi: Hugo Riemann, Studien zur Geschichte der Notenschrift. 1878, s.77-86 (Riemann için bk. Dict.de Mus..1.114b-6a; muhtemelen Batı'nın yetiştirdiği en büyük musiki bilginidir: 1849 - Leipzig 1919)

2 Berlin Üniversitesi'nden von Helmholtz (Potsdam 1821-Berlin 1894) (Riemann, 565a-b), Sensations of Tone adlı klasik eserinde (İng.trc.Ellis, 1875, 1885,3.baskı 1895, s.281-3, 364, 372, 523'te) Abdülkaadir'in ses sistemini inceler (kitabın Alm. aslı 1863, bunun 6. baskısı 1913, Fr. trc. Guéroult, Paris 1874).

3 Histoire Générale de la Musique. II, 68-9,170-5'te (Paris, 1869-76'da 5 c. olarak basılan bu eser, başlangıçtan XV. asra kadar musiki tarihini inceler). Fétis (Mons 1784 - Brüksel 1871) Belçika'lıdır (bk. Riemann, 405b-6b).

çalgı[1] yapmıştır. Farsça kaleme aldığı **Nekaawetü'l-Edvâr** adlı musiki nazariyâtı kitâbını, Fâtih Sultan Mehmed'e (1451-1481) sunmuştur [(2)]. Mukaddime'de eserin Fâtih'e sunulduğu açıklanır ve esasen bu padişah nüshası Topkapı Sarayı'ndadır.

Abdülazîz Çelebî'nin oğlu Mahmûd Çelebî de, **Mekaasıdü'l-Edvâr** [(1s.66)] adlı Farsça edvâr yazarıdır. Mahmûd ibn'Abdi'l-Azîz ibn Hâce 'Abdi'l-Kaadir şeklinde müellifi açıklanan bu eser, Fâtih'in oğlu İkinci Bâyezîd (salt. 1481-1512) adına yazılmıştır ki, İkinci Bâyezîd, seçkin bir bestekârdır. Mahmûd Çelebî'nin İstanbul'da[(1s66)]doğup XVI. asır başlarında İstanbul'da öldüğü, saray müzisyenleri arasında bulunduğu sanılır. Zira padişaha kitap sunmuştur. Bu suretle Hoca Abdülkaadir Merâğî İkinci Murâd'a, oğlu Abdülazîz Çelebî, İkinci Murâd'ın oğlu Fâtih'e ve Abdülazîz Çelebî'nin oğlu Mahmûd Çelebî de Fâtih'in oğlu İkinci Bâyezîd'e

---

1 Land (Delft 1834-Arnhem 1897), Holanda'lıdır (Riemann, 712a), bk. Recherches sur l'Histoire de la Gamme Arabe, Actes VIe Congrés des Orientalistes, 1883, 67-75, 78-80 (Leiden 1885, II, 25-168'deki incelemesi) ve Vierteljahr für Musikwissenschaft, II, 347, 354, 1886 (S. 347-56'daki makalesi Tonschriftversuche und Melodienproben aus dem Muhammedanischen Mittelalter). Ayrıca bk. Over de Toonladders der Arabishe Musiek, Verslagen en Mededeelingen der Kön. Akademie van Wetenschappen, Leiden 1880, s.246-97 ve Essais de Notation Musicale chez les Arabes et les Persans, Leiden 1885.

2 Topkapı Sarayı Üçüncü Ahmed Küt.,no.3.462; Nûrosmâniye Küt.,no.3.646 ve bunun kopyası Arel Küt. (müellif: Abdülazîz b.Kemâlüddîn Abdülkaadir) (Topkapı nüshasmm yanmda 3.470 numarada Abdülkaadir'in Serh-i Kitabü'l-Edvâr'ı var, burada müellif adı: Abdülkaadir b.Gaybiyyi'l-Hâfizzı'l-Merâgî) (F.E. Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Farsça Yazmalar Katoloğu, İstanbul 1961, s.106, no.278; TMA, I, 4a; Türk Musikisi Lugatı, 3b; Meydan-Larousse, I, 27a; Dr.S. Ezgi, I,6).

birer[1] eser sunmuşlardır. Merâğî'nin, İkinci Murâd'ın babası Birinci Mehmed (Çelebî) ve amcası İsâ Çelebî ve bunların babaları Birinci Yıldırım Bâyezîd ile de ilişkileri olduğu muhakkaktır.

XV. asır, Türk Müzikolojisi'nin altın çağıdır. Çok büyük bir müzikolog, Lâdikli Mehmed Çelebî [(2)], asrın sonlarında Fâtih namına **Fethiyye** ve oğlu İkinci Bâyezîd namına **Zeynü'l-Elhân** adh mühim edvâr'larını Arapça kaleme almıştır. Sonra ikinci eserinin bir de Türkçe'sini yazmıştır. Gene Arapça'da yazılan, müellifi bilinmeyen mühim bir edvâr, Fâtih'e sunulduğu için ilim âleminde **Fâtih Anonimi** denen kitaptır. Bu eserler, XV. asrın 2. çeyreğinde İkinci Murâd'ın teşvikiyle yazılan edvâr'ların geleneğini devam ettirmişlerdir.

XVI. asırda, XV. asırdaki müzikoloji faaliyetlerini göremiyoruz. Musiki tamamen amelî bir şekilde ele alınmıştır. Bence bunun sebebi, XV. asırda yazılan ve ilmî seviyeleri gerçekten yüksek olan edvâr kitaplarına bir şey ilâve edilememesi, bu çapta bir müzikolog çıkmamasıdır. Burada Türk müzikoloji tarihini özetlemek bile konumuzu taşırır. Ancak sonraki asırlarda musiki bilgisine hiç rağbet edilmediğini, sadece bir kaç meraklı müzisyenin eski kitapları okuduğunu, müzikoloji üzerine az kitap yazıldığını ve çoğunun ilmî çizgisinin düşük bulunduğunu belirtmem gerekir. XIX. asrın son yıllarında Raûf Yektâ Bey ortaya çıkıncaya kadar bu durum, gittikçe kötüleşerek devam etmiştir. Musikimiz hemen hemen ilimsiz, yazısız, notasız bir kulaktan kulağa geçen san'at hâline dönüşmüştür. Böyle bir musiki olmayacağı için, çeşitli buh-

1 Tek nüshası Nûrosmâniye Küt., no.3. 649 ve bunun kopyası Arel Küt. (TMA, II 5a; A.Y., Türk Musikisi Lugatı, 119 b).

2 TMA, II, 20a ve orada gösterilen bibliyografya.

ranlar ortaya çıkmıştır. XX. asırda Raûf Yektâ Bey, Dr. Subhi Ezgi, Sâdeddin Arel, Sâlih Murad Uzdilek, Sâdeddin Nüzhet Ergun, Yılmaz Öztuna, Dr. Nevzad Atlığ çağdaş mânâda Türk müzikolojisini kurmuşlardır.

V

BESTEKÂRLIĞI VE ŞAHSİYETİ

Abdülkaadir, ilim ve san'at sahibi, müzisyen bir babanın oğlu olarak doğdu. Abdülkaadir, **Mekaasıdü'l-Elhân**'da babasının çok büyük bir müzisyen ve çeşitli ilimlerde bilgin olduğunu, çocukluğunda kendisine musiki ve çeşitli ilimler öğrettiğini yazıyor. Abdülkaadir, celî hat başta olmak üzere bir çok hat çeşidinde mâhir bir hattat, ilm-i kıraât'te, şiirde üstâd olarak anılmaktadır. **Câmi'ü'l-Elhân** mukaddimesinde şöyle diyor: "Allah beni küçük yaşımda **Kur'ân** hıfzına muvaffak buyurdu. Bu şerefi elde ettikten (hâfız olduktan) sonradır ki musikiye heves ettim. Kendimde musikiye karşı büyük bir istidat görüyordum. Musiki ilmi üzerine yazılmış bütün kitapları yutarcasma okudum, âdetâ ezberledim. Bu nazarî çalışmanın yanında, büyük bestekârların eserlerini de meşk edip öğrendim. Gece ve gündüz çalıştım. Bestelerimde de, yazdığım kitaplarda da, kimseyi taklîd etmedim, orijinal kaldım".

Çocuk yaşında musiki kitaplarını ezberlercesine okumak için anadili olan Türkçe ve kültür dili olan Farsça yetmez, çok iyi Arapça bilmek gerekir. Zira okuduğunu söylediği musiki nazariyatı kitaplarının tamama yakını o devirde Arapça idi. Şu halde Abdülkaadir'in, hiç Arapça konuşulmayan bir ülkede, Âzerbaycan'da, **Kur'ân** hıfzederken Arap dilini de iyice öğrendiği açığa çıkar. Görülmemiş bir istidat ve dehâ ile doğmuş olması yanında gece gündüz çalışması da, onu hedefine götürmüş, çok genç yaşta, emsalsiz bir bestekâr, musiki bilgini ve icrâkâr (hânende ve ûdî)

olarak parlamıştır.

Zamanla öyle bir çizgiye erişmiştir ki, Timur gibi bir hükümdar, Farsça metni, Raûf Yektâ Bey tarafından yayınlanan nişân'ında (fermân), Abdülkaadir hakkında şunları diyebilmiştir: "Dünyadaki yüksek kültür sahiplerinin en büyüğü, insanlığın hocası, musikinin hem nazariyyât, hem bestekârlık ve icrâ sahalarında bir eşi gelmemiş üstâd, ayrıca hattat, şair, hatîb, hâfız, nedîm, meclis adamı, olgunluk sahibi, yakışıklı ve güzel... Kendisi benim yakınımdır, her bakımdan takdirime mazhar olmuştur, tarafımdan bütün üstadlara üstün tutulmuştur, herkesçe kendisine benim ona yaptığım muamelenin yapılmasını isterim".

Hiç bir hükümdarın hiç bir san'atkâr için böyle bir ferman vermediğini sanıyorum. Fermandan açıkça anlaşılıyor ki bestekârımız aynı zamanda çok yakışıklı, çok iyi konuşan bir adamdır. Girgin ve nüktedandır. Bir çok san'atkârda bu gibi vasıfların eksikliğini, veya hiç olmadığını, yahut tamamen aksi bulunduğunu biliyoruz. Abdülkaadir'in hayatı boyunca el üstünde tutulması, büyük refah içinde yaşaması, şüphesiz karakterinin bu husûsiyetleriyle ilgilidir. Safiyyüddîn Abdülmü'min Urmevî'nin ihtiyarlık yıllarında başına gelen mahrumiyeti, Abdülkaadir, hayatının hiç bir devresinde görmemiştir. Devrinde bir çok şair, Abdülkaadir'i öğmüştür. Kaynaklarda bir çok örnekleri vardır. Biri Şeref-i Rûmî, diğeri Kemâl-i Hocendî'dir. İkincisinin Abdülkaadir hakkındaki medhiyesi

Zehî resîde hüner, ez-vücûd-i tû be-kemâl

mısrasıyla başlayıp :

Hayâl-i 'akl tasavvur küned nazîr-i türâ

Zehî tasavvur-i bâtıl zehî hayâl-i muhâl beytiyle bitiyor. Şair " aklın hayali senin benzerini tasavvur bile edemez ; (senin benzerini bulmaya kalkışmak) gerçekleşmez bir hayal, zihinde yanlış oluşturulmuş bir tasavvur (resim, tasvir) olur" diyor [1].

Muînüddîn İsfizârî [2] ayrıca şair ve ressam olduğunu belirtir, 6.2.-12.5.1435 arasındaki büyük vebâ salgınında öldüğünü yazar. Abdülkaadir'in ölümünden iki asır sonra yazan Kâtib Çelebî [3], Safiyyüddîn ile Abdülkaadir'i, musiki ilminin iki zirvesi olarak tavsif eder. Eserini 1491'de Herât'ta kaleme alan Devlet-Şâh, Nûrüddîn Ni'metullâh'ın biyografisi sonunda Abdülkaadir'in ilm-i edvâr ve musikide eşsiz olduğunu, İbnü Hüsâm-ı Herevî'nin biyografisinde onun "Abdülkaadir-i Ûdî"nin şiirini bestelediği, Şeyh Ârif-i Âzerî'nin biyografisinde onun "Hâce Abdülkaadir-i Ûdî" ile münâzarasını, Hâfız-ı Şîrâzî'nin biyografisinde "Sultân Ahmed-i Celâyirî, musiki ve ilm-i edvâr'da mahirdi ve bu ilimde eserler yazdı, (ünlü) Abdülkaadir, sarayına devam edenlerdendi; hattâ Sultân Ahmed'in Abdülkaadir'e musiki meşk ettiğini söyleyenler vardır; Sultân Ahmed'in saz ve söz eserleri bugün (1491) de sâzende ve hânendelerin makbûlüdür" sözleriyle Abdülkaadir'in büyük bir "tasnîfî" (bestekâr) olduğunu belirtir [4].

Osmanlı müzisyenlerine göre Abdülkaadir Merâğî, klasik

---

1 Kemâlüddîn Mes'ûd-i Hucendî, Türk asıllıdır. Fergana'da Hocend'de doğdu. 1401 yılında Tebrîz'de öldü. Mevlânâ tesirinde lirik ve mutasavvıfça gazel'leri ünlüdür. Çağdaşı olan en büyük gazel şairi Hâfız da ondan saygıyla bahsetmektedir (Browne, A History of Persian Literature under Tartar Dominion, Cambridge 1920, s.320-39)

2 Ravzatü'l-Cennât, II, 93.

3 Keşfü'z-Zünûn, Flügel nş., VI, 255.

4 Tezkire, Brovn nş., 206, 226, 399.

örnektir. "Hoca" deyince mutlak mânâda yalnız Abdülkaadir anlaşılır. Günümüze kadar gelen Türk müzisyenlerinin üstatlar halkasının başıdır. Konya'da yaşayan, Safiyyüddîn'den 9 yaş büyük olmakla beraber, ondan önce ölen Mevlânâ Celâleddin Rûmî ile çağdaş şekilde Türk Musikisi'nin "meşk silsilesi" denen üstaddan talebeye geçişinin ana çizgileri şöyledir:

Safiyüddîn Abdülmü'min Urmevî (1217-1294) öğrencileri: Şeyh Şemsüddîn Ahmed-i Sühreverdî, Alî Hatâyî [1], Hasan Zamrî [2], Hüsâmüddîn Kutluboğa, Bahâüddîn Muhammed Cüveynî (1250-1279) ve kardeşi Şerefüddîn Hârûn (1252-1286). Safiyyüddîn'in bu öğrencilerinin öğrencileri : Gıyâsüddîn İbni Gaybî-i Merâğî (Abdülkaadir'in babası), Razıyyüddîn Rıdvân-Şâh İbni Türkî-i Tebrîzî (Abdülkaadir'in kayınpederi). Bunların öğrencileri : Sultân Ahmed Celâyir, Hoca Abdülkaadir Merâğî (1353-1435). Bu yıllarda Konya'da Mevlânâ'nın (1207-1273) oğlu Sultân Veled (1226-1312)'in de bir Mevlevî müzisyenler neslinin hocası olduğu muhakkaktır. Abdülkaadir Merâğî, oğulları Nuruddîn Abdurrahmân (doğ. 1394), Nizâmüddîn Abdurrahîm (doğ.1398) ve Abdülazîz Çelebî'yi (doğ.1410'a doğru, ölm.1460'tan sonra) yetiştirmiş, sonuncusu İstanbul'da ölmüştür. Bunun oğlu ve talebesi Mahmûd Çelebî herhalde 1500'den sonra İstanbul'da ölmüştür.

---

1 Hatâ = Doğu Türkistan, Hatâyî = Doğu Türkistanlı.

2 Zamr, bir çalgıdır, zamrî, bu çalgıyı çalan san'atkâr demek.

olarak parlamıştır.

"Üstâd" denen ünlü Gulâm Şâdî'nin [1], Abdülkaadir'in talebesi olarak şöhreti varsa da, 1510'dan sonra öldüğüne göre, Abdülkaadir'in oğullarının talebesi olması gerekir. Şâdî, Fâtih tarafından İstanbul'a davet edildi. Fakat Herât ekolünün Hüseyn Pehlevân Bu-Saîd Bennâî ve Şâh-Kulu ile beraber büyük bestekârı idi, Kazan'da öldü. Küçük kardeşi, herhalde öğrencisi Şâdî-beçe'dir [2], 1507'den sonra İstanbul'a gelip sarayda kaanûnî olarak görev yaptı ve 1530'a doğru öldü (1514'te Yavuz tarafından Tebrîz'den getirilmiş olması muhtemeldir). Gerek Gulâm Şâdî'nin, gerek Şâdî-beçe'nin babası Şâdî adlı müzisyendir ve bu Şâdî'nin Abdülkaadir'in talebesi olması daha doğrudur (bana göre bu husus kesindir). 1514'te Yavuz'un Tebrîz Safevî Türkmen Sarayı'ndan İstanbul'a getirdiği büyük bestekârlardan biri de, 1528'den sonra ölen Kemençeci Şâh-Kulu'dur [3]. Oğlu Kemençeci Haydar da Kaanûnî Devri'nin ehemmiyetli müzisyenlerindendir. Gulâm Şâdî, Şâdî-bece, Şâh-Kulu, Bennâî gibi Herât ekolünün ünlü bestekârları arasında Hânende Cânik, Semerkandlı Hânende Mîrcân, Hânende

---

1. TMA.II.263a-b. Günümüze 3 parçası gelmiştir.Râst Düyek Kâr(Ahinnu şewkan ilâ diyârin lakıytü cemâle Selmâ, Arapça olan güfte Câmî'nindir, 24 beyittir,Muvaşşah da denmektedir), Rehâvî Hafîf Kâr (Âfet-î sad dûdmânî, âteş-î sad harmenî) ve Pençgâh Ağır Sengîn Semâî Kâr (Kâfer tü kücâ wü'ilm-i edvâr kücâ?). Bu parçalar bir çok eski mecmuada Abdülkaadir adına kayıtlı ise de, en eski mecmualarda Şâdî adına kayıtlı olduğundan, sonradan Abdülkaadir'e izâfe edildiği anlaşılıyor.
2. TMA. II, 263b. Şâdî-beçe = Küçük Şâdî demek. Günümüze notası gelen eseri yoktur.
3. TMA. II, 264a. Hüseynî Sakıyl Peşrevi'nin notası günümüze gelmiştir.

Hâfız Hacı, Nâyî Celâlüddîn Mahmûd vardır. Şâdî-beçe, çeng çaliyordu. XVI. asrın en büyük bestekârı Şeyh Abdülalî, 1575'e doğru ölmüştür [1]. Kendisine "Hâce-i Sânî" yani Abdülkaadir'den sonra olmak üzere "İkinci Hoca" denmiştir. Elimizdeki dört muhteşem eseri de, bir çok mecmuada Abdülkaadir nâmına yazılmıştır (Râst Hafîf Kâr-ı Şevk-nâme, Segâh Hafîf Kâr-ı Murassâ, Evc Hafîf Kâr-ı Murassâ "Hevây-i Bâğ" ve Sabâ Nakış Aksak Semâî "Nâka-i Leylî"). Bunun da Âzerî olduğu anlaşılıyor. 1514'te Yavuz tarafından getirilen Tebrîz Sarayı'na mensup müzisyenlerin en gençlerinden olduğu da düşünülebilir. Yukarıdaki üstadların talebesidir ve sonraki üstadların hocası olmuştur. Abdülkaadir-zâde Mahmûd Çelebî'nin de talebesi olabilir. Şâh-Kulu, oğlu Haydar Çelebî gibi Âzerî asıllı Osmanlı müzisyenlerinin talebesi olduğu ise muhakkaktır. Şeyh Abdülalî'nin talebesi Ayasofya hatîbi Mahmûd Çelebî (ölm. 1603), onun talebesi büyük dinî eserler bestekârı Hatîb Zâkirî Hasan Efendi (1623'te çok yaşlı olarak öldü), Dervîş Osman Efendi (ölm. 1650'ye doğru), Koca Osman Efendi (ölm. 1650'ye doğru), Dervîş Ömer Gülşenî (1545?-1535?), gibi Osmanlı bestekârlarıdır. Dervîş Osman'ın öğrencisi Kefeli Dervîş Abdî Efendi, Koca Osman Efendi'nin öğrencileri Vehbî Osman Efendi (ölm.1680'e doğru), büyük bestekâr Hâfız Post Mehmed Çelebî (1620?-1684)'dir. Hâfız Post, Itrî'nin hocasıdır. Sonraki meşk silsilesi, **Itrî** ve **Dede Efendi** kitaplarımızda, günümüze kadar getirilmiştir.

Abdülkaadir birçok ünlü bestekâr gibi, herhalde yeni makamlar ve usuller yapmıştır. 1381'de Darb-ı Bedî, 1382'de 49 darblı Darb-ı Fetih, 1393'te 30 darblı Devr-i Şâmî, 1395'e doğru 200 darblı

1 TMA. II. 3b.

Devr-i Mîeteyn, 1405'te 8 darblı Devr-i Kumriyye, 1409'da 28 darblı Devr-i 'Adl adlı usulleri yaptığını kendi yazıyor. Bu usullerin burada darb'ları yazmanın lüzûmu yoktur. Zira bu büyük usullerin çoğu Osmanlı zevkine uymadığı için kullanılmamıştır ve bundan sonra kullanılmaları için de hiç bir estetik lüzum mevcut değildir. Bu usullerden Osmanlı tarafından kullanılanı Darb-ı Fetih olmakla beraber, Abdülkaadir'in bize **Fevâid-i 'Aşere** (v.95a) adlı kitabında anlattığı gibi kullanılmamış, Osmanlı zevkine göre değiştirilmiştir [1]. Osmanlı Darb-ı Fetih usûlü 88 zamanlı ve 64 darblı olup usul suite'leri olan Zencîr ve Darbeyn dışında en büyük (en fazla zaman'lı) usuldür, eski asırlarda Peşrev ve söz musikisinde daha az olarak Beste'lerde kullanılmıştır. XIX. asırda nadiren kullanıldığı görülür. Abdülkaadir'in Ahmed Celâyir şerefine yaptığı Darb-ı Fetih, onun tarifine göre, 98 zamanlıdır. Osmanlı Darb-ı Feth'i, 64 zamanlı Hâvî usûlüne 22 zamanlı bir parça eklenerek oluşmuştur.

Abdülkaadir, instrumentation ile yalnız nazarî bakımdan değil, îmâlci olarak da uğraşmış, bazı çalgılar yapmış, veya bazı çalgıları kendi zevkine göre değiştirerek îmâl etmiştir. Nakkaş, musavvir (ressam) ve hattat olduğu gibi, elinden çalgı yapımı geldiği de anlaşılıyor. **Fevâid-i 'Aşere**'de (v.108a) yaptığı ve Kâsât-ı Çînî ("porselen kâseler") adını verdiği sazı, 1378 ocağında Erdebîl'de Şeyh Sadrüddîn-i Safevî şerefine îmâl ettiğini söylüyor ve resmini de çiziyor. Çini kâselerden oluşan mızraplı bir çalgıdır. Fakat "kâse" veya çoğul şeklinde "kâsât" adını taşıyan çalgı, Eski Arap Musikisi'nde vardır.

---

1 TMA. I, 150b-1b. Lâdikli Mehmed Çelebî'nin İkinci Bâyezîd adına yazdığı Fethiyye'deki Darb-ı Fetih, Osmanlı Darb-ı Feth'inin herhalde esasıdır (II,III, XVII).

Devrinin emsalsiz hânende ve ûdî'si, büyük bir müzikolog olan Hoca Abdülkaadir Merâğî'nin en büyük tarafı, şüphesiz bestekârlığıdır. Klasik Türk Musikisi'nin en büyük örnek bestekârı sayılmış, ancak Itrî tarafından geçilebilmiştir. Bestekârlığı üzerindeki hükümlerimiz, elimizdeki eserleri ile sınırlı olmak gerekir. Ancak Itrî'ye kadar çizgisine ulaşılamadığı ve kendisinden evvel gelen bestekârlarm da topunu geçtiği, kaynaklardan açık şekilde anlaşılmakta ve kabûl edilmektedir.

Şüphesiz Abdülkaadir'in Farsça müzikoloji eserlerinin édition critique'leri yapılmalı, Türkçe'ye çevrilmeli, Raûf Yektâ'mn basılmamış tercümeleri yayınlanmalıdır. Bu işi XXI. asrın hemen ilk yıllarmda , Devlet Konservatuarlarımızdan yetişecek, Farsça ve Arapça öğrenecek müzisyenlerimizin yapacağına eminim.

İkinci olarak, eski güfte mecmualarında üzerinde bestekârımızın adı yazılmış bütün gûfteler toplanıp yayınlanmalıdır. Bu güftelerin bir kısmını Sâdeddin Nüzhet Ergun toplamıştır, eseri müsvedde kâğıtlar hâlinde Millî Kütüphâne'dedir. Gûfteler Farsça, bâzan Arapça, nadiren Türkçe'dir. Meselâ bir mecmuada[1] "Geldi dem-î 'ayş-i gül" diye başlayan bir Hüseynî Nakış Semâî güftesi görülüyor ki bestesi bugün unutulmuştur. Bugün Abdülkaadir'in kabûl edilen parçalarm hiç birinin güftesi Türkçe değildir. Zaten Kâr formu için Farsça güfte seçmek geleneği, XIX. asırda bile Dede ve Zekâî Dede gibi bestekârlarımız tarafından devam ettirilmiştir.

Eski mecmualardaki gûfteler, kronolojik olarak yayınlandığı zaman, aynı parçanm Abdülkaadir'den başkalarmm adına yazıldığı

1 İstanbul Üniversitesi Küt., no 5.641 ve 5.644.

da görülecektir. Bizim görebildiğimiz mecmualardaki bu parçaların hemen tamamını biz, Abdülkaadir'in eserleri listesinden çıkarttık. Eskiden Abdülkaadir'e ait olarak tanıtılan bu parçaları bugün Gulâm Şâdî, Şeyh Abdülalî, Murad Ağa gibi bestekârların eserleri kabûl ediyoruz. Zaten eski mecmualarda bu isimlere kayıtlı iken, ekseriyâ daha yenilerinde, esere şan ve şeref vermek için Abdülkaadir adının düşürüldüğü açıktır. Elimizdeki notaları da bu şekilde kritike tâbî tuttuk. Abdülkaadir'in elimizde hiçbir saz eseri yoktur. Güfteli eserlerinin notaları ise XIX. asırda notaya alınmıştır ve XVIII. asırdan kalma bir Abdülkaadir notası yoktur. XIX. asır ustaları bu notaları, hocalarından, kulaktan meşk edip ezberleyerek yazmışlardır. Yani nesilden nesle geçmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Onun için bir eserin Abdülkaadir'in mi, daha sonraki bir bestekârın mı olduğu hakkında, elimizde yazma notalardan fazla, daha çok eski tarihlerde kaleme alınmış yazma güfte mecmualarına inanmak daha doğrudur.

Bu şekilde ayıklana ayıklana Abdülkaadir'in elimizde bugün notaları mevcut 30 eseri kalıyor. Bunların kesin şekilde Abdülkaadir'e ait olduklarını söylemek, yalnız Türkiye'de değil, İran başta olmak üzere dış ülkelerde güfte mecmualarını incelemekle ortaya çıkar. Ancak Abdülkaadir'e ait olmayacaklarını iddia etmek de, aynı derecede doğru değildir. Bu iddiaya, musiki tarihi bahislerinde çok yanlış bilgiler ve hükümler veren büyük müzikolog hocam Dr. Subhi Ezgi katılmıştır. Onun büyük otoritesi, bir çok kişiyi tereddüt ve şüpheye düşürdü. Dr. Ezgi musiki tekniğinde çok büyük otoritedir. Musiki tarihinde otorite değildir, musiki tarihçisi bile değildir, zira tarihçi değildir.

Sonra, Türk Musikisi'ni küçümsemek isteyen bir zümre, XIV.

asırdan zamânımıza eser geldiğini, bu eserlerin hâlâ çalınıp okunmasını kıskanarak, Abdülkaadir'in günümüze eseri gelmediği iddiasında bulundular, hâlâ bulunuyorlar. XVI. asırdan eser gelip de XIV. asırdan niçin gelmeyeceğinin cevabı yoktur. Kaldı ki, Abdülkaadir'in eserleri, diğer hiç bir bestekâra gösterilmeyen bir ihtimam, çok saygılı bir sevgi ile hocadan öğrenciye meşk edilmiştir. Bu hususu, Türk Musikisi'nin ta içinden gelenler, musikimize müşteşrik gibi bakmayanlar, çok iyi bilirler. Abdülkaadir'in eserleri, daha bestekârımızın hayatında, bütün Türk İslâm dünyası gibi Osmanlı Türkiyesi'nde çalınıp okunmuş, yazdığı kitaplar dikkatle incelenmiştir. Bu eserler, yalnız musiki estetiği bakımından çok beğenilmekle kalmamıştır. Osmanlı'nın en büyük ve örnek bestekâr kabûl ettiği bir san'atçının eserleridir. Bütün diğer bestekârların besteleri üzerinde bir muâmele görmüştür. Her bestekâr bu eserleri örnek almış, onlara yetişmeye çabalamıştır. Onun için Abdülkaadir'in hiç bir eserinin günümüze gelmediğini iddia etmek tamamen yanlıştır. Aksi sabit olmayınca, o bestelerin sonraki bir bestekâra ait bulunduğuna dair bir kayıt ortaya çıkmayınca, bu eserler, Abdülkaadir'in kabûl edilir. Ancak bu parçaların Abdülkaadir'in bestelediği şekilde, tıpatıp günümüze geldiğini elbette kabûl etmiyorum. Osmanlı zevkine ve her asrın modasına göre melodilerin tadil edildiğine, ama esas motiflerin saklandığına eminim. Osmanlı, bestekârımızı "Üstâd-ı Cihân Abdülkaadir" [1] diye en büyük bestekâr sıfatıyle tebcîl etmiştir.

Hoca Abdülkaadir Merâğî, 813 (1410) tarihli **Câmi'ü'l-Elhân** nüshasının mukaddime'sinde, gerek besteleri meşk edecek (ezberletecek), gerek musiki bilgisini öğretecek öğrenci bulmakta

1 Nûrosmâniye Küt., no.3.652.

müşkilâtı olduğundan, açıkça şikâyet ediyor. İki oğluna musiki bilgisi öğretmeye çalıştığını söylüyor. Öğrencilerinin, kolay ve herkesin hoşuna gidecek bestelerini öğrendiklerini, icrâsı zor büyük san'at eserlerini öğrenmeye rağbet etmediklerini, şikâyetle anlatıyor [1]. Günümüzün çok seçkin bestekârı ve müzikologu İsmail Baha Sürelsan şöyle diyor [2]:

"Bu duruma göre, Abdülkaadir'in ancak orta derecedeki eserlerinin bir kısmının talebeleri vâsıtasıyla yayılabildiği tahmîn olunabilir. Bu orta derecedeki eserlerinin de çok az bir kısmı zamanımıza gelebilmiştir. Elimizdeki 30 kadar eser Abdülkaadir'in kabûl ediliyor. İçlerinde ona ait olmayanlar bulunsa bile, onun üslûbunu taklîden vucûda getirilmiş olduğu muhakkak bulunan bu eserlerde, çok şahsî ve metîn bir üslûp vardır. Ve Türk Musikisi'nin Hoca'dan önceki devirlerine ait esintilerin de mevcut olabileceği kanaatindeyiz. Çok düz ve sade motiflerle dar bir saha içinde işlenmiş, hattâ bazılarında hiç bir geçki bulunmayan bu eserler, buna rağmen monotonluk hissi yaratmadığı gibi, aynı eserin defalarca tekrarı isteğini doğurur. **Taklidi imkânsız şâheserlerdir**".

Sürelsan'ın, yarım asırlık bir tetebbuun neticesi olan bu çok açık mütaalarma aynen katılıyorum.

Büyük müzikolog Raûf Yektâ Bey[3], geçen asrın son yıllarında: "Abdülkaadir'e isnâd edilen ve besteleri el-yevm berhayât bulunan esâtize-i kirâmm (büyük üstadların) mâ'lûmu bulunan eserleri"nden 30 parçayı sayıyor. Ancak bu parçaların

1 Fasça metin: R. Yektâ Bey, s.115.

2 Merâgalı Hoca Abdülkaadir, Millî Kültür, I-3, Ankara, Mart 1977, s.21-5.

3 Aynı Eser, 118-20.

bazılarının Abdülkaadir'den sonraki bestekârlara âit bulunduğu, Raûf Yektâ Bey'den sonra eski güfte mecmuaları üzerinde yapılan incelemeler neticesinde ortaya çıkmıştır. Büyük müzikolog, bu eserlerin Farsça güftelerinin bazılarının "saçma" olduğunu söylüyor [1]. Bu husus, Farsça güfteli pek çok Türk musiki eseri için de geçerlidir. Farsça bilmeyen Osmanlı müzisyenlerinin ağzında kelimeler zaman içinde çarpıtılmış, mânâ, vezin, her şey bozulmuştur. Raûf Yektâ Bey, bazı güftelerin müstehcen olduğu için eserin Abdülkaadir'in olamayacağım söylüyorsa da, bu son fikre katılmıyorum. XVIII. asıda Tab'î gibi en büyük bestekârların da müstehcen sayılacak gûfteleri bestelediklerini biliyoruz. Râst (Rehâvî) Yürük Semâî'nin Abdülkaadir'e isnâd edildiğini, fakat onun olamayacağını, çünkü XVI. asırda Hindistan'da yaşayan büyük Fârs şairi Şeyh Feyzî-i Hindî'nin [2] güftesi üzerine bestelendiğini Raûf Yektâ Bey söylüyor. Güfte sonradan değiştirilmiş olmak ihtimali de düşünülebilirse de, parçanın Abdülkaadir'e ait olmaması daha muhtemeldir. Abdülkaadir'in ehmizdeki parçalarının bir kısmı Hâfız'mdır [3]. Dünyanın en büyük şairlerinden ve gazel formunun en büyük üstâdı olan Hâce Şemsüddîn Hâfız-i Şîrâzî, Abdülkaadir'in çağdaşıdır ve bestekârımızdan daha yaşlıdır. Mutlaka Abdülkaadir'le tanışmıştır. Abdülkaadir'in, devrinin en büyük şairmin gazel'lerini besteleyeceği muhakkaktır. Hâfız'ın ölümünde Abdülkaadir, 36 yaşında ve en büyük bestekâr idi. Şîrâz'ı ziyaret edip Şâh Şücâ ile görüştüğü zaman Abdülkaadir, mutlaka Hâfız'la da tanışmıştır.

---

1 S. 119, n. 1.

2 Agra 1542 - Lâhûr 1597.

3 Şîrâz, 1317 ilâ 1326 arası - Şîrâz, 1389 veya 1390.

Abdülkaadir'in "nevbet-i müretteb(e)" denen en san'atlı eserleri, günümüze gelmedi. Gençliğinde bir ramazân'ın her günü bir nevbet-i mürettebe bestelemişti ki bu formdan 30 parça eder. Bu iş, çok büyük, tamamen müstesna bir dâhînin harcıdır. Hiç bir bestekârın göze alamayacağı bir hünerdir. Zira bir nevbet-i mürettebe bir fasıl'dır. Yani aynı makamdan, çeşitli eserlerin ard arda gelmesinden oluşan bir süit (suite) 'tir. XIV. asırda ve sonra Türk Musikisi'nde, âdeta tek form şeklinde ve yalnız büyük bestekârların harcı olarak kullanılmıştır. Abdülkaadir'in **Câmi'ü'l-Elhân**'ında olsun, yarım asır sonra Fâtih Sultan Mehmed adına yazılan ve "**Fâtih Anonimi**" denen sahibi bilinmeyen edvâr'da (bahis I, II) olsun, nevbet-i müretteb(e) şöyle tarif ediliyor : ard arda gelen 5 güfteli parça ki sırasıyla kavl, gazel, terâne, müstezâd, fürûdâşt deniyor ; kavl'ın güftesi Arapça bir gazel, gazel'in güftesi Farsça bir gazel, terâne'nin güftesi Farsça bir rubâî, müstezâd'ın güftesi Farsça bir müstezâd gazel, fürûdâşt'm gene Arapça bir gazel oluyor [1].

Bugün Abdülkaadir'in eserleri olarak kabûl ettiğimiz, zamânında ihtimal Osmanlı zevkıne göre değiştirilmiş şekilde gelen, fakat her halde Abdülkaadir'in ve XVI. asır Türk Musikisi'nin zevkını mutlaka yansıtan çok güzel parçaların formları Kâr, Beste, Semâî'dir. Bunlar Türk Musikisi'nin büyük formda klasik güfteli eserler için çok bilinen şekilleridir.

29 parçayı şimdilik Abdülkaadir'in olarak kaydediyoruz: 14

---

1 TMA, II, 74b. Bu terim, Kitâbü'l-Eğânî'de de geçiyor (III, 184-5, V, 167, VI, 76, XXI, 233). Bugün Mağrib Arap Musikisi'nde bizim Türk Musikisi'deki "fasıl" mânâsında kullanılıyor (Chottin, La Musique Marocaine, 66, 93, 124-5, 167).

Kâr, 5 Beste ve 10 Semâî (2 Ağır ve 8 Yürük Semâî). Beste ve Semâî'lerin çoğu Nakış'tır. Çok eskiden Nakış, yalnız iki haneli Beste'ler için kullanılmış, Beste formundaki güfteli büyük eser 4 hâneli ise "Murabbâ" denmiştir. Aslında Nakış da olsa, Murabbâ da olsa, bir Beste bir gazelden seçilmiş 4 mısrâdan ibâret olur (matlâ beyti ile sonraki beyitlerden biri, çok defa mahlas veren maktâ beyti). Nakış Beste'de her iki beytin mısrâları ard arda okunur ve her beyitten sonra terennüm kısmı gelir. Murabbâ Beste'de 4 mısradan herbiri ayrı ayrı okunup her mısrâdan sonra terennüm gelir. İlkinde iki terennüm kısmı olduğu için bu kısım uzun ve tekellüflü tutulur, bundan dolayı "Nakş" denmiştir. İkinci şekilde terennüm 4 defa okunduğu için, daha kısa bestelenir. Semâî iki hâne ise "Nakış" denir, 4 hâne ise "Nakış" lafzı kullanılmaz [1].

Semâî formu, büyük güfteli formlardan sayılmakla beraber, Ağır Semâî ise Aksak Semâî (10/8 ve mertebeleri) veya Sengîn Semâî (6/4 veye 6/2) usûlleri, Yürük Semâî ise aynı adla anılan usûl (6/4 veyâ 6/8) ile ölçülür ki hepsi " küçük usûl" lerdir. Beste formunda ise çok büyük ekseriyetle " büyük" denen 15 zamanlı'dan fazla peşrev usûlleri kullanılır (küçük usûllerle yapılmış Beste'ler azdır: Sofyân, Düyek gibi).

Buna karşılık Kâr, Türk Musikisi'nin en tekellüflü büyük güfteli formudur. Beste ve Semâî gibi güfte ile değil, terennüm'le başlar. Güfte, 4 mısrâdan fazladır (6 , 8 veya daha fazla mısrâ). Terennüm kısımları çok uzun tutulmuştur. Beste ve Semâî'nin sıkı kompozisyon kaideleri geçerli değildir. Bestekâr, formu âdetâ kendisi oluşturur. Üstatlık eseri sayılır. Şarkı, Semâî, Beste gibi

1 TMA, II, 62b-3a'da NAKIŞ (NAKŞ) maddesinde büyük tafsilât vardır.

formlarda maharet kazanan ve en sıkı kaideleri uygulamaya alışan bestekâr, artık Kâr'da, daha serbest bir sahaya açılır. Kâr formunda güfte, Farsça bir gazel'den seçilir, fakat bu husus tabiatıyle kaide oluşturmaz ve Türkçe güfteli Kâr'lar da vardır. Bu form fazla iddialı olduğu için, XX. asırda hemen hemen terkedilmiş, bu asırda sadece bir kaç Kâr (veya daha küçüğü olan Kârçe) bes- telenmiştir [1].

Aşağıda Abdülkaadir'in en muhtemel eserleri olarak sunulan 29 parçanın 19'u Kâr ve Beste'dir. Bu 19 parçanın notaya alınmış şekillerinde şu usûller görülüyor : Sofyân (4/4), Devr-i Hindî (7/8), Düyek (8/8), Devr-i Revân (14/8), Fer'(16/4), Nîm Sakıly (24/4), Devr-i Kebîr (28/4), Muhammes ve Yürük Muhammes (32/4 ve 32/8), Hafif ve Ağır Hafif (32/4 ve 32/2), Sakıyl (48/4). Bu usullerin bir kısmının (bu kitap teknik açıklamalara müsait değildir), Klasik Türk Musikisi'nde kullanıldığı şekilleriyle Abdülkaadir zamanında mevcut bulunmadığını biliyoruz. Âşikârdır ki bu eserler, bugün kullandığımız şekillerle bu usullerle bestelenmiş değillerdir. Osmanlı Türk bestekârları, kendi kullandıkları usûllere sokmuşlardır. Binâenaleyh "bu usûl XIV. asırda yoktu" şeklinde bu parçaların Abdülkaadir'le ilgisi olmayacağı, XVI. veya XVII. asırda bestelendikleri iddia edilemez. Elimizde notaları bulunan 29 parça Hoca Abdülkaadir Merâğî eseri şunlardır [2] :

1) Râst Düyek Kâr-ı Hayder-nâme (Nümûne-êst be-gûş-î

1 Kâr için bk. TMA. I, 325b-7a.

2 Bugün İran'da Abdülkaadir Merâğî eseri olarak bilinip okunan parçaların olup olmadığını hiç bir müzikoloğumuz incelemedi. Bu hususun da araştırılması gerekir. Zira Abdülkaadir yalnız Osmanlı'da değil, İran, Afganistan, Türkistan, Hindistan gibi eski Türk devletlerinde de asırlarca en büyük bestekâr olarak kabul edilmiştir.

sipihr-i halka-i hûr), 2)Râst Devr-i Hindî (Devr-i Revân) Kâr-ı Muhteşem (Kavl-i muhteşem küned kavmî be-yeftcn), 3) Râst Sofyân Nakış Beste (Âmed nesîm-î subh-dem tersem ki âzâdeş küned), 4) Râst Fer' Nakış Beste (Seyr-i gül-ü gülşen bî-tü harâmest), 5) Râst Devr-i Hindî Nakış Beste (Dêrd-mend-î 'ışk bî-derdî nemîdâned ki çîşt), 6) Râst Hafîf Nakış Beste (İm-şeb ki ruhaş çerâğ-ı bezm-i men bûd), 7) Râst Nakış Aksak Semâî (Mâh-i men der-mektebest), 8) Râst Nakış Yürük Semâî (Âhû biyâ mîrzem, âhû biyâ), 9) Râst Nakış Yürük Semâî (Ber-bâm-i felek ber-dem-i ezân-i rûy-i â'lemrâ), 10) Râst (Rehâvî) Yürük Semâî (Ger siyehî çünin büved çeşm-i tü ber-helâk-i mâ), 11) Pençgâh Hafîf Kâr-ı Murassâ (Nemî-tüvân be-cefâ kat'-ı dost dâri-i mâ), 12) Pençgâh değişmeli Aksak Semâî (Bî-tû nefesî hoş-nezedem, hoş-nenişestem), 13) Pençgâh Nakış Yürük Semâî (Be-devr-i lâle kadeh-gîr-ü bî-rîyâ mî-bâş), 14) Acem Yürük Muhammes Kâr (Bütî dârem ki gerd-î gül zi-sünbül sâyeban dâred-Bahâr-î â'rızeş hattî be-hûn-î ergavan dâred, Hâfız-ı Şîrâzî), 15) Acem Nakış Yürük Semâî (Ez-yâr-i vefâ bâyed hûbî be-çehâr-âyed), 16) Irâk Düyek Kâr (Min farti nâri'l-iştiyâk, Arapça), 17) Irâk Nakış Yürük Semâî (Her şeb mekrânest meh-î tü nâ-tü berâyî), 18) Mâhûr Hafîf Kâr-ı Murassâ (Gül bî-ruh-ı yâr hoş nebâşed-Bî-bâde bahâr hoş nebâşed, Hâfız-ı Şîrâzî), 19) Mâhûr Hafîf Kâr (Rûhî fedâke yâ sanemî?, Arapça), 20) Nihâvend-i Kebîr D.Hindî (Devr-i Revân) Kâr (Güzeşt ez-rû, ez-had, serv-i nâz) [1], 21) Nihâvend-i Kebîr Devr-i Hindî (Devr-i Revân) Beste (Rûzgâr bûd yâr-i men), 22) Sabâ Nîm Sakıyl değişmeli Kâr (Nûş-i leb der-resid makbûlem hûş-i ber-dâr hasen), 23) Sabâ Nakış Yürük Semâî (Yârem çü kadeh be-

1 Ey serv-i nâz-i hüsn ki hoş mîrevî be-nâz-'Uşşâkrâ be-nâz-i tü her lahza şed niyâz: Hâfız-ı Şîrâzî.

dêst gîred-Bâzâr-i bütan şikêst gîred, Hâfız-ı Şîrâzî), 24) Arazbâr Nakış Yürük Semâî (Tâ-nâm-i cemâl-i yâr büdîm), 25) Hicâz Sakıyl Kâr (Hezâr şükr ki yârî diger cemâl-i tü dîdem), 26) Hüseynî Muhammes Kâr (Cânâ be-lutf ger nazarî sûy-i mâ künî), 27) Nevâ Hafîf Kâr-ı Tuhfe (Tuhfe-î merâm megîrd hâtır-î efkâr-i mâ), 28) Segâh Ağır Hafîf Kâr-ı Şeş-Âvâz (Ey Şehenşâh-î Horâsan, yâ İmâm-İbni'l-İmâm, medhiye), 29) Uşşâk Hafîf Kâr (Ez-şevk-ı likaa 'ışk-ı cemâlêst dîdîm).

Güftelerin bozukluğu, Raûf Yektâ Bey'in tâbîriyle "saçma" oluşları, insanı bıktırmakta, bezginliğe düşürmektedir. Asırlar boyunca Farsça bilmeyen Osmanlı hânendelerinin ağzında ezilip büzüldükleri muhakkaktır.

IV

KAYNAKLAR

Hoca Abdülkaadir Merâğî'nin kendi yazdığı müzikoloji eserleri, şüphesiz onun hayatı, şahsiyeti, müzikolog ve bestekâr hüviyeti için, en mühim kaynaklardır ve bazı vesikaları da ihtivâ etmektedir. Bunlar hakkında ilgili bahiste bu monografi için gerekli açıklamalar verilmiştir ve burada tekrarına luzum yoktur. Metinde ve notlarda verilen bibliyografik malzemenin de burada yeniden yazılmasına lüzum görmüyorum. Abdülkaadir Merâğî'nin olan ve ona isnad edilen bestelerin notaları üzerinde de açıklama yapmak, konumuzu taşıracaktır. Gerek bu notaların, gerek kuru güftelerin bulunduğu bazı eserler, metinde ve bu bahsimizde işaret edilmiştir. Abdülkaadir'in şöhreti çok büyük olduğu için, adı pek çok eski yeni kitapta, dergide geçmektedir. Bu notların toplanması ayrı bir iştir. Daha Abdülkaadir'in müzikoloji eserlerinin gerekli tenkitli baskıları, açıklamaları, tercümeleri yapılmamıştır. XXI. asrın ilk yıllarında Türk müzikolojisinin, ilmî ve estetik mânâda Abdülkaadir'i ortaya çıkaracağını sanıyorum. XX. asır müzikologları, Türk musikisi bilgisinde alt yapıyı kurmaya, bilhassa eğitim ve öğretimde prensipleri ve esasları ortaya koymaya çalışmışlardır, bazı konularda monografilere ve detaya inebilmişlerdir. Gerek notaların, gerek edvâr'ların, gerek güfte mecmualarının édition critique'leri yapılmadan, Türk Musikisi'nin teknik ve estetik tarihinin Batılı mânâda ortaya çıkamayacağı âşikardır. Ancak bu işlere başlanmış, temeller atılmış, gerekli traité, manuel, ansik-

lopedi, monografi, kritik ve estetik değer taşıyan nota yayınları gerçekleştirilmiştir. XXI. asırda Türk Müzikolojisi, bu temellerden hareket edecektir. Bu temeller atılmasa, R. Yektâ, Dr. Ezgi, Arel, Uzdilek, Ergun, Dr. Atlığ gibi müzikologların çalışmaları ortaya konmasa idi, Hâşim Bey çağı ilmî çizgisinden hareket etmek mecburiyetinde kalınacaktı. Alınan mesafe küçümsenemez. Fakat ilimde durgunluk mümkün değildir. Daima gelişme olur ve olacaktır. Bana göre bir tehlike, Batı'da olduğu gibi bizde de ilimde érudition'un gittikçe sönmesidir. Dar ihtisaslar dönemi başlamıştır. Meselâ Arel tipinde érudit'ler (Osmanlı tabiriyle allâme'ler) yetişmemektedir. Dar bir sahada mütehassıs olan bilgin, yan sahaları hiç bilmediği, veya yeterince bilmediği için, ağır hatalara düşebilmektedir. Onun için ekip çalışmaları yapılmaktadır. Ancak yeryüzünde ekip çalışması ile ortaya konan hiç bir şâheser yoktur. Şâheserlerin hepsi tek kişinin kaleminden çıkmıştır. Eskiden bugünkü derecesinde teşkilâtlı olmayan veya hiç bulunmayan müesseseler, kurumlar, akademiler, üniversiteler, dernekler, onun için şahsî çalışmaları birleştirmek ve koordine etmek hususunda büyük rol oynayacaklardır. Türk Musikisi'nin onbin veya yirmi bin parçasını yüzlerce defa çalarak, okuyarak, dinleyerek yetişmiş bir neslin, bundan sonra oluşmasını ben şahsen çok şüpheli görüyorum. O gelenek kaybolmuştur. Onun için gelecek müzikologların, bizim neslimizin aksine, dar sahalarda çalışacaklarını sanıyorum. Ama her zaman için, hiç beklenmedik şekilde gerçek istidatlar, hattâ dehâlar ortaya çıkar ve çok mühim eserler ortaya koyarlar. İlim ve san'at, istisnâî de olsa, böyle kişilerin eserleriyle, büyük mesafeler alır. Müzikologun, yalnız musiki ilimlerini ve tarihi, edebiyatı, çeşitli dilleri öğrenmiş olması yetmez. Mutlaka şu veya bu nisbette san'atkâr tarafının bulunmasına da lüzum

görüyorum. Binlerce kişi musiki tahsil eder. Her yıl konservatuvarlardan yüzlerce kişi diploma alır. Bu müesseselerin bütün dünyâda gayesi, o yüzlerce kişiden bir tek bes-tekâr, bir tek virtüoz, bir tek müzikolog çıkması ümîdidir. Zâten bütün üniversiteler için hedeflerden biri budur. Bir sahada en ileri derecede kabiliyeti bulmak, işlemek ve yetiştirmektir.

Kendi eserleri dışında Abdülkaadir hakkında bilgi veren çağdaşı (XV. asır) Türkistan kaynakları şunlardır: Mu'înüddîn Muhammed İsfizârî, **Ravzatü'l- Cennât fî Ewsâfi Medîneti'l (Ewsâf-i Medînet-i) Herât**, Seyyid Muhammed Kâzım İmâm nş., Tahrân, 1338-9 Ş = 1959-60, 93 (krş. Barbier de Meynard, **Journal Asiatique**, Paris 1862, s.275-6); Devlet-Şâh, **Tezkire** (896 = 1491), Bombay 1305, Edward G. Browne nş., Londra-Leiden, 1901, 206, 226, 330-1, 399, Tr. trc. **Sefînetü'ş-Şu'arâ**, İstanbul 1295, Necâti Lugal trc., 1963, I, 348, 466, II, 12, 94; Hândmîr, **Habîbü's-Siyer**, III-3, 212 (838'de öldüğünü kaydediyor) ve buradan XVII. asır Osmanlı tarihçisi: Müneccimbaşı (Şeyh Ahmed Dede), **Sahâilü'l-Ahbâr**, III, 57; Şerefüddîn Alî Yezdî, **Zafer-nâme**, Kalküta baskısı, I, 639 ve buradan Nazmî-zâde Murtazâ Efendi, **Târîh-ı Timûr Gürkân**, Müteferrika nş., İstanbul 1142, s.117-8 (Hammer, II, Paris 1835, s.35'teki kayıt, Yezdî'den alınmıştır); Mîr Alî Şîr Nevâî, **Mecâlisü'n-Nefâis** ve benzeri edebî ve tarihî XV. asır Türkistan kaynaklarında Abdülkaadir anılmaktadır; Kâtib Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn**, Flügel nş., II, 507, III, 413, VI, 255, VII, 690; krş. Bélin, **Journal Asiatique**, XVII, 1861, 283-4.

"Fâtih Anonimi" denen Lâ, **Edvâr** (Ar.), British Museum, no.2.361, v.168b-220b, Fr. trc. Baron d'Erlanger, IV,235, 249, 252 vs; Abdülkaadir'in oğlunun, torununun, Lâdikî'nin **edvâr**'ları ve son-

raki asırlarda yazılmış Osmanlı **edvâr**'ları; **Nûrosmâniye Kütübhânesi Defteri**, no. 3.644, 46, 49, 51; Hâfız Post, **Mecmû**'a, Revân Köşkü, no 1.724; Lâ, **Mecmû**'a, Nûrosmâniye Küt. no. 3.652; Konya , Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ndeki şu **Mecmû**'a' lar: no. 1.661, 2.191, 2.193; Hâşim Bey, **Hânende, Gülzâr-ı Mûsikî** ve emsali bütün basma güfte mecmuaları; yazma güfte mecmuaları.

Browne, **Persian Literature under Tatar Dominion**, 191, 384; d'Erlanger, **La Musique Arabe**, V, 398; Riemann, **Dictionnaire de Musique**, Paris 1931, 2a; Kiesewetter, **Musik der Araber**, Leipzig 1842, 13, 21, 32-7, 56, 88; Helmholtz, İng. trc. **Sensations of Tone**, 1895, 281-3, 364, 523; S..V. Collangettes, **Etude sur la Musique Arabe, Journal Asiatique**, 1904, 365-422 (s.379) ve 1906, 149-90 (s.178,180); Fétis, **Histoire Générale de la Musique**, II, 68-9, 170-5; Mendel, **Musikalisches Conversations-Lexicon**, 1870, I, 273-6; Land, **Actes du VIe Congrès International des Orientalistes**, 1883, 67-75, 78-80; A.Y., **Vierteljahrsschift für Musikwissenschaft, II**, 347, 354; Ethé ve Sachau, **Catalogue of Persian Mss. in the Bodlean Library**, 1.057-63; **Catalogus Codicum Orientalium Bibl. Acam. Lugduno Bataviae**, III; Sarton, **Introduction**, New York 1975, III,1.570-1.

İskoçyalı müzikolog müşteşrık Henry George Farmer'ın yazıları : **EI**[1], **Suppl.**, 4-5 ve bunun trc. **İA**, **I**, 83a-5a; **EI, nouvelle édition**, I, 68b-9a; **Mûsîkî**, **EI**[1], III, 801a-7b; **Turkish Instruments of Music**, Glasgow 1937, s.5, n.2 (225 nüsha basılan bu eser nâdirdir); **History of Arabian Music**, 1929(1967), 198-200, 203, Ar. trc. de var; **Historical Facts for the Arabian Musical Influence**, Londra 1930 ve Hildesheim 1970; **The Sources of Arabian Music, An Annoted Bibliography of Arabian Mss. wich deal with the Theory,**

Practice and History of Arabian Music, Glasgow 1939 ve Leiden 1965; **Abdalqâdir ibn Gaibî on Instruments of Music, Oriens**, XV, Leiden 1962, 242-8; **'Abd al-Qâdir b.Gaibi, Die Musik in Ge schichte und Gegenwart,** Kassel, 1949 v. dd., I, 22.

Raûf Yektâ Bey, **Esâtîz-i Elhân II: Hoca Abdülkaadir Merâğî**, 64 s., İstanbul, 1318 = 1900 [1]; A.Y., **Ikdâm** gazetesi, 2 eylûl 1314 = 1898, no. 1.032 ve 1.040, 19.9.1314, no. 1.518; A.Y., **Millî Tetebbû'lar Mecmu'ası** , I-3, s.460-3, 8.1331=1915; A.Y., **Encyclopédie de la Musique**, Lavignac nş., **Histoire**, V, 2.977-9; M.Nûrî Şeydâ (Bey), **Hoca Abdülkaadir Merâğî, Ikdâm**, 15.8.1314 =1898, no.1.483 ve 5.9.1314, no.1.504; Dr. Subhî Ezgi, **Amelî Nazarî Türk Musikisi** , I, 6, 234-5, 198-9, II, 121-4, IV, 2, V, 518-23; Sâdeddin Arel, **Türk Musikisi Kimindir?**; A.Y., **Musiki Mecmuası**, no. 30, s.21-2; İsmail Bahâ Sürelsan, **Timur'un Nişânı, Mûsikî ve Nota**, no. 20, 6.1971, s.4-5; A.Y., **H.A.M., Millî Kültür**, no.3 [2] ; Kehhâle, **Mû'cemü'l-Müellifîn**, V, 296-7; Fars dilinde şu iki değerli Merâğî biyografisi : Mehmed Alî Terbiyyet, **Dânişmendân-i Âzerbâycân**, Tahrân, 1314 Şemsî = 1935, s. 258-64 ve Yûnus Merwârîd, **Merâga**, Esfend, 1360 Şemsî = 1981. Bu

---

1 R. Yektâ Bey bu eserinde (s.66), 1900 yılında, Esâtîz-i Elhân külliyâtı içinde Safiyyüddîn ve Hacı Ârif Bey'in biyografilerini de vaad ediyor; ancak Dede Efendi ile Zekâî Dede'yi çıkarabilmiş, diğer bestekârları yayınlayamamıştır. Büyük müzikologun bu özlemini ben, bu Abdülkaadir Merâğî kitabımda Safiyyüddîn için kısmen ve Hacı Ârif Bey monografimle tamâmen, karşılamış bulunuyorum. Dede monografimde 37. güftenin vezni fâilün fâilün fâilün fâilün, no. 22 mütefâilün feûlün mütefâilün feûlün olacaktır.

2 Kültür Bakanlığı'nın bu serisinden çıkan Itrî monografimin bibliyografyasında büyük bestekâr ve müzikolog dostum İsmail Bahâ Sürelsan'ın Kültür Bakanlığı'nın Millî Kültür mecmuasında yayınlanan Itrî hakkındaki derinlemesine vukuflu incelemesini zikretmeyi unutmuşum.

yazılarda ve aşağıdakilerde, daha başka ve geniş bibliyografik kayıtlar bulmak mümkündür.

Yılmaz Öztuna'nın başlıca şu yazıları: **Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi (TMA)**, I, 1969, s. 7b-9b ve 1976, s.435a-6a (Hâfız'm güfteleri); **Yeni Türk Ans.**, 1985, I, 10b; **Türk Mûsikîsi Lugati**, 1949-55, s.4a-b ve 375a-b; **Meydan-Larousse**, I, 1969, s.33; **Hayat Ans.**, 1963, 2.310c; **Türkiye Tarihi**, VI, 1965, 258-9; **Türk Tarihinden Yapraklar**, 1969, s.273 (ve sonraki 2 baskı); **Türk Bestecileri**, 1969, s.116-7; **Osmanlı Devleti Târîhi**, 1986, II, 205; **Târih III**, 2: 1977, s.359; **Büyük Türkiye Tarihi**, XI, 1978, s.237; **Osmanoğulları ve Türk Musikisi**, 1987, s.85-7; **Türk Musikisi**, 1987, s.60, 76-9.

21. 1. 1988

ESERLERİNDEN İKİ ÖRNEK

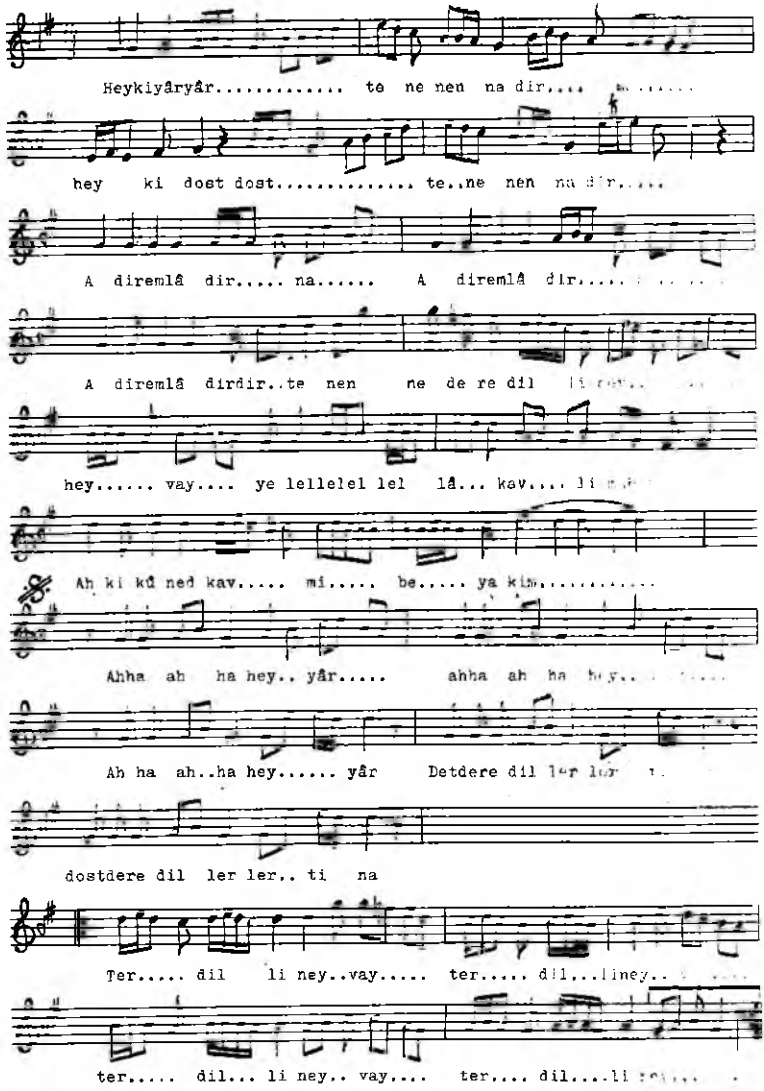
(Prof. Dr. Nevzad Atlığ)

Usulü: DEVR-İ REVÂN

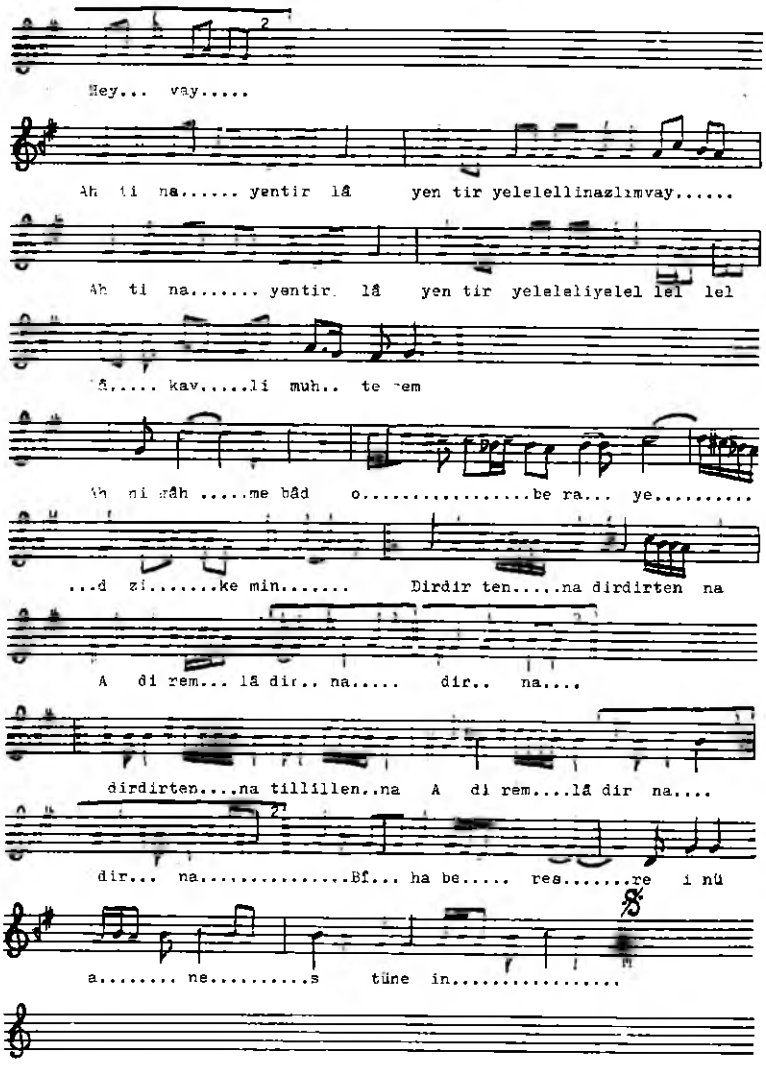
BAST KÂR-I MÜHTEŞEM

Abdülk...
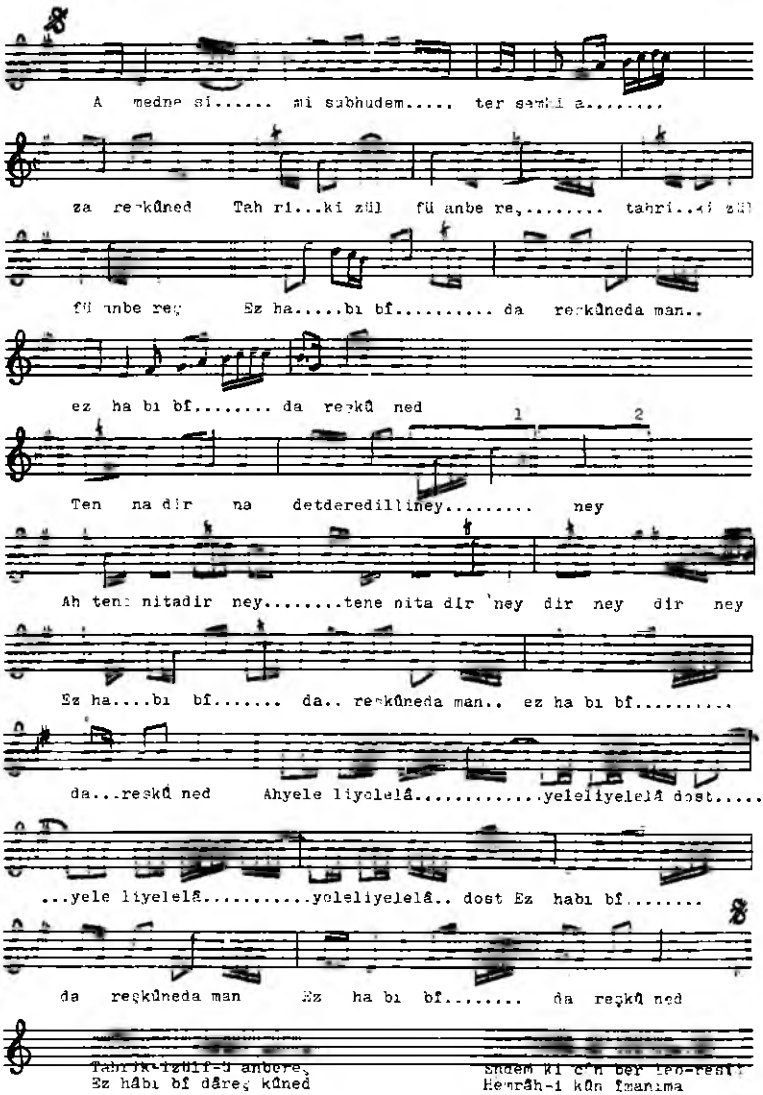
(I)

RAST KÂR-I MUHTEŞEM
(2)

Usulü: DÜYEK LAST LAKTI KÂRÇE Abdülkadir Meragi

Merâgalı Abdülkaadir (1353-1435), Türk Musikisi tarihinin en büyük bestekâr ve musiki bilginlerinden biridir. "Hoca" diye anılmış, eserleri, asırlarca Osmanlı müzisyenleri için örnek oluşturmuştur. Osmanlı toplumu dışında yetişmiş ve yaşamış olmasına rağmen, musiki kültürümüzün en etkili şahsiyetlerinden biri hâline gelmiştir. Besteleri, klâsik musikimizin en seçkin ve en eski örnekleri sayılabilecek şâheserler arasında, hâlâ okunup zevkle dinlenmektedir.

565.- TL. (KDV Dahil) ISBN 975 - 17 - 0251 - 8